

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka a literatury

Diplomová práce

Bc. Hana Přivřelová

**Lidová slovesnost v hodinách literární výchovy
na 2. stupni základní školy**

Olomouc 2013

Vedoucí práce: doc. PhDr. Vlasta Řeřichová, CSc.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 18. června 2013

.....

Děkuji doc. PhDr. Vlastě Řeřichové, CSc., za odborné vedení diplomové práce, udílení cenných rad a trpělivou pomoc, Mgr. Haně Hajdové za tvorbu ilustrací k projektu Hrdina a Mgr. Michaele Cíhové za podnětné konzultace.

OBSAH

ÚVOD	6
TEORETICKÁ ČÁST	7
1 LIDOVÁ SLOVESNOST	7
1.1 Znaký ústní lidové slovesnosti	8
1.2 Žánry lidové slovesnosti	10
1.2.1 Lidová vyprávění	11
1.2.2 Malé folklorní žánry	15
1.2.3 Dětský folklor	16
1.2.4 Lidové písně a popěvky	17
1.2.5 Lidové hry	17
1.3 Významní sběratelé lidové slovesnosti	18
2 DIDAKTICKÉ MOŽNOSTI PRÁCE S LIDOVOU SLOVESNOSTÍ	25
2.1 Lidová slovesnost v kurikulárních dokumentech pro základní vzdělávání	25
2.2 Začlenění lidové slovesnosti do hodin českého jazyka na 2. stupni ZŠ	28
2.3 Náměty práce s lidovou slovesností v předmětu Český jazyk	29
PRAKTICKÁ ČÁST	34
3 TEXTY LIDOVÉ SLOVESNOSTI UŽÍVANÉ V HODINÁCH LITERÁRNÍ VÝCHOVY	34
3.1 Oblast analýzy ukázek v čítankách pro 6. ročník základní školy	35
3.2 Metoda analýzy	36
3.3 Analýza vybraných ukázek	37
3.4 Výsledky analýzy	45
4 PRŮZKUM VZTAHU ŽÁKŮ K LIDOVÉ SLOVESNOSTI	48
4.1 Oblast průzkumu	48

4.2 Skupina respondentů.....	48
4.3 Metoda průzkumu.....	50
4.4 Výsledky průzkumu.....	50
5 NÁVRHY PROJEKTŮ S TÉMATIKOU LIDOVÉ SLOVESNOSTI.....	64
5.1 Projekt Hrdina.....	66
5.2 Projekt Náš čarovný kraj	73
ZÁVĚR	77
POUŽITÁ LITERATURA.....	79
INTERNETOVÉ ZDROJE	83
PŘÍLOHY	86

ÚVOD

S lidovou slovesností se poprvé setkáváme v dětství. Starší generace děti obvykle učí říkadla, písně, pranostiky, ale také vypráví nebo čtou pohádky a pověsti.

V diplomové práci se zaměříme zejména na lidovou pohádku, pověst, legendu a mýtus.

Podmínky předávání lidové slovesnosti vytváří komunikace mezi generacemi. S lidovými pohádkami se však většinou žáci setkávají nejprve v rodinném kruhu, dříve, než začnou navštěvovat 2. stupeň základních škol. Naše práce se pokusí zjistit, zda žákům jejich blízcí vyprávěli pohádky či pověsti, jaký k nim mají děti vztah a zda i dnes patří texty lidové slovesnosti mezi jejich oblíbenou četbu.

Pohádka a pověst se řadí mezi základní žánry lidové slovesnosti a sdělují dětem jedinečné poselství o životě. Pohádky je učí rozlišovat dobro a zlo, pověsti předávají vztah k rodnému místu, osobě či významnému rodu. Lidová slovesnost vždy předávala zkušenosti minulých generací a byla tradována primárně v rodině. Současná krize klasického modelu rodiny způsobuje, že některé rodinou dříve zastávané funkce (zejm. výchovného typu) přebírá škola, nebo zůstávají nenaplněny, což se často projevuje kázeňskými problémy žáků. Texty lidové slovesnosti zachycují kladné vzory, které mohou žákům poskytnout jiný způsob jednání, než ten, se kterým se dosud setkávali.

Diplomová práce zkoumá dětskou představu o hrdinovi zobrazeném v pohádkách. Jejím cílem je analyzovat obraz kladného hrdiny v textech lidové tvorby užitých v čítankách pro 6. ročník základních škol a v rámci průzkumu shromáždit názory žáků 6. ročníku na to, jak by měl vypadat vzor, kladný hrdina. Výsledky průzkumů budou uplatněny při tvorbě návrhu projektu, který by dětem představoval ideál kladného hrdiny zobrazený v textech lidové slovesnosti.

Dalším cílem diplomové práce je prozkoumat možnosti využití lidové slovesnosti, které poskytují základní směrnice pro výuku (kurikulární dokumenty), a navrhnout náměty práce s lidovou slovesností ve výuce literární výchovy.

TEORETICKÁ ČÁST

1 LIDOVÁ SLOVESNOST

Literaturu nazýváme také písemnictvím, slovesností. Jedná se o soubory textů, ustálených jazykových projevů.¹ Tyto pojmy však v sobě již nesou významový odstín, který F. Wollman mezi prvními vysvětluje rozdělením na písemné památky a ústní lidovou slovesnost. Ve svém spise *Slovesnost Slovanů* (1928) tak mění dosavadní přístup, který ústní slovesnost nezařazoval do národní literatury.²

Oba proudy se liší především vznikem, nositeli, předáním a zachycením.

Písmem fixovaná literatura je spojována s „vyššími“ vrstvami. Jejimi tvůrci a vlastníky byli lidé vzdělaní či majetní. Od středověku do 19. století to byly tyto stavy: šlechta, měšťanstvo a duchovenstvo.³ Dochované písemné literární památky odrážejí dobovou kulturu, zvyklosti, myšlení, názory a život vyšších vrstev. Můžeme na základě jednotlivých děl sledovat vývoj témat, žánrů, ale také jazyka. Literatura má funkci zábavnou, poznávací, popularizuje, ale také prostě sděluje potřebné informace nebo uchovává znalosti pro potřebu dalších generací, akcentována je však funkce estetická.⁴

Ústní lidová slovesnost byla šířena z generace na generaci ústním podáním v „nižších“ společenských vrstvách, které nedisponovaly majetkem. Mezi lidmi na vesnici nebyla rozšířena vzdělanost tak, jak je tomu dnes. Lidoví vypravěči proto využívali svých schopností a možností, mezi které patřila dobrá paměť, vůle a řečnické dovednosti. Útvary tohoto druhu slovesnosti byly předávány orálně a byly sepsány nejčastěji v 19. století. Je proto obtížné pozorovat historický tematický vývoj a dohledat vývoj jazyka. Sledujeme tedy široké spektrum lidových žánrů v návaznosti na prostředí, ve kterém vznikaly, a popisujeme důvody jejich vzniku a účel. Podle účelu jednotlivých žánrů se různí funkce ústní lidové slovesnosti.⁵

Od prostředí, nositelů a formy literárních děl se odvíjí připisovaná kulturní hodnota. Původní pohled na lidovou slovesnost jako na díla pokleslá se v historii mění. Například

---

¹ HRABÁK, Josef a ŠTĚPÁNEK, Vladimír. *Úvod do teorie literatury*. Praha: SPN, 1987, s. 9 - 10. Učebnice pro vysoké školy. Bez ISBN.

² Tamtéž, s. 192.

³ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998, s. 15. ISBN 80-85010-06-2.

⁴ VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 207. Bez ISBN.

⁵ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998, s. 19. ISBN 80-85010-06-2.

v době národního obrození, kdy naše písemné památky nejsou tak rozvinuté jako památky jiných evropských kultur, je naše slovesnost oceňována pro svou barvitost a bohatost. Snad také touha po opravdovosti ukryté v prostém projevu obyčejných lidí mění pohled na ústní lidovou slovesnost, která bývá označována za „*projev skutečného ducha národa*“,⁶ vrchol umělecké tvořivosti nezkažený civilizací.

V 19. století dochází ke změnám ve vymezení oblasti působení obou proudů. Zájem o lidovou slovesnost vede ke sběru a zápisu děl. Vyrůstá i vzdělanost širších lidových vrstev a začínají se stírat velké rozdíly mezi lidmi žijícími na vesnici a ve městě. Rozvoj techniky pak završuje vymizení některých žánrů, které ztrácí svůj smysl a jsou nahrazeny např. tiskem či rozhlasem.⁷ Dochází ke sblížení i zmiňovaných dvou oblastí literárních. A. N. Veselovskij poukazuje na souvislost „umělé literatury“ s ústní lidovou slovesností a dokládá svůj názor příklady světového proudění látek a motivů.⁸

1.1 Znaky ústní lidové slovesnosti

Již z názvu vyplývají charakteristické rysy. Šíření mezi prostým lidem shrnuje i další pojem používaný v souvislosti s lidovou slovesností. Folklor, lidová moudrost či tradice, je „část tzv. lidové duchovní kultury spjatá s jazykem, hudbou, písní a divadelními projevy.“⁹ Lidovou slovesnost od lidové tradice nemůžeme oddělovat, vyrůstá z ní a odráží život a prostředí malých sociálních skupin, jehož je součástí.

Mezi kritéria lidovosti patří předávání v rámci tří po sobě jdoucích generací.

Přívlastek „ústní“ poukazuje na orální šíření. Lidová slovesnost (na rozdíl od písmem fixované literatury) žije v přímé komunikaci. Utváří ji podání interpreta, ale také reakce a zásahy diváků či posluchačů.¹⁰

Významnou úlohu interpreta shrnuje Sirovátka (1998) do tří nejdůležitějších funkcí:

⁶ HRABÁK, Josef a ŠTĚPÁNEK, Vladimír. *Úvod do teorie literatury*. Praha: SPN, 1987, s. 192. Učebnice pro vysoké školy. Bez ISBN.

⁷ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998, s. 15. ISBN 80-85010-06-2.

⁸ HRABÁK, Josef a ŠTĚPÁNEK, Vladimír. *Úvod do teorie literatury*. Praha: SPN, 1987, s. 180. Učebnice pro vysoké školy. Bez ISBN.

⁹ Tamtéž, s. 191.

¹⁰ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998, s. 16-17. ISBN 80-85010-06-2.

- 1) „učí se folklorní skladby od svého okolí, přebírá je z předchozího lidového podání a podržuje je ve svém fondu;
- 2) svou interpretací jim vtiskuje konkrétní formu, a přitom do ní vnáší rozmanité změny a tím vytváří další varianty;
- 3) zároveň je při přednesu šíří dál a jeho interpretace se stává článkem řetězce folklorní tradice.“¹¹

Interpret tak často zastupuje úlohu autora, který sice vytváří skladby, rozvíjí tak lidovou tradici a bývá nejlepším interpretem, leč je většinou neznámý.¹²

Rozsah skladeb je určen paměťovými schopnostmi interpreta. Jedná se proto většinou o kratší útvary.

V důsledku pouze orálního předání se dílo neustále obměňuje. „Menší obměny se ve folkloristice nazývají variantami, větší a rozsáhlejší verzemi nebo redakcemi. Vznikají však i jiné obměny folklorních skladeb: kontaminace, inovace, aktualizace, cyklizace atd.“¹³

Variabilitu útvarů ovlivňuje vkus posluchačů, jejich názory a city. Z počtu variant můžeme usuzovat, jak byla skladba oblíbena a místně rozšířena.

Záznamy o šíření téhož prvku díla (např. již od dob středověku) vypovídají o tradičnosti motivu.

Na rozdíl od písmem fixované „umělé“ literatury je důraz kladen nikoliv na originalitu vyjádření, ale spíše na schematičnost a šablonovitost. Ve vyprávění se opakují ustálená místa, motivy a syžety. Pevná struktura a opakování některých prvků napomáhají rovněž lepšímu zapamatování.

Obsah děl lidové slovesnosti je stejně jako forma určen prostředím, ve kterém jednotlivé útvary vznikají. Ve většině případů mají úzký vztah k přírodě. Pranostiky odrážejí vztah člověka k půdě a podmínkám k zemědělství, antropomorfizace přírody v pohádkách a pověstech dokládá vnímání přírody jako živého celku. Pro člověka na vesnici je příroda součástí denního života. Lidoví autoři proto využívají toho, co v jejich okolí každý zná, přírodní symboliky.

¹¹ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998, s. 16-17. ISBN 80-85010-06-2.

¹² HRABÁK, Josef a ŠTĚPÁNEK, Vladimír. *Úvod do teorie literatury*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, s. 191-192. Bez ISBN.

¹³ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998, s. 17. ISBN 80-85010-06-2.

V lidových dílech objevujeme akcent pozitivních ideálů, které mají být vzorovým modelem chování. Odvaha, pracovitost, laskavost, moudrost a další křesťanské ctnosti jsou kladně přijímány a lidovými vypravěči podporovány.

Útvary lidové slovesnosti zachycují nejen ideály a vzory, ale také popisují realitu vztahů na vesnici, ve společenství, mezi pány a poddanými, sousedy či manžely. Přinášejí obraz života a názorů na vesnici v minulém století.¹⁴

1.2 Žánry lidové slovesnosti

Dalším rozdílem mezi písmem fixovanou literaturou a lidovou slovesností je funkce útvarů. Písemné záznamy mají různé funkce, významnou roli však hraje funkce estetická. Literatura vzniká i proto, aby zobrazovala a přinášela čtenářům krásu. Žánry lidové slovesnosti ale mají většinou primárně jiný úkol. Rozpočítadlo je praktickou pomůckou ke hrám, svatební písně jsou součástí obřadu, zaklínadla mají přinášet magický užitek, pověst předává poučení a informace dalším generacím. Specifické poselství nesou také pohádky, které se spolu s písněmi slouží posluchačům pro pobavení, ale můžeme jim připisovat i jistý podíl funkce estetické. V tomto ohledu se písmem fixované literatuře podobají nejvíce.¹⁵

Pod pojmem žánr si představíme skupinu literárních děl, jež má stejnou funkci, společné znaky, podobnou kompozici, téma a formu.¹⁶ „*Za folklorní žánr se považuje soubor textů spojených stejnými vlastnostmi:*

tematikou (milostné písně, historické pověsti, pohádky o zvířatech),

funkcí, kterou v kulturním a společenském životě plní (ukolébavky, zaříkání v nemocech),

a výrazovými prostředky (řetězové písně a pohádky, ukolébavky, anekdoty, milostné a zvířecí balady).“¹⁷

Určité žánry jsou spjaty s postavami interpretů, jejich stářím, pohlavím, jiné jsou vázány na místo, konkrétní region, národ či prostředí.

¹⁴ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998, s. 19-20. ISBN 80-85010-06-2.

¹⁵ Tamtéž, s. 19.

¹⁶ VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 414. Bez ISBN.

¹⁷ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998, s. 20. ISBN 80-85010-06-2.

Pro názornost a systematičnost rozdělíme podle společných znaků žánry lidové slovesnosti do následujících skupin:

- lidová vyprávění,
- lidové písně a popěvky,
- malé folklorní žánry,
- dětský folklor,
- lidové hry.

1.2.1 Lidová vyprávění

Nejvýraznější a nejobsáhlejší skupinu tvoří převážně prozaická lidová vyprávění. Za hlavní žánry můžeme označit pohádku a pověst, v soupisech sběratelů se hojně vyskytují také legendy, o kulturním ovlivnění vypovídají shromážděné báje, reálný život reflektují povídky ze života a memoráty, k pohádkám bývají přiřazovány také humorky a anekdoty, které podle rozsahu můžeme zařadit také mezi malé folklorní žánry.

Pohádka (báchorka)

Prozaické či veršované vyprávění s nadpřirozenými prvky, postavami, magickými čísly, smyšleným prostředím i dějem interpretem formálně podávané a posluchači přijímané jako skutečné. Začíná i končí ustálenými lidovými obraty (např. Bylo nebylo..., Za devatero horami a devatero řekami..., ...zazvonil zvonec a pohádka je konec). Nevztahuje se k žádné historické skutečnosti či osobě. Obsah většiny pohádek dodržuje obecné schéma. Hlavní hrdina (nebo hrdinka) prožívá dobrodružství, bojuje za svůj sen, překonává překážky a v závěru slaví úspěch, popř. je jiným způsobem odměněn. Pohádka končí vždy šťastně, je složena z mnoha motivů, má funkci zábavnou, estetickou a vystupují v ní podobné typy postav, jejichž pojmenování se však krajově různí.

Nejstarší, původně nejrozšířenější a mýtům nejpodobnější jsou *pohádky kouzelné (fantastické)*, ve kterých důvodem, předmětem nebo důsledkem boje je láska hlavních hrdinů a dobro vždy vítězí nad zlem.

V *realistických (novelistických) pohádkách* jsou hlavní hrdinové (v kouzelných pohádkách např. princové, králové apod.) nahrazeni postavami každodenního života (např. sedláci, doktoři, faráři, rolníci, žebráci). Pohádka se rovněž odehrává v prostředí podobném tomu, v němž interpret i posluchači žijí. Dobrodružné, napínavé i žertovné příběhy mají námět ve skutečném životě, významnou roli však hrají také fantastické prvky a motivy.¹⁸

Původní legendární látka je lidovým předáním uzpůsobena a vzniká tak *pohádka legendární*, jež na rozdíl od původních legend nelíčí primárně životy světců, využívá je jen jako postav prožívajících smyšlené příběhy.

V *pohádkách zvířecích* jsou nositeli ději zvířata s lidskými vlastnostmi. Alegorický příběh se podobá bajce, která je však žánrem literatury umělé.¹⁹

Dále je možné pohádky dělit dle funkce a námětu na didaktické, zemědělské aj.

Pověst

Tento smyšlený příběh odkazující k určitým historickým reáliím, jako např. místo, osoba, rod či erb, bývá většinou prozaický. Jako v pohádce se v něm setkáváme s nadpřirozenými jevy, kouzelnými postavami či věcmi. Ač se pověst váže k historickým skutečnostem, „*smysl pověstí je v něčem jiném než v tom, kolik historických podrobností a faktů obsahují: tkví v tom, co říkají o minulosti národa, jak se dívají na historické události, jaké činy a jaké hrdiny oslavují a co odsuzují. Jejich kouzlo spočívá v tom, s jakou láskou a básnickou silou vyprávějí o zemi, na níž od pradávna žijeme.*“²⁰

Vztah k historické realii se promítá i do dělení pověstí.

Pověsti místní se vážou k určité lokalitě, sídlu či stavbě (např. hrad, kostel). Pojednávají o vzniku objektů, jejich pojmenování a zázracích.

Pověsti historické se odehrávají v době významné historické události (např. války). Odráží politické, náboženské a sociální smýšlení lidu.

¹⁸ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998, s. 42. ISBN 80-85010-06-2.

¹⁹ VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 281. Bez ISBN.

²⁰ SIROVÁTKA, Oldřich. *Byly časy, byly - Lidové pověsti z Moravy*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960, s. 169. Bez ISBN.

Pověsti etiologické vysvětlují stejně jako pověsti místní původ názvů, bájím se podobají vysvětlením vzniku světa, člověka, rostlin, zvířat a věcí.

Pověsti legendární jako legendární pohádky předkládají lidovou transformaci legendární látky o světcích či ctnostném křesťanu.

Pověsti heraldické vykládají vznik šlechtických rodů a jejich erbů.

Zvláštní zařazení mají *pověsti démonické*, zvaná též pověrečnou povídkou. Vztahují se totiž k nadpřirozeným bytostem (např. vílám, vodníkům, čertům, čarodějnicím atd.).²¹

Legenda

Název tohoto žánru ústní lidové slovesnosti, ale také písmem fixované literatury pochází z latiny a odráží původní funkci díla. Mělo být čteno při mších. Prozaické i veršované epické příběhy o světcích, jejich dobrých činech, zázracích a mučednické smrti přinášely vzor křesťanského chování a výchovné naučení, které bylo v křesťanském lidovém prostředí předáváno nejen při bohoslužbách. Byly připomínány jako morální vzory ctnostného života.

Legendy zlidověly a inspirovaly orálním předáním legendární pohádky a pověsti. V 19. a 20. století se dočkaly aktualizace a inspirovaly autorskou tvorbu. K legendárním látkám se ve svých dílech vracejí např. Jaroslav Vrchlický a Jaroslav Durych. Formu legendy užili ve svých dílech také Julius Zeyer nebo Bohumil Hrabal. Legenda byla v jejich dílech transformována, hrdinou již nebyl světec.²²

Mýty (báje)

Vznik těchto smyšlených vyprávění řadíme do dob starověku. Podávaly možné odpovědi na základní filosofické otázky o vzniku světa a postavení člověka v něm. Tematicky se tyto symbolické příběhy dotýkají i života po smrti, zobrazují vděčnost za dar života, usměřňují cestu člověka životem od zrození až po smrt, vštěpují zásady morálky a apelují na člověka, aby se staral o zachování řádu. Hrdinou mýtů je nadpřirozená bytost, nikoliv však vodníci či čarodějnice jako v pohádkách, ale polobohové a bohové, kteří se chovají jako lidé nebo vystupují jako personifikované

²¹ VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 287 – 288. Bez ISBN.

²² MOCNÁ, Dagmar et al. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 337. ISBN 80-7185-669-X.

přírodní síly. Mýty podávají zprávu o kontaktu člověka a bohů, přičemž hlavní protagonisté nesou vždy výrazný rys chování, příběh tak tvoří určitý obraz, model správného či nesprávného jednání. Obliba bájí ovlivnila různé druhy umění a jejich znalost je součástí základního společenského přehledu určité kulturní oblasti. Evropská kultura vyrůstá převážně z mýtů antických a hebrejských.²³

Anekdota

Dodnes živý a oblíbený krátký epický žánr byl podle Lederbuchové²⁴ původně zesměšňující historkou. Vyznačuje se zaměřením na výrazný rys povolání, rasy, národa, osoby či skupiny. Prostředí, ve kterém je dodnes šířen, není na rozdíl od ostatních žánrů vesnické, nýbrž městské. Rozvíjí se totiž hlavně v 2. polovině 19. století a ve 20. století, dodnes je živý a produktivním žánrem.

Často bývá ztotožňován s vtípem, který je však žánrem elementárnějším. „*Zatímco však u vtípu jako žánru ústní slovesnosti se vždy předpokládá komičnost a dokonce pointovanost, starý význam slova anekdota byl výjev ze života významných lidí – ne nutně humorné povahy.*“²⁵

Povídka ze života (memorát)

Pojem užívaný J. Polívkou označuje vyprávění, které autor sám prožil nebo mu jako hodnověrné bylo sděleno. Povídky se vztahují k historické skutečnosti, každodenní zkušenosti, často bývají žertovná.²⁶

Humorka

Pojmenování pochází z kladského folkloru. Název je odvozen od slova humor. Tento typ povídky se zaměřuje na komická a groteskní vyprávění ze života, užívá „klepů“, typických motivů (kocourkovské a sedmilhářské povídky), je obsažnější než anekdota a ne vždy končí pointou.²⁷

---

²³ MOCNÁ, Dagmar et al. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 400. ISBN 80-7185-669-X.

²⁴ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H & H, 2002, s. 16. ISBN 80-7319-020-6.

²⁵ MOCNÁ, Dagmar et al. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 20. ISBN 80-7185-669-X.

²⁶ VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 288. Bez ISBN.

²⁷ Tamtéž, s. 141.

1.2.2 Malé folklorní žánry

Výrazným spojovacím prvkem žánrů této skupiny je menší rozsah. Řadíme k nim žánry užívané v určitých životních situacích.

Zařikání (zaklínání)

Krátký rytmizovaný žánr spojený často s pohybem byl součástí rituálního či náboženského obřadu nebo sloužil k magickému zajištění ochrany, uzdravení či splnění jiného přání. V některých případech vznikl zkomolením latinských textů užívaných v liturgii.

Přísloví

Krátký, důrazný, výstižný žánr lidové slovesnosti vyjadřuje zásadu nebo zkušenost určitého společenství, zasahuje oblast mezilidských vztahů, morálky jedince a společnosti. Metaforický obraz, kterým je předávána lidová moudrost, má ustálenou formu a traduje se jako frazeologismus. V autorských literárních textech bývá užíván k charakteristice postavy.²⁸

Pranostiky

Jako přísloví má i pranostika praktický smysl, předává zkušenosti z praktického života lidových vrstev, nemá však hodnotící ráz.²⁹ Tematicky se vztahuje k polním pracím, úrodě a počasí. Slouží jako lidová předpověď, ale také mnemotechnická pomůcka. Snadnou zapamatovatelnost zajišťuje forma (rým a rytmus) i obsah (obrazné metaforické vyjádření).³⁰

Rčení

Ustálené slovní spojení, které nazýváme také úsloví, se užívá v konkrétních situacích mluvené komunikace. Spadá proto do oblasti obecné či hovorové češtiny. Dříve mělo výraznou estetickou funkci, dnes se však již neužívá tolik pro krásu

²⁸ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H & H, 2002, s. 267. ISBN 80-7319-020-6.

²⁹ MOCNÁ, Dagmar et al. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 549. ISBN 80-7185-669-X.

³⁰ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H & H, 2002, s. 251. ISBN 80-7319-020-6.

samotného obrazného vyjádření. Neslouží však na rozdíl od přísloví či pranostiky ani k praktickým účelům, spíš ke stylistickému zpestření komunikace.³¹

Pořekadla

Esteticky stále účinné je další ustálené slovní spojení založené na vtipném obrazném vyjádření či přirovnání. Užívá často smyslové zkušenosti a užívá se stejně jako rčení především v mezilidské mluvené komunikaci.³²

1.2.3 Dětský folklor

Menší rozsah mají také žánry dětské lidové slovesnosti. Role interpretů náleží specificky dětem, které folklorní slovesné, pohybové a hudební projevy nejen předvádějí a předávají, ale také tvoří.

Hádanky

Děti oblíbené slovní hříčky mají formu otázky a odpovědi. Slouží pro pobavení, ale také k rozvinutí myšlení účastníka komunikace a bystření jeho intelektu. Dodnes je tento žánr živý a produktivní, užívaný nejčastěji dětmi a jejich rodiči.³³

Dříve se řadily k folkloru dospělých a užívaly se na svatbách nebo tvořily významný motiv v pohádkách.

Říkadla (říkanky)

Vychází z dnes už neužívaných zaříkadél. Stejně jako tento žánr jsou krátká, rytmizovaná, často se rýmují, tvoří součást hry a bývají doprovázena pohybem.

Podle funkce můžeme rozlišit:

jazykolamy, které slouží k osvojování a nácviku řečových schopností dítěte,³⁴ nedávají vždy smysl, jsou založeny na zvukové asociaci a rýmují se,

---

³¹ MOCNÁ, Dagmar et al. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 549. ISBN 80-7185-669-X.

³² LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H & H, 2002, s. 244. ISBN 80-7319-020-6.

³³ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H & H, 2002, s. 103. ISBN 80-7319-020-6.

³⁴ Tamtéž, s. 296.

„ptačí řeč“ či „mluvu zvířat“, jež vznikají rovněž na základě zvukové podoby a mají uživatelům předat základní znalosti o zvířecím světě,

rozpočítadla, dodnes dětmi užívána jako součást hry,

koledy (neboli říkadla sváteční) prezentované v určitém údobí roku, nejčastěji o Vánocích a o Velikonocích.

1.2.4 Lidové písně a popěvky

Příležitosti ke zpěvu lidových písní poskytovaly nejen výjimečné události jako například svatby. Písně se zpívaly během celého roku a sloužily k oslavám, ale také ke zpestření všednodenních chvil a k zábavě při práci na poli či v přírodě. Prostor nacházela píseň nejen v lidovém kolektivu, ale i v osobním životě. Vyjadřovala pocity mladých lidí plynoucí z překonání životních mezníků a z konfrontace se starostmi dospělého věku. Sbírký lidových písní z 19. století výrazně ovlivnily poezii tehdejší doby. Podle tematického zaměření můžeme rozdělit písňovou tvorbu do následujících okruhů:

- lyricko-epické balady a legendy,
- písně milostné a manželské,
- písně reflexivní,
- písně žertovné a satirické,
- popěvky a písně taneční,
- písně obřadní,
- písně náboženské,
- koledy.

1.2.5 Lidové hry

S lidovými obyčejí, prožíváním liturgického roku a svátky souvisely v tuto konkrétní dobu provozované lidové hry. Na Mikuláše, na Vánoce, na Nový rok a v době masopustu putovaly od domu k domu skupiny mladých lidí, kteří sehrávali hry občůzkové či kolední.

Selské či sousedské hry byly ovlivněny představeními secvičovanými v 17. a 18. století žáky jezuitských škol. Profesionální hry rovněž napodobovaly hlavně v období baroka lidové zpěvohry. V době zápisu již z lidového prostředí bohužel mizely dříve hojněji vyskytované hry obřadní vztahující se ke svátkům a navazující na lidové zvyklosti.³⁵

³⁵ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998, s. 21. ISBN 80-85010-06-2.

1.3 Významní sběratelé lidové slovesnosti

K. J. Erben (1811 – 1870)

Tento významný sběratel lidové slovesnosti se nejprve zajímal o historii a národopis. Seznámil se s Františkem Palackým, jenž měl podobné zájmy a zprostředkoval mu zaměstnání, které mu umožňovalo vědeckou a badatelskou činnost, a také přístup do archívů, v nichž objevoval poklady lidové tvorby. Zaměstnanec Královské společnosti nauk, sekretář Českého muzea a později archivář města Prahy redigoval i vládní Pražské noviny a vedl časopis *Obzor*.

Zastával po vzoru bratří Grimmů mytologickou teorii.³⁶ Delšími prozaickými útvary se Erben zabýval ve sbírce *Sto prstonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních*, na sklonku života chystal k tisku i soubor *České pohádky*, který po jeho smrti vydal roku 1905 Václav Tille.

Erben se věnoval i drobnějším žánrům lidové slovesnosti (což mj. dokládá sbírka *Prstonárodní české písně a říkadla*), zejména epickým baladám. Tento žánr také užíval při sepsání autorského souboru *Kytice pověstí národních* inspirovaného lidovou tvorbou.

Lidové látky získával v Podkrkonoší a na Chodsku.³⁷

Božena Němcová (1820 – 1862)

Mezi české nejvýznamnější literární osobnosti patří autorka *Babičky*, která se také zabývala lidovou slovesností. V kontaktu s venkovským lidem poznávala jeho zvyky a slovesnost nejprve na Domažlicku, později také na Slovensku. Publikovala v *České včele*, v časopise *Květy*, v *Moravských novinách*, almanachu *Máj* apod.

Sběratelskou činnost Němcové dokládá po sešitech vydávaný soubor *Národní báchorky a pověstí* z let 1845 – 1847, v němž jsou zachyceny kouzelné, novelistické i žertovné pohádky, také anekdoty, humorky, pověsti a legendy. V pohádkách Němcová akcentovala lidové hodnoty, které postrádala soudobá literatura. Příběhy upravovala, ale zachovala lidovost vyprávění a tím také přiblížila lidovou slovesnost obecně uznávané umělé literatuře.

³⁶ „interpretovala někdy násilně a svévolně, jako dědictví dávné předkřesťanské víry, jako trosky indoevropského mytického obrazu světa.“ (VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984. s. 115. Bez ISBN.)

³⁷ CHALOUPKA, Otakar, ed. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985, s. 84-87. Bez ISBN.

Materiály slovenských sběratelů využila při tvorbě *Slovenských pohádek a pověstí*, které neobsahují tolik novelistických prvků jako české, jsou psány vytříbeným stylem. Autorka se snažila zachovávat co nejvíce rysů národní lidové slovesnosti.³⁸

Beneš Metod Kulda (1820 – 1903)

Ve svých farnostech v Brně, v Chlumu u Sedlčan a na Vyšehradě, kde působil jako katolický kněz i v Rožnově pod Radhoštěm, kde se léčil, sbíral lidové pohádky. Spolupracoval s Františkem Sušilem, který jej k této myšlence přivedl a inspiroval ho sběrem lidových písní. B. M. Kulda se snažil o věrný zápis pohádek a o dokumentárnost. V jeho zápiscích se kromě přesného zápisu nacházejí i jména vypravěčů a místa sběru. Neuchovával všechna vyprávění, vyhýbal se obhroublým, zbojnickým a nemorálním příběhům. Zaznamenal asi 200 pohádek a přibližně polovinu z nich upravil a vydal v souboru *Moravské národní pohádky a pověsti z okolí rožnovského* (1854), později sbírku rozšířil a opět vydal *Moravské národní pohádky, pověsti, obyčeje a pověry* (1874-75).³⁹

Z jeho sbírek později vycházel Jan Skácel při tvorbě souboru pohádek *Jak se bubnuje na princezny*, jenž vyšel původně pod jménem B. Stárkové. Roku 2006 byl týž soubor vydán znovu pod pravým jménem autora s názvem *Pohádky z Valašského království*.

Alois Jirásek (1851 – 1930)

Významný český spisovatel tvořil díla podporující vlastenecké smýšlení. Ve svých románech a dramatech se věnoval významným obdobím českých dějin, zejména husitství a národnímu obrození. K tvorbě pro mládež inspirované lidovou slovesností patří jeho dílo *Staré pověsti české*, které podává informace o prehistorickém období vývoje národa, bylo mezi mládeží oblíbeno a využíváno při zavedení vlastivědy do škol. V knize zobrazuje mýty z období křesťanského i pohanského, poskytuje naději pracujícímu obyvatelstvu a zobrazuje hrdinství mstitelů bezpráví.⁴⁰

³⁸ CHALOUPKA, Otakar, ed. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985, s.269–271. Bez ISBN.

³⁹ HOMOLOVÁ, Květa et al., *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*. Praha: Československý spisovatel, 1982, s. 150. Bez ISBN.

⁴⁰ CHALOUPKA, Otakar. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985, s. 154-157. Bez ISBN.

Jiří Polívka (1858 – 1933)

Zaměřoval se na českou pohádkovou a středověkou lidovou tvorbu, hlavně pak na srovnávání slovanských pohádek. Materiály čerpal na svých cestách po Polsku, Rusku a Bělorusku. Byl členem mnoha českých i mezinárodních folkloristických institucí. S výhradami se přikláněl k migrační teorii⁴¹ vzniku a šíření pohádek. Publikoval své názory v časopisech a v komentářích k pohádkovým sbírkám jiných autorů. Kromě odborných studií vydal ke konci svého života dílo *Slovenské pohádky*, ve kterém pojednává o východoslovanských pohádkových látkách.⁴²

Václav Tille Říha (1867 – 1937)

Vystudoval slavistiku a romanistiku a již ve studentských letech se zabýval lidovou slovesností v Gebauerově slovanském semináři. Od roku 1888 se věnoval studiím lidového podání a spolupracoval s Národopisnou společností českou. Své objevy publikoval nejčastěji v Českém lidu. Lidovou slovesností popisoval ve svých literárních studiích (např. *O neznámém rekovi, jenž v závodech získal princeznu za choť* z roku 1892) i v rozsáhlejších dílech. Srovnával pohádky české, slovenské a cizí, zkoumal vliv autorské pohádky na vznik lidových pohádek a na pověsti. Zastával migrační teorii,⁴³ vydával pohádkové soubory Erbena a Němcové. Její život a dílo zachytil ve své monografii Božena Němcová. Zabýval se pohádkami lidovými, ale psal i vlastní autorské pohádky vydávané pod pseudonymem Václav Říha.⁴⁴

Prvky lidovosti využil v pohádkových souborech *Alšovy pohádky*, *Selské pohádky*, cizí motivy českému čtenáři zprostředkoval v pohádkách *Princezna ze severu*, *Liliána*, *Daugherta*, *Červený rytíř* aj.⁴⁵

---

⁴¹ „vychází z představy vzniku pohádkových syžetů na jednom místě (monogeneze) a jejich dalšího šíření.“ Pohádková tradice vznikla podle autora teorie Th. Benfeye v Indii, odtud pronikla do Evropy. (VLAŠÍN VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984. s. 115. Bez ISBN.)

⁴² OPELÍK, Jiří et al. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 2000. sv. 3, s. 1007–1009. ISBN 80-200-0708-3.

⁴³ CHALOUPKA, Otakar. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985, s. 154–157. Bez ISBN.

⁴⁴ MOHYLA, Otakar, ed. et al. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 513. Bez ISBN.

⁴⁵ CHALOUPKA, Otakar. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985, s. 361–362. Bez ISBN.

Josef Štefan Kubín (1864 – 1965)

Sbíral lidovou slovesnost, hlavně pohádkové náměty a motivy, které kombinoval, upravoval a vydával. Etnografii se věnoval hlavně v letech, kdy působil jako středoškolský profesor. Sbíral lidovou slovesnost v Českých Budějovicích, v Pošumaví, v Podještědí, v okolí Jičína, Machové, v Kladsku, na Hlučínsku a ve východních Čechách, zejména v Podkrkonoší. Za svou etnografickou činnost byl odměněn členstvím v Královské české společnosti nauk, dále se stal členem České akademie věd a umění, členem Národopisné společnosti ČSAV apod. Práce publikoval v odborných a kulturních časopisech i v denním tisku.

Kubínova autorská tvorba vycházela z předlohy lidové slovesnosti. Spisovatel ctil její smysl a pravidla, zachovával styl lidového vypravěčství, ale upravoval pohádkové příběhy, aby je zpřístupnil současnému čtenáři. Jeho pohádkové knihy se jmenují *Hostem u pohádky*, *V moci kouzla*, *Dárek od pohádky*, *Čarovné kvítí* a pohádkové soubory *Zlatodol pohádek*, *Princezna pohádka* a *Pohádek jako kvítí*. Posun od pohádky směrem k pověsti zaznamenáváme v knize *Pelíšek v lidové paměti* a v cyklu *České byliny*.⁴⁶

Jiří Horák (1884 – 1975)

Navázal na své předchůdce J. Polívku a V. Tilleho a věnoval se studiu vztahu literatury a folklóru. Srovnával dějiny literatury a ústní lidovou slovesnost u západních a východních Slovanů. Jeho studie byly vydány roku 1948 v knize *Z dějin literatur slovanských*. Věnoval se vědecké a badatelské činnosti a byl mj. roku 1948 pověřen zřízením a vedením Ústavu pro etnografii a folkloristiku. Ústní lidovou slovesnost chápal jako živý systém a inspirační zdroj současné literatury.

Upravoval pohádkové látky v duchu lidové slovesnosti. Typický hrdina českých pohádek je společným prvkem kouzelných, žertovných i novelistických vyprávění v souboru *Český Honza*. Na sbírky Němcové a Erbena navázal souborem *České pohádky*, který zobrazuje život lidu. Čerpal z díla moravských sběratelů, B. M. Kuldy, Kubína, Menšíka, Vrány aj. Jazyk pohádek odráží prostou mluvu a typické znaky lidového vyprávění. Soubor *Českých pohádek* byl později přepracován a znovu vydán pod názvem *Čarodějná mošna*.

---

⁴⁶ CHALOUPKA, Otakar. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985, s. 212–216. Bez ISBN.

Cizí pohádkové látky využil v pohádkovém souboru *Ukrajinské národní pohádky*.⁴⁷

Oldřich Sirovátka (1925 – 1992)

Od roku 1953 začal původně učitel z povolání pracovat jako vědecký pracovník Ústavu pro etnografii a folkloristiku v Brně, potom přešel roku 1971 do Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV. Přispíval do národopisných a odborných časopisů, např. *Český lid*, *Slovácko*, *Národopisné aktuality*, *Zlatý máj* apod. Navazoval ve svých studiích na V. Tilleho a J. Horáka. Nezaměřil se však na jednu oblast, ale na folklór jako celek. Výsledky svého zkoumání shrnul v dílech *Folklór a folkloristika* (1982) a *Česká lidová slovesnost a její mezinárodní vztahy* (1967), *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře* (1998).

Připravil k vydání soubory pohádek a pověstí, které opatřil cennými předmluvami a doslovy. Kombinoval lidové motivy a kladl důraz na dějovou fabuli. Snažil se v dílech o zachování lidovosti. Soubory pověstí nejsou většinou krajově ukotveny, vztahují se k celé Moravě, např. *Byly časy, byly*; *Na Veveří devět věží*; *Zvonová studna*; *Poslední permoník*; *Čertova tanečnice*; *Král moravských vodníků*. Pouze jedna kniha pověstí je krajově vymezena, což je patrné již z názvu *Brněnské kolo a drak*.

Moravské lidové pohádky nalezneme v knihách *Čarovné ovoce*, *Zlatý cop* a *Lhářské pohádky*, konkrétně pohádky z Valašska objevíme v souboru *Jak čerti ukradli lidem smích* a pohádky z Hané v knize *Čarovná stolička*. Ze sbírek materiálů českých a moravských sběratelů vychází při vydání knihy *Pytel plný pohádek*.⁴⁸

Jaromír Jech (1918 – 1992)

Další folklorista se snažil věrně zachycovat lidové vyprávění i s jeho detaily. Poté, co vydal povídky sebrané J. Š. Kubínem, roku 1959 vydal soubor neupravených lidových vyprávění pod názvem *Lidové povídky z Kladska*. Roku 1962 se pokusil o převyprávění svých zápisů pro děti a dal tak vzniknout pohádkové knize *Povídá babička povídačku* a dílu *Moudrý rozsudek*. O tři roky později na základě posbíraných vyprávění vznikají také *Žerty s hastrmany a čerty*.⁴⁹ Věrně udržoval příběhy v duchu lidové slovesnosti. V doslovu knihy

⁴⁷ CHALOUPKA, Otakar. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985, s. 125–129. Bez ISBN.

⁴⁸ Tamtéž, s. 371–374.

⁴⁹ *Jaromír Jech*. [online] [cit. 16. 5. 2013]. Dostupné z: <http://kladsko.unas.cz/Text/ar01s04.html>

Povídá babička povídačku jsou uvedena jména lidových vypravěčů z Kladska, od nichž načerpal pohádkové látky. Patří mezi ně např. Filoména Hornychová.⁵⁰

Vladimír Hulpach (1935)

Bývalý redaktor nakladatelství Atria, referent pro dětskou literaturu, člen Obce spisovatelů a české sekce IBBY, zároveň iniciátor soutěže Zlatá stuha se věnuje adaptacím lidových látek, starých mýtů, bájí, eposů, písní a pohádek z České republiky, ale také z cizích zemí. V edici Báje a pověsti z Čech a Moravy byly vydány jeho soubory *Pohádkové vandrování po Čechách* a *Pohádkové vandrování Moravou*. Příběhy z Českého středohoří, z Lounska a Žatecka čtenářům představuje v souborech *Zlatá kvočna* a *Kouzelné dudy*. Námětům z cizích zemí se věnuje v knize *Návrat opeřeného hada*, která čtenářům přibližuje příběhy exotických amerických kultur. Orientální lidové vyprávění čtenář objeví v knize *Šahrazádiny noci*, o severoamerických indiánech se dočítáme v pohádkovém souboru *Kouzelné šípy*. Slovanské náměty načerpané z junáckých písní zpracovává v knize *Kravec Marko*, hrdinské eposy středověké Evropy představují mladým čtenářům *Příběhy Kruhového stolu* a kniha *Meč a píseň*.⁵¹

Helena Lisická (1930 – 2009)

Věnovala se dokumentární národopisné práci o Hané, zejm. o Olomoucku, oblasti jejího rodiště a domova. Kromě folklorních výborů pro děti s kratšími útvary lidové slovesnosti (např. *Zlatá brána*, *Pojedem do ráje*) vydala soubory pohádek a pověstí z Olomoucka *Za horama*, *za dolama*, *O Ječmínkovi*, *Ze stařenčina fěrtůšku*, ale také soubory pohádek a pověstí z Moravy a Slezska, např. *Pohádky a pověsti z Moravské brány*, *Z hradů zámků a tvrzí*, *Pověsti starých měst*. Pověsti a zkazky z Čech zachycuje v knihách *Z českých hradů, zámků a tvrzí* a *Zrcadlo starých časů*.⁵²

Alena Ježková (1966)

Dřívější editorka a zástupkyně šéfredaktora týdeníku Reflex, jedna z tvůrců jednotné prezentace České republiky v zahraničí se dnes zaměřuje zejména na popularizaci historie. Je autorkou stálých expozic umístěných v Praze, podílí se na projektech České televize a na

⁵⁰ JECH, Jaromír. *Povídá babička povídačku*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962, s. 175-177.

⁵¹ *Slovník české literatury*. [online] ÚČL AV ČR, inSophy, Studio Vémola, ©2006-2008. [cit. 16. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=710&hl=hulpach+>

⁵² ŠUBRTOVÁ, Milena et al. *Slovník autorů literatury pro děti a mládež II. Čeští spisovatelé*. Praha: Libri, 2012, s. 250-251. ISBN 978-80-7277-506-4.

veřejnosti prezentuje charitativní projekt Čtení pomáhá. Náměty z lidových látek čerpá pro svá díla určená dětem i dospělým. Nejstarší české mýty a legendy ztvárňuje moderním způsobem v knize *Staré pověsti české a moravské*. Hlavní město v pověstech a legendách zobrazuje v knihách *77 pražských legend* a *Strážci pražských ulic*.

Legendární látky z celé republiky čtenářům přibližuje v knihách *55 českých legend z hradů, zámků a měst*, *22 Czech Legends* a *33 moravských legend*. Klasický námět starých řeckých bájí aktualizuje v knize *Řecké báje*.⁵³

Sběratelé lidové slovesnosti na Přerovsku

Bohumír Šléger (1908 – 1985)

Jako většina folkloristů i Bohumír Šléger byl archivář a spisovatel. Pracoval na berním úřadě a přitom příležitostně publikoval ve vlastivědných časopisech. Zaznamenával a upravoval pohádky a pověsti z Hané, které byly vydány v souborech: *Hanácké pohádky a pověsti*, *Pověsti o hradech a zámcích*, *Zázračná slunečnice*, *Kam až dohlédneš z tovačovského zámku*, *Moravské pohádky a pověsti*. Tyto pohádky nesou stopy osobitého projevu autora plného temperamentu a vztahu k předávanému. Typické je vyjádření účasti lítostí nad ztrátou kouzelných věcí či hodnot, neúspěchu osvobozujících akcí či při vyprávění příhod o nešťastné lásce. Autor zachycuje epickou rovinu příběhu, kterou obohacuje o osobité hodnocení vypravěče ve vztahu k předávanému.⁵⁴

Jaroslav Kanyza (1906 – 1986)

Učil na gymnáziu v Lipníku nad Bečvou a krátce i v Přerově, nebyl však jen učitel, vlastivědný pracovník a knihovník, ale také spisovatel. Přispíval do místního periodika, Lipenského kulturního kalendáře. Stal se ředitelem Krajského vlastivědného muzea v Olomouci a věnoval se i upravování lidových látek, např. při tvorbě souboru *Helřtýnské pověsti*.

⁵³ Alena Ježková | autorka. [online] Ms.cz, © 2013. [cit. 16. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.alenajezkova.cz/autorka/>

⁵⁴ ŠTÉGER, Bohumír. *Zázračná slunečnice: Moravské pohádky a pověsti*. Ostrava, 1972, s. 152. Bez ISBN.

2 DIDAKTICKÉ MOŽNOSTI PRÁCE S LIDOVOU SLOVESNOSTÍ

2.1 Lidová slovesnost v kurikulárních dokumentech pro základní vzdělávání

Pedagogický pojem kurikulum (curriculum) pochází podobně jako curriculum vitae (průběh života) z latinského *currere*, což znamená *běžeti*.⁵⁵ Je obtížné najít pro termín český ekvivalent, i definic pojmu je mnoho. V Pedagogickém slovníku⁵⁶ jsou pod heslem kurikulum uvedeny tyto významy: vzdělávací program, projekt, plán; průběh studia a obsah; obsah zkušenosti získanou žáky ve škole, její plánování a hodnocení.

Průcha⁵⁷ dále dělí kurikulum na zamýšlené, realizované a osvojené kurikulum.

*„Zamýšleným kurikulem je to, co je plánováno a co obsahují kurikulární dokumenty.“*⁵⁸

Mezi kurikulárními dokumenty, v nichž jsou obsahy a cíle vzdělávání zachyceny, patří vzdělávací programy, projekty a plány výuky, učební osnovy i učebnice.

Na základě programového prohlášení z roku 1998 a usnesení vlády České republiky, které schválilo hlavní cíle vzdělávací politiky v roce 1999, vznikl Národní program rozvoje vzdělávání v České republice, tzv. Bílá kniha. Byla pojata jako *„systémový projekt, formulující myšlenková východiska, obecné záměry a rozvojové programy, které mají být směrodatné pro vývoj vzdělávací soustavy ve střednědobém horizontu.“*⁵⁹ Vycházela z výročních zpráv MŠMT, ale i veřejných diskusí o problémech rozvoje vzdělávací soustavy, např. „Výzva pro deset milionů“, a o tvorbě systémového dokumentu, který započne kurikulární reformu. Změny školské politiky byly zakotveny v zákoně č. 561/2004 Sb.⁶⁰

Školská reforma reflektovala současný stav vzdělání a proměny společnosti, které s sebou přinášejí odlišné nároky kladené na absolventy různých stupňů škol, a zavedla změny v obsahu i cílech vzdělávání. Na rozdíl od dosavadního zaměření na znalosti, kladla

⁵⁵ PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 2009, s. 236. ISBN 978-80-7367-503-5.

⁵⁶ PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009. 395 s. ISBN 978-80-7367-647-6.

⁵⁷ PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 2009. s. 246–247. ISBN 978-80-7367-503-5.

⁵⁸ PRÁŠILOVÁ, Michaela. *Tvorba vzdělávacího programu*. Praha: Triton, 2006, s. 173. První pomoc pro pedagogy; 3. ISBN 80-7254-712-7.

⁵⁹ KOTÁSEK, Jiří, ed. et al. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice: bílá kniha*. [Praha]: Tauris, 2001, s. 7. ISBN 80-211-0372-8.

⁶⁰ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání platný od 1. 9. 2010*. [online] Praha: VÚP, 2007. [cit. 5. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV-pomucka-ucitelum.pdf>

důraz především na osvojení pro život potřebných dovedností, tzv. klíčových kompetencí,⁶¹ představených ve hlavních kurikulárních dokumentech, kterými se staly rámcově vzdělávací programy.

Pro jednotlivé stupně školského systému (např. RVP Předškolní vzdělávání, RVP Základní vzdělávání, RVP Gymnázia, RVP Odborné vzdělávání aj.) tvoří rámcově vzdělávací programy závazné rámce vzdělávání na státní úrovni a vycházejí z nich další důležité kurikulární dokumenty, tzv. školní vzdělávací programy, které vytvářejí jednotlivé školy.

V Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání je obsah vzdělávání rozčleněn do jednotlivých vzdělávacích oblastí, které „jsou tvořeny jedním vzdělávacím oborem nebo více obsahově blízkými vzdělávacími obory.“⁶² Jednotlivé oblasti jsou v úvodu charakterizovány, následují cíle oblasti. Obsah oborů je vymezen očekávanými výstupy a učivem.

Lidová slovesnost primárně spadá do vzdělávacího oboru *Český jazyk a literatura* oblasti *Jazyk a jazyková komunikace*. Vzdělávací obor se dělí pro přehlednost do tří složek: *Komunikační a slohová výchova, Jazyková výchova a Literární výchova*.

Práce s lidovou slovesností naplňuje cílové zaměření oblasti. „Vede žáka k: *chápaní jazyka jako svébytného historického jevu, v němž se odráží historický a kulturní vývoj národa, a tedy jako důležitého sjednocovacího činitele národního společenství a jako důležitého a nezbytného nástroje celoživotního vzdělávání, ... individuálnímu prožívání slovesného uměleckého díla, ke sdílení čtenářských zážitků, k rozvíjení pozitivního vztahu k literatuře i k dalším druhům umění založených na uměleckém textu a k rozvíjení emocionálního a estetického vnímání.*“⁶³

Oblast lidové slovesnosti poskytuje možnost naplnění obecně formulovaných výstupů pro 2. stupeň základních škol. Nejvíce rozvíjí dovednosti žáků a naplňuje tak požadované výstupy založené na klíčových kompetencích v Literární výchově. Texty sebrané lidové slovesnosti „žák uceleně reprodukuje, jednoduše popisuje strukturu a jazyk literárního díla

⁶¹ *Školská reforma, MŠMT ČR.* [online] QCM, s.r.o, © 2006 MŠMT. [cit. 5. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolskareforma>

⁶² *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání platný od 1. 9. 2010.* [online] Praha: VÚP, 2007. [cit. 5. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV-pomucka-ucitelum.pdf>

⁶³ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání platný od 1. 9. 2010.* [online] Praha: VÚP, 2007. [cit. 5. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV-pomucka-ucitelum.pdf>

a vlastními slovy interpretuje smysl díla,...formuluje ústně i písemně dojmy ze své četby...rozlišuje základní druhy a žánry, porovnává je i jejich funkci, uvede jejich výrazné představitele...porovnává ztvárnění téhož námětu v literárním, dramatickém i filmovém zpracování.“⁶⁴

V Jazykové výchově žák na příkladu útvarů řazených k lidové slovesnosti „*rozlišuje spisovný jazyk, nářečí a obecnou češtinu a zdůvodní jejich užití.*“ Žák se seznamuje s pestrostí slovní zásoby našeho jazyka, s jeho rozvrstvením a dělením na spisovný a nespisovný, také s funkcí těchto oblastí jazyka. Na ně navazuje Komunikační a slohová výchova, která učí žáka využívat získané poznatky, volit vhodné jazykové prostředky při výstavbě písemného a mluveného projevu nebo jinak tvořivě pracovat s textem.⁶⁵

Žáci se s lidovou slovesností setkávají nejen v českém jazyce, slohu a literární výchově. Na 2. stupni základních škol může vhodně doplňovat učivo, které vede k naplnění výstupů vzdělávacího oboru Výchova k občanství oblasti Člověk a společnost. Začlenění ukázek místní lidové slovesnosti při poznávání obce, regionu a kraje vhodně propojuje vědomosti předmětů a napomáhá budování komplexního poznání.

Lidové písně v oboru Hudební výchova vzdělávací oblasti Umění a kultura jsou vhodné pro nácvik dvojhlasu, vícehlasu či kánonu, mohou být doprovázeny typickými tanečními prvky folklórní oblasti, v níž výuka probíhá. Lidová tvorba podporuje rovněž vnímání rytmu.

Ve vzdělávací oblasti Výtvarná výchova může být lidové vyprávění inspirací pro vlastní tvorbu žáků. Může tak pomáhat naplňovat požadovaný výstup: „*Žák užívá vizuálně obrazná vyjádření k zaznamenání vizuálních zkušeností, zkušeností získaných ostatními smysly a k zaznamenání podnětů z představ a fantazie.*“⁶⁶

---

⁶⁴ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání platný od 1. 9. 2010.* [online] Praha: VÚP, 2007. [cit. 5. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV-pomucka-ucitelum.pdf>

⁶⁵ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání platný od 1. 9. 2010.* [online] Praha: VÚP, 2007. [cit. 5. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV-pomucka-ucitelum.pdf>

⁶⁶ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání platný od 1. 9. 2010.* [online] Praha: VÚP, 2007. [cit. 5. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV-pomucka-ucitelum.pdf>

2.2 Začlenění lidové slovesnosti do hodin českého jazyka a literatury na 2. stupni ZŠ

Kurikulární dokumenty na školní úrovni představují školní vzdělávací programy. Vycházejí z rámcově vzdělávacího programu pro příslušný stupeň a konkrétněji rozpracovávají plány řazení učiv a výstupy vzdělávání na jednotlivých školách. Poskytují základní požadavky na výuku závazné pro všechny vyučující na škole. Školní vzdělávací programy jsou jako rámcově vzdělávací programy veřejnými dokumenty přístupnými pro širokou veřejnost.⁶⁷ Vycházejí z nich tematické plány tvořené oborovými komisemi i přípravy učitelů na výuku.

Školní vzdělávací programy často zařazují práci s lidovou slovesností primárně do literární výchovy v 6. ročníku, např. Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání Základní školy Přerov, U Tenisu 4 v očekávaných výstupech uvádí, že po absolvování zmíněného ročníku „žák rozlišuje různé typy uměleckých a neuměleckých textů,“⁶⁸ k čemuž napomáhá obeznámení s různými literárními žánry. Z žánrů typických pro lidovou slovesnost jsou ve výčtu uvedeny balady, mýtus a klasická pohádka. Mezi literárními autory jsou uvedeni i významní sběratelé lidové slovesnosti: K. J. Erben a B. Němcová. Komplexnost vzdělání podporuje plán současného seznámení žáků s dalšími žánry lidové slovesnosti v jiných předmětech, např. v hudební výchově v 6. ročníku žáci poznávají lidové písně, v občanské výchově při probírání lidových zvyků poznají pranostiky.⁶⁹ Jazyková výchova poskytuje poznatky o možnostech slovní zásoby: „Žák odliší spisovné a nespisovné útvary českého jazyka, vyjádří vlastními slovy důležitost mateřského jazyka“.⁷⁰

V Komunikační a slohové výchově „žák odlišuje spisovný a nespisovný projev, vhodně volí jazykové prostředky vzhledem ke svému komunikačnímu záměru.“⁷¹

Lidová slovesnost poskytuje v 6. ročníku inspiraci pro vlastní tvorbu žáků při psaní slohových útvarů vypravování a popisu osoby, předmětu a děje.

⁶⁷ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání platný od 1. 9. 2010. [online] Praha: VÚP, 2007. [cit. 5. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV-pomucka-ucitelum.pdf>

⁶⁸ Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání Základní škola Přerov, U Tenisu 4. [online] Arthur Konze, © 2004. [cit. 5. 5. 2013]. Dostupné z: http://zstenis.com/files/dok/svp_zs_utenisu_web.pdf, s. 48.

⁶⁹ Tamtéž, s. 48.

⁷⁰ Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání Základní škola Přerov, U Tenisu 4. [online] Arthur Konze, © 2004. [cit. 5. 5. 2013]. Dostupné z: http://zstenis.com/files/dok/svp_zs_utenisu_web.pdf, s. 47.

⁷¹ Tamtéž, s. 49.

V 7. ročníku se na znalost lidové slovesnosti v literární výchově navazuje seznámením s dalšími lidovými žánry, např. s legendami, baladami a dalšími mýty, v 8. ročníku prvky lidovosti poznávají žáci v bližším seznámením s tvorbou K. J. Erbena, B. Němcové, J. K. Tyla, F. L. Čelakovského, A. Jiráskova a bratrů A. a V. Mrštíků. Postavy lidových vyprávění si žáci mohou zvolit i v 9. ročníku při tvorbě charakteristiky literární postavy nebo užít lidovou slovesnost pro inspiraci při tvorbě úvahy nebo dramatizace vypravování.

2.3 Náměty práce s lidovou slovesností v předmětu Český jazyk a literatura

Vyučovací předmět Český jazyk a literatura je rozdělen na tři složky: Literární výchovu, Jazykovou výchovu, Komunikační a slohovou výchovu. V předmětu žáci získávají kompetence k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské a pracovní. V ŠVP ZV ZŠ Přerov, U Tenisu 4, jsou mezi kompetencemi pro český jazyk uvedeny tyto výchovné a vzdělávací strategie, které jsou uplatněny při práci s lidovou slovesností: *„Kompetence občanské podporují kladný vztah k tradicím, kulturnímu a přírodnímu dědictví...“*

Kompetence k řešení problémů klade důraz na analýzu přečtených textů a kritické posouzení jejich obsahu a porovnání jevů.

Kompetence k učení vede žáka k tomu, aby si ověřil své závěry, vede ke zobecnění hlavní myšlenky.

Kompetence komunikativní probouzí zájem o náměty, názory a zkušenosti žáka.“⁷²

Cíle každé výuky by měly být přiměřené, kontrolovatelné, konzistentní a komplexní. Proto při plánování výuky bývá rozvíjena kognitivní složka osobnosti, ale i psychomotorická a afektivní. Kalhous ve Školní didaktice však ze zkušenosti doplňuje, že *„požadavek komplexnosti nelze zajistit na stejné úrovni v každé vyučovací hodině, ale v rámci tematického celku by učitel měl již v přípravné fázi uvažovat o výukových cílech ve všech třech dimenzích.“⁷³*

Naplnění těchto kompetencí popisujeme na příkladech možnosti práce s tematickým celkem lidová slovesnost v jednotlivých částech předmětu Český jazyk a literatura.

⁷² Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání Základní škola Přerov, U Tenisu 4. [online] Arthur Konze, © 2004. [cit. 5. 5. 2013]. Dostupné z: http://zstenis.com/files/dok/svp_zs_utenisu_web.pdf, s. 24.

⁷³ KALHOUS, Zdeněk et al. Školní didaktika. Praha: Portál, 2002, s. 276. ISBN 978-80-7367-571-4.

Žáci druhého stupně základních škol se nejčastěji s úryvky lidové slovesnosti setkávají v hodinách **literární výchovy**. Navazují na zkušenosti získané na 1. stupni základní školy a poznávají základní žánry lidové slovesnosti. Patří mezi ně hlavně lidová pohádka, báje, pověst a balada.

Báje vznikají z lidského vysvětlení přírodních jevů a odpovídají na základní existenciální otázky. Z původního smyslu žánru vycházíme při práci se žáky. Mýty poskytují možnost odhadovat inspiraci vypravěče, kterou jsou často smyslové vjemy. Žák může ve vhodném úryvku vyhledávat pasáže, které popisují libovolný vjem, a zkusit odhalit proces tvorby mytického příběhu.

Báje a mýty z různých míst na světě mají často podobné náměty. Pro lepší poznání žánru žák srovnává mýty s podobným motivem, např. o stvoření světa, potopě apod. Zkušenost s více pohledy na vysvětlení téže skutečnosti buduje schopnost tolerance k odlišnému názoru. Z popisu shodných rysů může žák vycházet při návrhu vlastního mýtu.

S žáky můžeme srovnávat i postavy bohů a odhalovat odlišnost lidských vztahů k nim. Příběh zdůvodňující dosud nevysvětlitelné poskytuje prostor pro falzifikaci, rovněž v něm můžeme vidět výpověď o myšlení tehdejších lidí, ovlivňování kultur, podobných představách o životě, můžeme odhalit výpovědní hodnotu příběhu – varování i příklad vzorného chování. Žáci mohou teze podkládat argumenty, uspořádat diskusi na některé z témat, mýty také poskytují množství námětů pro projektovou výuku.

Nepoznatelnost a neuchopitelnost všeho dění na světě může motivovat pro žáky k tvorbě novodobých mýtů o základních existenciálních otázkách nebo nevysvětlitelných jevech. Žák pojmenuje základní existenciální otázku nebo jev, který zvolil jako námět. Shromáždí o něm dostupné poznatky a oddělí pro příběh podstatné od nepoužitelného. Na základě shromážděných údajů tvoří vlastní novodobou báji.

Lidové pohádky svou pravidelnou výstavbou umožňují naplnit očekávání čtenáře, který se setkává se specifickým pohádkovým světem známým z dětství. V tomto světě jsou kouzla a zázraky normálními jevy stejně jako existence nadpřirozených bytostí. Žák při četbě lidových pohádek pojmenovává pravidla tohoto světa, dokáže v nich uvažovat, ponořit se do hloubky příběhu a nechat ho na sebe působit, vyčíst jeho poselství nebo se jen radovat z dobra, které vítězí nad zlem.

V hodinách literární výchovy můžeme seznámit žáky s originální pohádkovou atmosférou, pomocí pohádkových předmětů, hudby či přechodu pomyslné hranice, kterou může tvořit čára nebo např. skříň či jiná rekvizita.

V lidových pohádkách jsou zobrazeny lidské touhy, ale také časté povahové rysy, lidská dilemata, selhání, výzvy, kterým lidé čelí. Vyzdvihovány jsou dobré vlastnosti, kvůli nimž kladní hrdinové vítězí a dosahují štěstí.

Interpretaci děje je možné provádět různými způsoby. Žák může popsat zobrazený příběh, vcítit se do literární postavy, pojmenovat její vlastnosti, zhodnotit schopnost rozhodování a jednání.

Napomoci může užití dramatických metod. Dramatizace kusu lidové tvorby poskytuje prostor k zastavení děje, nápovědu pohádkovým postavám, rozbor toho, jak se mohl děj odvíjet za předpokladu, že by se postava rozhodla jinak.

Postavy z pohádek, bájí a pověstí můžeme také srovnávat s jimi podobnými, uvádět shodné a odlišné znaky. Srovnání s postavami z autorských textů z jiné literární oblasti poskytuje prostor pro vymezení typických znaků postav lidové slovesnosti.

Mnoho pověstí končí tragicky, i v klasických pohádkách se často objevuje motiv chyby. Žáci mohou prací ve skupině pojmenovat chybné jednání, jehož důsledkem je trest, navrhnout lepší řešení a podpořit ho argumenty.

Z lidové tvorby vychází také poezie. Říkadla mohou pomocí rytmizace, užití „hry na tělo“ a skandování přiblížit žákovi veršování, pomáhat s nácvikem reprodukce textu, který se rýmuje, umožní žákovi blízký kontakt, důkladné procvičení recitační dovednosti a získání pozitivního vztahu k poezii tímto způsobem, na který se dá později navázat seznámením s básnickými texty.

Později je možné přikročit k vlastní tvorbě poezie. Pro inspiraci mohou žáci užít textů lidových pohádek, bájí a pověstí a vytvořit například charakteristiku pomocí akrostichu, případně epos, v němž vystupuje některý z antických hrdinů.

Komunikační a slohová výchova se soustředí na správné užití jazykových prostředků při výstavbě textů. Lidová slovesnost nabízí možnost na základě znalosti děl vytvářet podobné texty se společnými znaky. Žáci mohou tvořit vlastní pohádky s lidovými prvky, báje, které se snaží objasnit základní existenciální otázky, balady na aktuální témata nebo

dnes nejrozšířenější a orálně předávaný žánr, anekdoty. Seznámení s texty lidové slovesnosti poskytuje inspiraci pro vlastní tvorbu. Motivační aktivitou může být nejen četba, ale i činnost, kdy žáci zapojí více smyslů, např. posílání typického pohádkového předmětu, který žáci vidí, ale mohou si jej i ohmatat. Se smyslovými vjemy dále můžeme pracovat při rozvoji slovní zásoby.

Zapojením do činnosti a hodnocením odvedené práce žák získává k tématu vztah.

Texty lidové slovesnosti poskytují také inspiraci pro tvorbu jiných slohových útvarů.

V hodinách slohové výchovy z textů lidové pohádky žáci vyberou pasáže týkající se popisu a vlastností. Na základě zjištěných informací tvoří charakteristiku pohádkové postavy, životopis pohádkového hrdiny, případně jeho odpověď na inzerát. Tvořit mohou i inzerát na specificky pohádkovou práci (např. záchranu princezny před drakem), rozhovor s pohádkovou postavou, dialog literární postavy se čtenářem, fiktivní rozhovor s těmi, kdo literárního hrdinu znali, fiktivní dopis literární postavě.

Žákovskou fantazii můžeme rozvíjet přečtením části lidové pohádky či pověsti a možností dokončit útvar na základě vlastní invence vycházející ze zkušeností s lidovou slovesností.

Příslloví mohou být využita jako inspirace k tvorbě fejetonu, pranostiky mohou být využity při popisu děje nebo místa.

Na úryvcích lidové slovesnosti mohou žáci vysledovat výstavbu vypravování, užití a funkce přímé řeči. Starší žáci se mohou pokusit převést vyprávění do přímých řečí či provést dramaturgii textu.

Kratší žánry lidové slovesnosti, zejména přísloví a pořekadla, mohou tvořit zadání při psaní úvah.

Porozumění symbolům a alegoriím žáci nacvičují pochopením významu přísloví, případně vyhledáváním a přiřazováním jiného příkladu zmíněného žánru s podobným významem.

Pohádkové náměty je možné aktualizovat pokusem o zobrazení téhož motivu v kontextu současného světa s jeho specifiky a vymoženostmi. Rovněž je možné situaci ze života převést do pohádkové reality. Odlišnost mezi světem reálným a pohádkovým užijeme i při tvorbě dialogu postav lidové pohádky v jiném prostředí, než ve kterém bývají obvykle zobrazovány.

I ve třetí části, v **jazykové výchově**, můžeme využít žánry lidové slovesnosti. Představení pranostiky, pořekadla nebo přísloví, které se vztahuje k tématu nebo aktuálnímu dění (např. datu v kalendáři, počasí, politické či kulturní situaci ve městě či státě) motivuje k větší pozornosti. S krátkým žánrem lidové slovesnosti se pak dá dále pracovat, můžeme ho využít k jazykovému rozboru, zkoumat syntaktická hlediska výstavby věty, ale také morfologická pravidla a lexikologická specifika (např. užití citově zabarvených slov).

Obohatit vlastní slovní zásobu žáků můžeme např. vypsáním hodnotících prvků, např. vlastností hrdiny, a tvorbou synonym nebo antonym. Úryvky lidové slovesnosti vhodně doplňují učivo o nespisovné češtině, zejm. o dialektech.

PRAKTICKÁ ČÁST

3 TEXTY LIDOVÉ SLOVESNOSTI UŽÍVANÉ V HODINÁCH LITERÁRNÍ VÝCHOVY

V hodinách literární výchovy na 2. stupni základních škol se žáci seznamují s literárními texty, které jim zprostředkují osobní zkušenost. Učitel ji vhodně doplňuje literární teorií.

Seznámením s vhodným textem začíná komunikace mezi čtenářem a literární ukázkou. Měla by být čtenáři tematicky blízka, podporovat tak schopnost porozumění a zanechat určitý dojem, který se žáci učí vyjadřovat.

Lederbuchová zdůrazňuje, že *„převažující metodou práce s literárním textem by se měla stát interpretace (v adekvátní podobě), která přesune pozornost od toho, „co“ literární dílo říká (tedy od ideového, respektive jakkoli ideologického či obecně historizujícího výkladu), k tomu, k tomu „jak“ literatura své obsahy sděluje. Jde tedy o interpretaci vlastností a kvalit zcela určitého textu – jeho naladění, charakteru prostředí, výstavby postav, kvality vztahů mezi nimi apod.“*⁷⁴

Interpretace je rozumová činnost, která vychází ze zkušeností dítěte (životní i literární) a vede jej k pochopení smyslu celku i částí díla. Vhodnost zvolené ukázky umožňuje žákovi získat upevňující zkušenost správného pochopení textu, kterou může uplatnit při vlastních čtenářských aktivitách. Aby to bylo možné, musí být k textu přistupováno jako k uměleckému dílu, nikoliv pouze jako k didaktické pomůcce. Žák komunikací s literárním dílem tříbí svůj umělecký vkus, smysl pro pestrost, krásu, rozšiřuje si obzory, tvoří vztah k literatuře, získává schopnost hodnotit skutečnost z více úhlů pohledu, rozlišovat dobré a špatné jednání. Texty poskytují také inspiraci k vlastní tvorbě.

Lederbuchová⁷⁵ vymezuje 8 zásad literární interpretace, z nichž odvozujeme požadavky, které by zvolená ukázka měla splňovat. Vhodný text má být východiskem k interpretaci a poskytovat čtenářský zážitek, motivovat k další práci s ukázkou. Součástí interpretace je odhalování některých poetických jevů, které by měl umělecký text obsahovat. Interpretujeme je v kontextu díla. Při práci s uměleckým textem usilujeme o komplexnost. Text poskytuje čtenáři prostor pro vlastní domýšlení některých skutečností, ale také

⁷⁴ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Didaktická interpretace uměleckého textu jako metoda literární výchovy na občanské a střední škole I.* Plzeň: Západočeská univerzita, 1995, s. 5. ISBN 80-7043-170-9.

⁷⁵ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Didaktická interpretace uměleckého textu jako metoda literární výchovy na občanské a střední škole II.* Plzeň: Západočeská univerzita, 1997, s. 55. ISBN 80-7082-364-X.

možnost racionálního uchopení. Měl by vzbudit emoce a motivovat k jejich vyjádření. Přiměřenost obsahu má vliv na pozornost žáků stejně jako přiměřenost rozsahu, která poskytuje dostatečný čas pro práci s textem, možnost hodnocení, tvorby vlastního názoru, postojů k zobrazovanému, k růstu osobnosti.

Liptáková vymezuje zásady platné pro výběr textů pro tvorbu čítanek pro primární vzdělávání:

1. zásada umělecké kvality,
2. zásada obsahového výběru textů adekvátních ontogenetické zralosti čitatele,
3. zásada žánrové pestrosti textů,
4. zásada přiměřené technické náročnosti textů,
5. zásada působení textů jako způsobů motivace ke čtení knih.⁷⁶

Tyto obecné zásady shrnují základní požadavky a je možné je aplikovat i na texty sekundárního vzdělávání.

Klasická pohádky, báje a některé pověsti zobrazují vzory dobrého a špatného jednání, které pubescentnímu čtenáři nastavují zrcadlo a poskytují jistotu v jasném vymezení skutků a zobrazení jejich následků.

Lidová slovesnost poskytuje bohatství příkladů jasně profilovaných postav, upevňuje schopnost rozlišování dobra a zla, která může tvořit základ, na nějž může čtenář navázat zkušeností s autorskou tvorbou, která základní principy variuje, zobrazuje „nečernobílé“ postavy bližší životu.

3.1 Oblast analýzy ukázek v čítanekách pro 6. ročník základní školy

O způsobu, jakým žáci získají požadované kompetence, o způsobu, jakým budou naplněny výstupy uvedené v ŠVP, rozhoduje ve výuce učitel. Může pracovat s literárními texty, jež sám zvolí. Práci mu usnadňují čítaneky, které poskytují zásobu ukázek vybraných odborníky pro práci v hodinách literární výchovy. S antologiemi textů někdy vycházejí také didakticky instruktivní texty nebo pracovní sešity.

---

⁷⁶ LIPTÁKOVÁ, Ľudmila. *Integrovaná didaktika slovenského jazyka a literatúry pre primárne vzdelávanie*. Prešov: Pedagogická fakulta, Prešov, 2011, s. 444-446. ISBN 978-80-555-0462-9.

V České republice je výběr čítanek poměrně široký. Pro srovnání volíme proto ukázky nejužívanějších čítanek podle výzkumu realizovaného na podzim roku 2003.⁷⁷ Zjišťoval, které čítanky se v hodinách literární výchovy v 6. ročníku nejvíce užívají, hodnotil jejich pozitiva, negativa, metodické zpracování, grafickou úpravu apod. Nejvíce škol na území České republiky pracuje podle průzkumu v hodinách literární výchovy

s Čítankou pro 6. ročník základní školy Josefa Soukala vydanou nakladatelstvím SPN,⁷⁸

s Čítankou 6 zpracovanou autorským kolektivem Jany Čeňkové a vydanou nakladatelstvím Fortuna,⁷⁹

s Čítankou pro 6. ročník základní školy Albíny Měchurové a kolektivu vydanou nakladatelstvím Fragment,⁸⁰

s Čítankou pro 6. ročník základní školy od Jany Bradáčové z nakladatelství Alter⁸¹

a s Čítankou 6 Dagmar Dorovské a Vlasty Řeřichové vydanou nakladatelstvím Prodos.⁸²

3.2 Metoda analýzy

Chaloupkovy výzkumy dětského a pubescentního čtenářství (1966, 1971, 1982, 1989) informují o základní motivaci ke čtení, kterou je očekávání hrdiny vysokých mravních kvalit, s nímž se při četbě respondenti ztotožňují, a očekávání exotiky.⁸³ Průzkumy dále odhalují omezenou schopnost posoudit estetickou hodnotu, uměleckou kvalitu a celistvost díla. Tyto dovednosti získají čtenáři až v pozdějším věku. U většiny účastníků Chaloupkových průzkumů převažuje tzv. přístup narativní: „*Dítě chápe text v úplnosti jeho*

---

⁷⁷ POKORNÁ, Ilona. Charakteristika čítanek pro 6. ročník základních škol. In: *Tradiční a netradiční metody a formy práce ve výuce českého jazyka na základní škole: sborník prací z mezinárodní konference konané 19. března 2004 na Pedagogické fakultě UP v Olomouci*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005, s. 186-190. ISBN 80-244-1002-8.

⁷⁸ SOUKAL, Josef. *Čítanka 6: literární výchova pro 6. ročník základní školy a pro odpovídající ročník víceletých gymnázií*. Praha: SPN, 1997. 232 s. ISBN 80-85937-85-9.

⁷⁹ ČEŇKOVÁ, Jana, MARINKOVÁ, Helena a SOLFRONKOVÁ, Jaroslava. *Čítanka pro 6. ročník základní školy*. Praha: Fortuna, 2005. 176 s. ISBN 80-7168-937-8.

⁸⁰ MĚCHUROVÁ, Albína et al. *Čítanka pro 6. ročník ZŠ a pro primu osmiletého gymnázia*. Havlíčkův Brod: Fragment, 1997. 234 s. ISBN 80-7200-121-3.

⁸¹ BRADÁČOVÁ, Lenka. *Čítanka pro 6. ročník*. Všeň: Alter, 1998. 183 s. ISBN 80-85775-74-3.

⁸² DOROVSKÁ, Dagmar a ŘEŘICHOVÁ, Vlasta. *Čítanka 6*. Olomouc: Prodos, 1998. 207 s. ISBN 80-7230-018-0.

⁸³ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Didaktická interpretace uměleckého textu jako metoda literární výchovy na občanské a střední škole I*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1995, s. 38. ISBN 80-7043-170-9.

syžetu, někdy jen v rovině fabule, neproniká k hlubším významům textu, chápe text jako popis, líčení události. Narativní četba poskytuje příležitost pro plnější identifikaci.“⁸⁴

Více než jiné literární oblasti lidová slovesnost poskytuje jasně vymezené vzory, po kterých pubescentní čtenář tolik touží. Exotické je pro dnešního čtenáře či posluchače samotné prostředí, ve kterém se odehrávají příběhy lidové slovesnosti a atmosféra pohádkového světa.

U zkoumaných ukázek předpokládáme přiměřený rozsah i obsah, který žáci 6. třídy zvládnou interpretovat. Naše analýza je zaměřena primárně na významovou hodnotu ukázek, schopnost čtenáře zaujmout a užitečnost pro jejich osobnostní a komunikativní rozvoj.

Na základě zmiňovaného průzkumu volíme jako hodnotící kritérium pro analýzu učebnicových ukázek zobrazení hrdiny jako vzoru s vysokou morální hodnotou schopného osobnostního růstu a dobrých rozhodnutí. Posuzujeme, zda zobrazená postava může poskytnout pubescentnímu čtenáři možnosti identifikace motivující k jeho vlastnímu osobnostnímu růstu.

3.3 Analýza vybraných ukázek

V čítankách pro 6. ročník základních škol se objevují literární ukázky lidové slovesnosti v podobě autory převyprávěných bájí, klasických pohádek, pověstí a balad. Kratší žánry lidové slovesnosti charakteristiku kladného hrdiny neuvádějí.

Čítanka pro 6. ročník základní školy (SPN)

Učebnice je rozdělena do sedmi tematických oddílů, z nichž jeden s názvem Mýty, báje, pohádky, pověsti obsahuje ukázky lidové slovesnosti. Každé téma je opatřeno vhodně formulovanou literární teorií. U literárního textu je uveden spisovatel, který lidovou látku převyprávěl a dílo, ze kterého ukázka pochází. Autoři učebnice texty doplnili o vhodné ilustrace, opatřili je i návrhem díla, se kterým mohou žáci uvedený text srovnat. Kladný hrdina je zobrazen v těchto ukázkách:

---

⁸⁴ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Didaktická interpretace uměleckého textu jako metoda literární výchovy na občanské a střední škole I.* Plzeň: Západočeská univerzita, 1995, s. 40. ISBN 80-7043-170-9.

V úryvku **Páté slunce** z knihy Příběhy opeřeného hada od V. Hulpacha jsou na postavách bohů zobrazeny protikladné lidské vlastnosti. Tesiztekatl je popisován jako „chvastoun“ a „mluvka“, na jehož slovo není spolehnutí. Naopak prostřáček Nanautzin nikdy neodmítne pomoc, i když na to někdy doplácí. O postavách vypovídají také dary, které přinášejí jako oběť. Pomíjivé bohatství a povrchová krása je srovnávána s dary země a darováním sebe, což symbolizují přírodniny a krev hrdiny.

Dva bohové se přihlásili a byli vybráni, aby se stali sluncem. Pro to se musí obětovat, skočit do ohně. Na tento velký čin se připravují modlitbami. Tesiztekatl dostává šanci skočit do ohně jako první, třikrát však zaváhá a nakonec do ohně skočí až po Nanautzinovi. Rozhodnutí bohů nechat jasně zářit pouze Nanautzina vyzvedává mravní kvality jeho osobnosti před Tesiztekatlem, kterému je určeno svítit méně jasně a stát se Měsícem.

Odvahu čelit vlastnímu osudu zobrazuje pohádka z Příběhů, na které svítilo slunce od E. Petišky, **O egyptském princí, který utíkal před vlastním osudem**. Podle věštby princí smrt způsobí pes, had nebo krokodýl. Otcova snaha chránit prince mučí hlavního hrdinu samotou, touha po poznání v něm vzbuzuje odvahu čelit možnému nebezpečí, láska motivuje k velkým činům. Realizovaná láska ve vztahu s princeznou jej chrání před vnějším nebezpečím. Princ, který se tak důkladně brání před vnějšími vlivy, umírá zdolán nepřítelem v sobě, steskem po věrném psím příteli, který za něj položil život. Postava zobrazuje nutnost zásadních rozhodnutí, které umožňují člověku prožít plnohodnotný život v podmínkách, které má.

Postava **Orfea** ze Starých řeckých bájí a pověstí od R. Mertlíka sděluje sílu opravdové lásky, která se nevyrovná ani božským darům zobrazovat a předávat krásu, vede k odvaze čelit nebezpečí (cesty do podsvětí) i k potřebné troufalosti (žádat bohy o laskavost). Lidské spoléhání na rozum, smysly a starostlivá nedůvěra jsou však překážkou štěstí, což bolestně pozná i umělec, který nenaplněností lásky ztrácí i schopnost užívat dary, kterými obohacoval svět.

V **Pohádce o kruté princezně** ze souboru indicko-persko-arabských textů Tisíc a jedna noc převyprávěné K. Bednářem je rovněž hrdinou muž, který je schopen velké lásky, i když objekt jeho zájmu ji dlouho neopětuje. Vzor morálního hrdiny je cílevědomý, chytrý, ctí lidskou svobodu a odmítá k lásce někoho nutit, i přes beznadějnost situace se nenechá odradit ve snahách o změnu názoru. Riskuje až do té míry, že sám sebe činí slabým a dává vlastní život do rukou milované, která jej nenávidí.

Dalším zobrazeným morálním vzorem je král Šalamoun z úryvku z knihy Biblické příběhy od I. Olbrachta. Je Bohem vyzván, aby žádal o cokoliv. Nepřeje si bohatství, slávu ani nesmrtelnost, ale prosí o moudrost a schopnost lidu sloužit tím, že mu bude moudře vládnout. Pro svou moudrost se stává obávaným i obdivovaným.

Starou hrdinskou báji **Tristan a Isolda** převyprávěl V. Cibula v knize Meč a píseň. Hlavní hrdina zobrazený v příběhu je králův synovec Tristan, který je zároveň jeho věrným vazalem, lovcem a harfeníkem. V jeho postavě se snoubí silný bojovník s jemným umělcem. Koná hrdinské činy, bojuje s nepřítelem krále, přičemž téměř přijde o život. Je nezištně loajální vůči králi. Jeho ctnostným světem otřese až nápoj lásky, který s Isoldou omylem vypijí.

V pověsti **O dvanácti zakletých pannách** z knihy Z českých a moravských hradů od Heleny Lisické kladného hrdinu představuje praporečník, který se s kamarády vysloužilými vojáky rozhodne zachránit dvanáct panen tím, že vydrží rok zavřeni na hradě Týřov. Jediný však vydrží zůstat tam celou dobu a je po zásluze odměněn zlatem, za které si postaví hospodu.

Čítanka 6 (Fortuna)

Uvádí texty lidové slovesnosti ve dvou oddílech: Báje a Pohádky a pověsti.

Mezi bájemi kladný vzor zobrazuje úryvek **David a Goliáš**, biblický text pro děti převyprávěný Ivanem Olbrachtem. Hlavního hrdinu Davida popisuje takto: „*Byl to mládeneček pěkný, ryšavých vlasů, krásných očí a libého vzezření.*“⁸⁵ Nese svým bratrům do války jídlo, uslyší posměšná slova nejsilnějšího bojovníka protivníků, což ho rozčílí. Rozhodne se mu postavit za urážky izraelského Božího vojska. Přes svou mladost získá souhlas krále, není však zvyklý na zbroj a zbraně, vystačí si tedy s kameny a prakem. Porazí Goliáše ve jménu Hospodina zástupů, kterému za vítězství také děkuje. V Davidovi je zobrazen statečný mladík poslušný otcových příkazů, který se bez váhání staví proti zlu. Vítězství nepovažuje za svou zásluhu, ale děkuje za ně Bohu.

Hlavní hrdinka **Pohádky o myrtové panně** od německého sběratele lidové tvorby Clemense Bretana je zakletá dívka, která je vděčná za starostlivost, trpělivá a dbá na svoji

---

⁸⁵ ČEŇKOVÁ, Jana, MARINKOVÁ, Helena a SOLFRONKOVÁ, Jaroslava. *Čítanka pro 6. ročník základní školy*. Praha: Fortuna, 2005, s. 26. ISBN 80-7168-937-8.

krásu. Princ je milující manžel, objevující krásu, rovněž trpělivý a starostlivý muž. Hrnčič a hrnčička jsou lidé upřímní se srdci plnými lásky, které touží lásku dále rozdávat. Mají naději a důvěřují v Boží zásah do jejich života.

Lidové vyprávění **Salaš na čertovici** od slovenského sběratele Pavla Dobošinského zobrazuje hlavního hrdinu, kterým je unavený poutník, v situaci, kdy čelí zlu, které se tváří jako dobro. Jen na základě intuice poutník odhaluje v postavách bačů zlo a brání se modlitbou.

Hlavní postavou v úryvku **Zázračná hostina**, který převyprávěl Leo Pavlát, je proslulý moudrý židovský učitel Jehuda Löw ben Becalel. Postavou vysoký rabi se nad nikoho nevyvyšuje. „*Vyznal se v tajných vědách i tajemstvích přírody, psal neobyčejné knihy, a přesto se tím nepyšnil. Každému, kdo potřeboval poradit, pomohl, a dokonce císař mu rád naslouchal.*“⁸⁶ Poradí si i s obtížnou situací, s ohrožením císařovy přízně. Užije k tomu kouzla, ale svým uměním se nechlubí a nevyužívá jej sobecky.

Čítanka pro 6. ročník základní školy (Fragment)

Texty lidové slovesnosti uvádí čítanka v oddílech Pohádky (a nepohádky), Balady a romance a Příběhy z dávných dob. Autoři učebnice literární texty opatřili otázkami, které se soustřeďují na lexikální prostředky pohádky a vedou čtenáře k odvození poučení z textu.

Lidovou pohádku z Afrického kontinentu sepsala Marie Kosová a přeložil ji Vladimír Stanovský. Je sepsána v souboru Děvče z pštrosího vejce - Černošské pohádky z Afriky a nese název **Jak putoval Život po světě**. Průvodní postavou pohádky je personifikovaný Život, který symbolizuje všemohoucí jsoucno, nikoliv člověka. Lidské postavy, které postupně navštěvuje, jsou tři. Lidový prvek dvou selhávajících a jednoho úspěšného se vyskytuje i v této pohádce. Všichni tři doufají ve schopnost Života je uzdravit. Slepý a malomocný však zapomínají na svůj slib, nedojdou poučení, kdežto uzdravený oteklý muž představuje vzor dobrého jednání. Je schopný soucitu s trpícími a nechává se formovat životními zkušenostmi, v tomto případě uzdravenou nemocí. Na jeho jednání je patrná vděčnost a absence pýchy. Je odměněn zdravím.

---

⁸⁶ ČEŇKOVÁ, Jana, MARINKOVÁ, Helena a SOLFRONKOVÁ, Jaroslava. *Čítanka pro 6. ročník základní školy*. Praha: Fortuna, 2005, s. 70. ISBN 80-7168-937-8.

Legendární českou pohádku reprezentuje úryvek **Nejsou všechny dobré skutky stejné ceny** od Julia Košnáře ze souboru 16 pohádek Pán Ježíš v českých pohádkách. Lidové vyprávění o Pánu Ježíši a jeho učedníku Petrovi nastiňuje situaci putování a poznávání. Pán Ježíš představuje učitele, Petr věrného žáka. Setkávají se s postavou chudé vdovy, která se s nimi ochotně rozdělí o to poslední, co má, je laskavá, vlídná, štedrá a neočekává nic nazpět, i odměnu se zdráhá přijmout, protože jedná z lásky, která dává a nečeká nic nazpět. Vzor ctnosti nedovede lhát, tak se o její odměně ve formě zlaťáků dozví i selka, postava, která zobrazuje protikladné jednání. Ziskuchtivá, lakomá a falešná žena si na chvíli hraje na pohostinnou a štedrou hospodyni. Prozrazuje se žádostí o odměnu. Přílišná snaha získat co nejvíce se jí vymstí a získává jen minimum. Chudá vdova je vzorem člověka, který má správně seřazené morální hodnoty, vztahy k lidem jsou pro ni důležitější než majetek a hmotné zajištění.

Mravní poučení přinášejí i balady **Zakletá dcera** z Kytice balad a **Tři dcery** ze souboru Prostonárodní české písně a říkadla. První však nezobrazuje kladného hrdinu, ale příklad potrestaného chování. Kolemjdoucí mládenci se setkají se zakletou dívkou. Dostanou za úkol připomenout ten čin viníkovi, dívčině matce. Čtenář této balady má být varován před ukvapeným jednáním, které působí dlouhodobou neodčinitelnou bolest.

Vztah rodiče a dítěte zobrazuje balada Tři dcery. Poučuje o dobré výchově, která je lepší než velké věno, materiální zajištění. Kladnou hrdinkou je nejmladší dcera, která byla od mala více trestána, přísně vychována, věno nedostala, přesto se o otce ve stáří dobře postarala a s láskou jej ve svém domě uvítala.

E. Petiška dětským čtenářům zprostředkovává známé biblické vyprávění **David a Goliáš**. Kladným hrdinou je David, mladý pastevec, který na bojiště přináší jídlo svým bratrům a odváží se bojovat s nejsilnějším mužem z vojska protivníků, s Goliášem. Je odvážný i motiv jeho jednání je dobrý („*sejmu potupu, kterou Goliáš uvrhl na Izraelské*“⁸⁷). Bojuje se zbraněmi, které umí užívat, nepřizpůsobuje se společenským zvyklostem, nenechává se odradit nezkušeností a hodnocením přihlížejících.

Další statečný hrdina pochází z českých pověstí, které A. Jirásek převyprávěl a vydal v souboru Staré pověsti české. **Bivoj**, lovec z panství kněžny Libuše, je známý tím, jak statečně se postavil kanci z Kavčí hory, zabil jej a zbavil tak kraje obávaného škůdce, který

---

⁸⁷ MĚCHUROVÁ, Albína et al. *Čítanka pro 6. ročník ZŠ a pro primu osmiletého gymnázia*. Havlíčkův Brod: Fragment, 1997, s. 69. ISBN 80-7200-121-3.

ohrožoval lidi, zvířata i úrodu. Jirásek detailně vykresluje popis bojovníka: „*Vysoký mladý muž statného těla, s rukama do týla vztaženýma, jak nesl těžké břímě. Zardělou, osmahlou tvář měl dopředu pochýlenu, a zpod čapky splývaly kolem ní i do čela mu padaly tmavé kadeřavé vlasy... Mladý ten lovec bez oštěpu, s mečem u širokého pasu v pochvě zaraženým, v obuvi zablácené i na přiléhavých nohavicích všechen bahnem postříkaný, nesl hrozně to břímě jako lehký měch. Kráčel pevně a jistě, nohy se mu netřáslly, aniž krok mu vázl.*“⁸⁸

Fyzickou sílu vhodně dokresluje Bivojovo odhodlání, odvaha postavit se kanci sám a naplnit tak svůj úmysl, který prospěje všem. Vděčnost vládců i obdiv lidí je hrdinovi odměnou.

V zápasu se zvířetem svou sílu a statečnost prokázal i chudobný uhlíř z knížecího panství, který za svůj čin byl povýšen do šlechtického stavu a obdržel území, kde vystavěl krásný hrad. Vypráví o tom pověst **Jak byl založen hrad Pernštejn**, kterou upravil a vydal Oldřich Sirovátka.

Pověst **Blaník** z Petiškova Čtení o hradech sice nezobrazuje jednoho kladného hrdinu, pojednává však o správném chování vojska a národa, který do posledního dechu brání svou zem a svá práva. Vojsko bojující s těmito úmysly neumírá, naopak, je připraveno pomoci potřebným.

Ne všichni zachránci měst vítězí fyzickou silou, což dokazuje Lidová pověst **Drak na brněnské radnici** zapsaná O. Sirovátkou v souboru Brunclík a lev. Brno od draka zachrání mazaný krejčík, který drakovi připraví kořist vycpanou vápnem, jež draka roztrhá.

Hrdinu starých anglických pověstí a balad žákům představuje úryvek **Robin Hood** ze stejnojmenné knihy od Eleny Chmelové. Vůdce sherwoodských zbojníků je mezi lidmi oblíben, protože byl ochráncem bezbranných a mstil křivdy, kterých se dopustila vrchnost na obyčejných lidech. Statečný a silný bojovník, jemuž se daří spravedlivé konání, je pořád jen člověkem, který jako každý někdy podlehne slabosti. Zvykne si být nejlepším a neunes prohru s věrným přítelem Malým Johnem. Ten se nedočká spravedlivé výhry a tak od něj odchází. Hlavního hrdinu chytí a zajmou. Když se o tom dozví jeho přítel, zapomene na jejich konflikt a spolu s jejich družinou zosnuje plán a Robina Hooda osvobodí. Robin

---

⁸⁸ MĚCHUROVÁ, Albína et al. *Čítanka pro 6. ročník ZŠ a pro primu osmiletého gymnázia*. Havlíčkův Brod: Fragment, 1997, s. 74. ISBN 80-7200-121-3.

Hood vyléčen ze své pýchy nabídne Malému Johnovi místo vůdce. Ten jej však nepřijme, ale radostně souhlasí s obnovením přátelství.

Dva hrdinové tohoto příběhu jsou stateční, silní, mají také své lidské vlastnosti. Robin Hood podlehne pýše, dokáže ale litovat svých chyb, přijmout pomoc a ocenit hodnotu pravého přátelství. Malý John má zdravý vztah k sobě i druhým, dokáže prosadit, nač má právo a v pravou chvíli vyhodnotit, co je opravdu důležité. Je schopen pravého přátelství, které vítězí nad drobnými neshodami.

Kralevic Marko byl hrdinou slovanských písní potulných zpěváků. Statečný a silný mladík bojuje proti Turkům, kteří ohrožují pokojný život lidu, neleká se však i obyčejné práce. V úryvku **Co Marko vyoral** z knihy *Hrdinové starých evropských bájí* od Vladimíra Hulpacha oře brázdu podél cesty, kudy jezdí janičáři, kteří vyprovokují konflikt. Kralevic užije spřežení jako zbraně, protivníky pobije a své matce domů doveze kořist v podobě šperků, hedvábí a koření. Marko je příkladem mladého statečného obránce země, který si rovněž váží svých rodičů, což se projevuje dary, které své matce přináší i úctou k jejímu přání matky, i když je v rozporu s jeho přesvědčením. Vykonává jej proto tak, aby splnil i své touhy.

Čítanka pro 6. ročník základní školy (Alter)

Tato čítanka se od předchozích liší tím, že není rozdělena na tematické části. Lidové i autorské ukázky jsou řazeny podle neznámého klíče. U každé je uveden název úryvku, autor, text a za ním v závorce dílo, ze kterého úryvek pochází. Texty jsou doplněny barevnými ilustracemi od známých českých výtvarníků.

Kladnou hrdinkou je v pohádce **O krásné Janičce a rytíři Tamlinovi** ze souboru *Keltské pohádky, které převyprávějí Jan Vladislav*, je již v názvu uvedená princezna Janička. Děvče jako květ, které se nechce vdávat a celé dny tráví účastí na životě poddaných a v přírodě, je vyzváno zakletým princem, aby se pokusila o jeho záchranu. Dívka se velkého úkolu i kontaktu se zakletým princem leká, v rozhodující chvíli však nezaváhá, čelí strachu a splní všechny podmínky pro vysvobození. Keltská pohádka je v čítance uvedena ještě v jiném podání, ve verších.

Kladné hrdiny v čítance dále zobrazují ukázky rozebrané výše: úryvek Orfeus a Eurydiké shodný s textem uvedeným v čítance od nakladatelství SPN, taktéž text Čarovný

nápoj Tristana a Isoldy od V. Cibuly je shodný s úryvkem v čítance SPN, stejně tak ukázka David a Goliáš shodná s tou, která je uvedena v čítance od nakladatelství Fragment.

Čítanka 6 (Prodos)

I čítanka od nakladatelství Prodos je rozdělena na části podle témat, kterým se ukázky věnují. Různé žánry lidové slovesnosti obsahuje oddíl Pohádky, kde vedle autorských textů najdeme i upravené pohádky lidové. Kladný hrdina v lidové slovesnosti je zobrazen i v úryvcích shromážděných v oddílu Bájě, mýty a pověsti. Epický charakter mají také lidové balady v oddílu Balady a romance. Kratší útvary lidové slovesnosti pak čítanka jako jediná ze srovnávaných uvádí v hojném počtu v částech Poetický kalendář, kde jsou zachycena přísloví, pořekadla a pranostiky, a Hádanky, ve kterém se žáci, jak už název napovídá, dočtou o lidových hádankách. Pro práci s textem byl autory vytvořen pracovní sešit, který obsahuje otázky i prostor k dalším zápiskům. Učiteli práci ulehčuje rovněž metodická příručka.

Kladný hrdina je zobrazen v lidové pohádce převyprávěné K. J. Erbenem a vydané v souboru Pohádková kytice. Je jím chudák z pohádky **Boháč a chudák**. Chudý, ale chytrý muž zavře personifikovanou Bídu do lahvičky, kterou pochová v bahně. Protiklad zobrazuje jeho závistivý, bohatý bratr, který mu nepřeje štěstí, Bídu vyloví a pustí na svobodu. Ta se však nevrací k Chudákovi, ale zůstává s tím, kdo ji osvobodil.

Příkladem ctnostného člověka je pastýřka Bětuška z pohádky **Lesní ženka** od Boženy Němcové, která ji převyprávěla a vydala v souboru Stříbrná kniha pohádek. Bětuška je chudé, napůl osiřelé děvče, které pilně pracuje, stará se o zvířata a je stále veselé. Ráda tancuje, čehož využije i lesní ženka. Navštěvuje ji na pastvě, zve k tanci a pomáhá jí, aby stíhala i plnit své úkoly. Nakonec ji i bohatě obdaruje, což ukončí dívčinu i matčinu chudobu.

Honza z pohádky **Honza a červená bába** ze souboru Čarodějná mošna od J. Horáka je člověk pracovitý, zachrání topící se dítě, je schopen přijmout nabídku nejisté budoucnosti a přičinit se o spokojený život, je rozvázný v životních rozhodnutích (svatba, půjčka na dluh), věří své manželce, má ohled na názor a potřeby druhých. Hrdinou je obyčejný člověk, který se snaží žít dobrý život.

V ukázce **Jak vypadají hlavní slovanští bohové** z knihy *Báje a mýty starých Slovanů* od I. Hudce jsou popisováni jednotliví slovanští bohové. Jejich vnější podoba jasně odděluje bohy od lidí, vlastnosti však mají lidské. Svarožic dělá věci potřebné i ty, které mu působí slast, je klidný na rozdíl od Peruna, prchlivého boha bouře, který má hrozivou tvář.

I mýty někdy zobrazují kladné postavy. Severská báje **Slepý bůh** z knihy *Mýty a legendy* od Gilese Ragache představuje laskavého, galantního, šlechetného boha Baldera. Jeho matka poprosí všechny živly, zvířata a rostliny, aby slíbily, že Balderovi nikdy neublíží. Stává se nezranitelným, nikdy toho však nezneužije. Balder v báji vystupuje jako postava, které je záviděna výhoda, kterou má, nepůsobí aktivně, není proto možné z úryvku vyvozovat příklady správného chování, ale postoj k hodnotě vlastní osoby.

Lidovou tvorbu představují v této čítance i balady. Ukázka **Tři dcery**, totožná s textem v čítance z nakladatelství Fragment, pojednává o vztahu rodičů a dospělých dětí. Nejmladší dcera s láskou přijímá svého otce, i když nedostala věno jako její sestry. Své chování zdůvodňuje výchovou a projevuje tak svou úctu a vděčnost za život, který jí rodiče předali.

3.4 Výsledky analýzy

Kladný hrdina v Čítance pro 6. ročník základní školy od nakladatelství SPN je zobrazen jako člověk, který je prostý, ale statečný, v pravou chvíli je schopen činu, dokonce i oběti sebe sama pro dobrou věc. V postavě krále Šalamouna je zobrazen vzor moudrosti. Princ z Pohádky o kruté princezně doplňuje obraz hrdiny o trpělivost a lásku, která nehledá jen vlastní uspokojení, riskuje, obětuje vlastní postavení, nabízí život. Vysloužilý voják se chová hrdinně, když se rozhodne dodržet slib i za cenu vlastního nepohodlí a odvržení od kolektivu. Hrdinové nevládnou jen zbraněmi, ale také uměním, schopností zobrazovat krásu, což reprezentují v Čítance pro 6. ročník dvě postavy, Orfeus a Tristan. Láska v ukázkách figuruje jako příčina slabosti, která však motivuje k velkým činům, a pokud nedojde k lidskému selhání, zachraňuje potřebné.

Ukázky z čítanky od nakladatelství Fortuna předkládají jako vzor ctnosti obyčejného člověka, který jedná, když je potřeba vykonat dobrou věc. Není pyšný na svou sílu, spoléhá ve svém konání na Boha, kterému odevzdává výsledky své práce, svá přání i touhy a čeká na jeho vůli. Neužívá svých schopností neuváženě a je pro své ctnosti obdivován okolím.

Čítanka od nakladatelství Fragment žáky seznamuje s nepředvídatelností života. Hrdina se ocitá v situaci životních změn, která prověřuje, zda se zachová tak, abychom jej mohli pokládat za vzor. David jen nese jídlo bratrům a slyší urážky Božího lidu, chudé vdově zaklepou na dveře dva neznámí poutníci, nemocnému dá Život šanci se uzdravit. Často jsou kladné postavy zobrazovány současně se zápornými pro jasné vymezení rozdílu mezi dobrem a zlem. Hrdina se vyznačuje aktivním přístupem, nezalekne se překážek, ale využívá těch možností, které má k dispozici. Chytrý krejčík tak poráží draka nikoliv mečem, jak tomu často bývá, ale svým rozumem a zkušenostmi, chudobný uhlíř jde ke svému vládci s darem a odchází sám obdarován, Marko plní přání matky tak, aby přitom mohl zároveň chránit svou vlast. Jména hrdinů, kteří brání svou vlast v pověsti Blaník, sice nejsou známa, přesto je statečný čin vyzdvihován stejně jako hodnota pravého přátelství Robina Hooda a Malého Johna. Úryvků děl lidové slovesnosti je v Čítance pro 6. ročník základní školy od nakladatelství Fragment mnohem více, další ale nepředstavují kladné hrdiny, spíše varují zobrazením špatného jednání.

Podobně jako čítanka od nakladatelství SPN i Čítanka pro 6. ročník základní školy od nakladatelství Alter zobrazuje hrdinu jako válečníka, jenž zároveň vládne uměním hudby. Tristan a Orfeus jsou postavami, které rostou k dokonalosti, než se setkají s láskou, která jejich život změní a naplní jiným způsobem, než byl naplněn doposud. Většina ukázek zobrazuje jako kladného (ale i záporného) hrdinu muže, uvedená keltská pohádka však popisuje hrdinství ženy, Janičky, která osvobozuje zakletého rytíře. I v této čítance nechybí mezi hrdiny starozákonní král David, na první pohled slabý mladík, který porazí zkušeného válečníka.

Čítanka 6 od nakladatelství Prodos poskytuje vzory pro plnohodnotný život člověka. Klid a vyrovnanost jednání slovanského boha Svarožice spolu s pokorou a vědomím vlastní hodnoty boha Baldera a rozvahou pohádkového Honzy patří mezi morální osobnostní hodnoty, které člověku umožní postavit se zkouškám a plnit svůj úkol. Velkým pomocníkem z životních nesnází je také Chudákova chytrost, která je zobrazena v kontrastu s Boháčovou nepřejícností.

Dvě ukázky vyzdvihují ženské ctnosti, za které jsou hrdinky odměněny bohatstvím, vysvobozením z nedostatku a vděčností otce a společnosti. Vyzdvihována je pracovitost, veselá povaha, laskavost, dobrosrdečnost a vlídnost.

Ve srovnávaných čítankách je nejčastěji zobrazován v textech lidové slovesnosti jako kladný hrdina David, který poráží Goliáše. Symbol toho, že ne vždy je hrdinství vidět na první pohled a ne vždy se potvrdí pravděpodobnost výsledku. Obyčejný člověk, který vítězí svým způsobem boje a chytrostí, prokáže odvahu a touhu bojovat za správnou věc, se později stává králem. Úryvek o jeho boji s Goliášem zobrazují čítanky od nakladatelství Fortuna, Fragment a Alter.

Tvůrci čítanek jako vzor uvádějí moudrého hrdinu, kterým je v čítance od nakladatelství SPN král Šalamoun, v čítance od nakladatelství Fortuna rabi Löw.

Chytrostí vyniká krejčík z textu O. Sirovátky v čítance od nakladatelství Alter, ale také Chudák z pohádky K. J. Erbena uvedené v čítance od nakladatelství Prodos.

Fyzickou sílu prokazují Tristan z ukázky uvedené v čítankách od nakladatelství SPN a Alter, ale také Marco a Bivoj z textů čítanky od nakladatelství Fragment.

Pro kladného hrdinu je příznačný aktivní přístup k životu, který reprezentují mnohé postavy analyzovaných ukázek, ale také schopnost riskovat vlastní život zobrazená na princí z Pohádky o kruté princezně a schopnost obětovat vlastní život pro vyšší smysl v postavě boha Nanautzina z úryvku Páté slunce.

Texty lidové slovesnosti užívané v čítankách jsou různé. Tento průzkum se věnuje pouze těm ukázkám, které zobrazují kladného hrdinu či vzor správného jednání. Ve všech čítankách se vyskytly ještě další úryvky lidové slovesnosti, které nezobrazovaly vzor dobrého jednání, ale poskytovaly informace o špatném jednání, které bylo potrestáno.

4 PRŮZKUM VZTAHU ŽÁKŮ K LIDOVÉ SLOVESNOSTI

Nejen analýza čítanek, ale také průzkum na Základní škole Přerov, U Tenisu 4 v práci poskytuje informace o místě lidové slovesnosti ve výuce, oblibě, postojích a názorech žáků v dnešní době.

4.1 Oblast průzkumu

Průzkum byl proveden na Základní škole Přerov, U Tenisu 4, která je jednou z 9 základních škol v tomto městě.⁸⁹ Navštěvuje ji 595 žáků.⁹⁰ Do úplné základní školy denně dochází žáci z Přerova i okolních obcí (např. z Želatovic, Domaželic, Radslavic či Prosenic). Škola se profiluje svým sportovním zaměřením. V každém ročníku se vzdělávají žáci ve třech třídách, z toho jedna je sportovní. Navštěvují ji žáci, kteří se ve svém volném čase věnují pohybu, nejčastěji stolnímu tenisu, florbalu a tanci, současně se snaží o dobré výkony i v jiných oblastech, což je podmínkou pro jejich vzdělávání ve sportovní třídě.

4.2 Skupina respondentů

Žáci 6. ročníku byli požádáni o pomoc v rámci hodin literární výchovy. Průzkum byl proveden ve třídách 6. A, 6. B a 6. S. Zúčastnilo se ho 60 žáků ve věku od 11 do 13 let (viz Graf č. 2), 39 chlapců a 21 dívek (viz Graf č. 1).

Z hlediska vývojové psychologie se žáci nacházejí v období puberty. Zlepšování poznávacích procesů pro toto období typické vyvažuje nízká schopnost koncentrace způsobená emoční labilitou. Můžeme předpokládat intenzivní citové reakce, ale také velkou představivost, která se projevuje denním sněním, ale dává vzniknout schopnosti abstraktního myšlení. Dítě v tomto období začíná hledat odpověď na otázku, kdo je, jaké je jeho místo ve společnosti. Uzavírá se před světem do sebe, častěji čte či poslouchá hlasitou hudbu, která pomáhá zvládat vnitřní nejistotu.⁹¹

Dotazník byl podán žákům 6. tříd v dubnu roku 2013, kdy by podle ŠVP ZŠ Přerov, U Tenisu 4 a z něj vycházejícího tematického plánu měli být seznámeni se základními literárními žánry lidové slovesnosti, klasickou pohádkou, pověstí a mýtem.

⁸⁹ Statutární město Přerov. *Základní školy*. [online] Publikační a redakční systém 4u, © 2000-2013. [cit. 5. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.prerov.eu/cs/samosprava/zarizeni-a-organizace-mesta/zakladni-skoly.html>

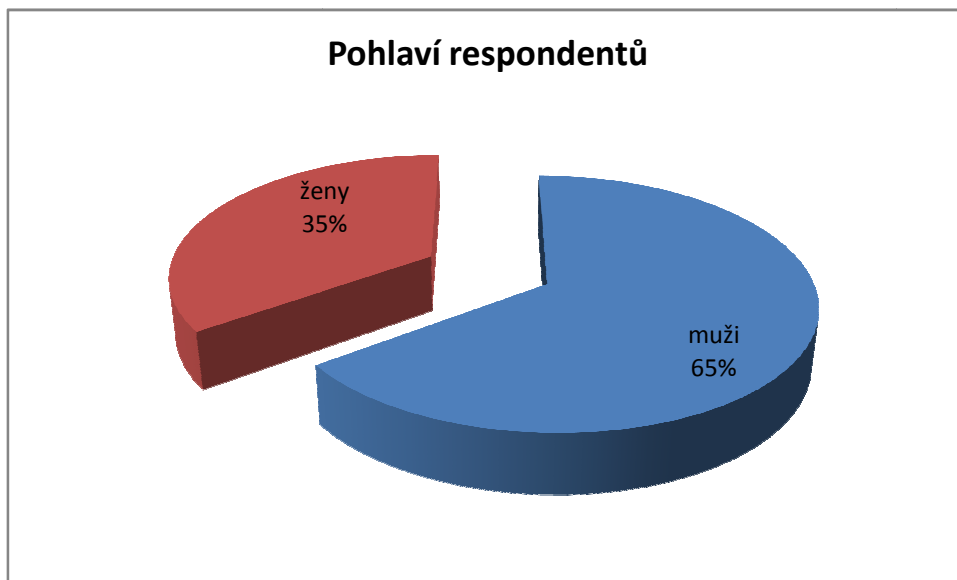
⁹⁰ *Základní informace - Základní škola Přerov, U Tenisu 4*. [online] Arthur Konze, © 2004. [cit. 5. 5. 2013]. Dostupné z: <http://zstenis.com/zakladni-informace>

⁹¹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2012, s. 256. ISBN 978-80-246-2153-1.

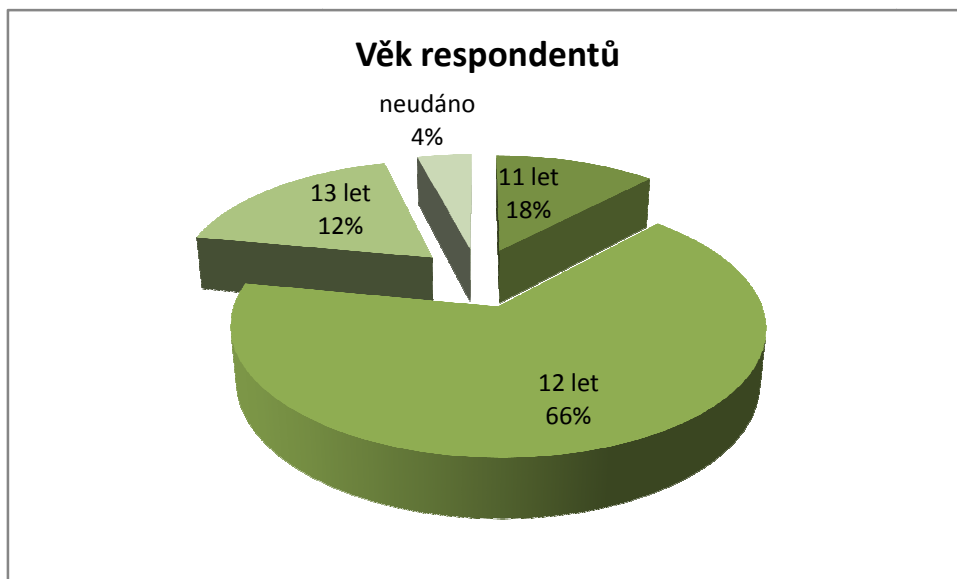

V hudební výchově si žáci v 6. ročníku doplnili své znalosti lidové tvorby o lidové písně, v občanské výchově o lidové tradice a v dějepise o faktografické znalosti židovství, křesťanství, ale také antického Řecka a Říma. Mýty spojené s těmito náboženstvími a starověkou kulturou utvářely evropské duchovní hodnoty.⁹²

Graf č. 1: Pohlaví respondentů

Graf č. 2: Věk respondentů

⁹² Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání Základní škola Přerov, U Tenisu 4. [online] Arthur Konze, © 2004. [cit. 3. 4. 2013]. Dostupné z: http://zstenis.com/files/dok/svp_zs_utenisu_web.pdf, s. 48.

4.3 Metoda průzkumu

Pro zkoumání vědomostí a názorů žáků ve vzdělávacím procesu se z hlediska časových možností jeví jako nejvhodnější dotazník, který v krátkém časovém úseku umožní získat informace od většího množství respondentů.

Dotazník se skládá z 9 položek, z toho 4 jsou otevřené, které respondent vyplní vlastním vyjádřením. Další 4 položky jsou uzavřené, žáci v nich vybírají z uvedených možností. Mohou zvolit jednu a více možností. I u těchto položek však mají prostor pro případné vlastní doplnění. Jedna z položek má více částí, kombinuje uzavřené a otevřené otázky vyžadující doplnění.⁹³

Pomocí popsaného dotazníku zkoumáme schopnosti žáků představit si abstraktní literární pojmy, schopnost slovy popsat své dojmy a představy vycházející ze zkušeností jedinců. Cílem průzkumu je reflektovat živost současného lidového vyprávění v rodinách a blízkém okolí žáků. Výsledky průzkumu poskytnou podstatné informace pro tvorbu konkrétních projektů zaměřených na ukotvení povědomí o lidové slovesnosti zážitkovou formou.

4.4 Výsledky průzkumu

Komentář k položce č. 1: Napiš vlastními slovy, co je to lidová slovesnost

První položka dotazníku vyžadovala doplnění vlastního mínění respondenta. Zkoumala porozumění literárnímu termínu a schopnost žáků vlastními slovy formulovat, co vědí o oblasti zkoumání.

Přibližně polovina dotázaných bohužel tuto položku nevyplnila, někteří přímo uvedli, že neví a v životě o tom neslyšeli.

Žákovské charakteristiky byly u každého dotázaného specifické, přesto můžeme rozlišit tendence popsat literární oblast zařazením chronologickým, respondenti uváděli, že lidová slovesnost „*tvorí počátek literatury a předává se díky lidské paměti*“, apod., specifikací žánrovou: „*jsou to písně a pohádky*“, „*jsou to bajky a pohádky, které čteme*“, kterou doplnili o obecné ukotvení, např. „*je část ČJ, jsou to písně a pohádky*“, nebo o podstatný rys jasně vymezující a odlišující útvary lidové slovesnosti od jiných, např. „*jak si lidé dříve vyprávěli pohádky, lidé si je vymýšleli a vyprávěli ostatním*“. Zbývající pokusy o vlastní

---

⁹³ Viz Příloha č. 1: Dotazník.

uchopení lidové slovesnosti rovněž akcentují orální předávání přímým popisem, např. „*lidová slovesnost je ústní vyprávění*“, případně užitím příslušných významových sloves, např. „*lidé si vyprávěli příběhy*“; „*to, co si lidé vyprávěli*“. Žáci se rozpomínají také na záslužnou činnost sběratelů lidové slovesnosti, která uchovala její bohatství budoucím generacím, např. „*spisovatelé zaznamenávali pohádky, které vyprávěli lidé*“, „*šíří se ústně, sbírala ji Božena Němcová a Karel Jaromír Erben*“.

Komentář k položce č. 2: Zakroužkuj žánry, které patří do lidové slovesnosti

Respondentům byly nabídnuty možnosti literárních žánrů, z nichž měli označit ty, které považují za typické pro lidovou slovesnost. Při vyplňování této položky se projevuje zkušenost respondentů s jednotlivými žánry lidové slovesnosti a jejich schopnost rozpoznat lidové rysy literárních děl.

Pohádka

Nejtypičtějším žánrem lidové slovesnosti je podle žáků 6. ročníků ZŠ Přerov, U Tenisu 4, pohádka. Od prarodičů děti vědí, že se dříve lidé scházeli při různých příležitostech (př. draní peří) a vyprávěli si. Sami se také setkali s ústním předáním tohoto žánru lidové slovesnosti (viz Položka č. 4). Pohádku správně označilo 57 % respondentů, zbývajících 43 % ji mezi žánry lidové slovesnosti nezařazuje (viz Tabulka č. 2). Žáky mohla zmást zkušenost s pohádkou autorskou, která je v dnešní době dětmi velmi oblíbená, od lidové se však v mnohém odlišuje.

Povídka

Orálně byly a dodnes jsou předávány také povídky ze života, což správně vyhodnotilo 55 % respondentů (viz Tabulka č. 2). Povídka je však rovněž oblíbeným žánrem mnohých velikánů české i světové literatury. Pokud se žáci setkali pouze s autorskými povídkovými soubory a nemají zkušenost se sdělováním zážitků, mohlo pro ně být obtížné zařadit povídku mezi lidové žánry.

Pověst

Sdílení vlastních zážitků se formálně podobá pověsti. Ta však sděluje tajemné poselství z minulosti. Ústní předávání podmiňuje či umocňuje vyznění sdělovaného

příběhu. Mezi žánry lidové slovesnosti ji zařadilo 50 % respondentů. (Viz Tabulka č. 2)

Báje

K minulosti se vztahují i báje (mýty). Lidmi byly šířeny jako důležitá vysvětlení přírodních dějů a pro život podstatné odpovědi na základní lidské otázky. Žáci se s nimi dnes nesebkávají v ústním podání, častěji je čtou v čítankách a spisovateli upravených souborech. Snad právě proto mezi žánry lidové slovesnosti mýty zařadilo jen 45 % účastníků průzkumu (viz Tabulka č. 2).

Legenda

Významným literárním žánrem středověku byly legendy, které velmi rychle zlidověly. Byly šířeny ústním podáním a proměňovaly se, ovlivňovaly i jiné literární žánry. Vznikají tak např. legendární pohádky. Legendy byly samozřejmě také zapsány, jejich autory však ve většině případů neznáme.

Za součást lidové slovesnosti legendy považuje 28 % respondentů (viz Tabulka č. 2).

Humorka

Kratší komickou povídku ze života, která vrcholí pointou, řadíme k útvarům lidové slovesnosti. Žáci však tento literární pojem nejspíš vůbec neznají. K lidové slovesnosti humorku přiřadilo 12 % dotazovaných (viz Tabulka č. 2).

Říkadlo

Tento útvar řadíme k drobným útvarům lidové slovesnosti. Svou funkci plní jako součást stále živého dětského folklóru. Žáci se s říkadly setkali jako malé děti, 35 % z nich je navíc správně přiřazuje lidové slovesnosti (viz Tabulka č. 2).

Zaříkávadlo

Říkadlo má podobnou formu jako zaříkávadlo, ze kterého vzniklo. Tento původní literární žánr však plnil odlišnou funkci. Sloužil při magických obřadech a zaříkávání. I zaříkávadla mají lidový charakter, což správně vyhodnotilo 15 % dotázaných (viz Tabulka č. 2).

Rčení

Dalším krátkým útvarem folklóru je rčení. Mezi lidovou slovesnost správně zařazuje 33 % respondentů. (Viz Tabulka č. 2.)

Pranostika

Z generace na generaci se tradují pranostiky, které mezi lidmi sloužily k předvídání počasí a plnily důležitou úlohu hlavně v zemědělsky orientovaných domácnostech. Ústní šíření a jejich předávání dnes již není tak časté, přesto si lidovost pranostik při vyplňování dotazníku uvědomilo 32 % žáků (viz Tabulka č. 2).

Příslaví

Lidovou moudrost a zkušenosti předává stejně jako pranostika také přísloví. A podobný je i počet respondentů, který jej mezi lidovou slovesnost zařazuje, 30 % (viz Tabulka č. 2).

Anekdota

S tímto dodnes živým kratším útvarem lidové slovesnosti se nejspíš setkal každý z dotazovaných, anekdotu mezi lidovou slovesnost však zařadilo pouze 7 % respondentů.

Balada

Básnický lidový žánr byl jednou z forem lidového projevu, kterou se později spisovatelé inspirovali pro tvorbu svých autorských textů. Tragicky končící příběh mezi lidovou slovesnost v našem průzkumu správně řadí 28 % žáků (viz Tabulka č. 2).

Píseň

S lidovou písní se žáci setkávají dnes nejčastěji v hudební výchově, dříve však tento útvar lidové slovesnosti zazníval při nejrůznějších příležitostech. Lidový charakter některých písní si v našem průzkumu v dnešní době uvědomuje 20 % žáků 6. ročníků (viz Tabulka č. 2).

Óda

Lyrická báseň oslavující hrdinské skutky či vznešené hodnoty byla vždy vyšším literárním žánrem. Od dob antického Řecka ji tvořili zkušení řečníci. V českém

prostředí se tento žánr neobjevuje příliš často. Užívají jej jen někteří básníci 19. a 20. století, např. V. Nezval, F. X. Šalda a J. Vrchlický.⁹⁴

Námět ani forma nespletla 92 % respondentů, kteří ódu nezařadili mezi žánry lidové slovesnosti (viz Tabulka č. 2).

Epos

Epické básně oslavující hrdinské skutky se po mnoho století předávaly ústně, ale vznikaly později i eposy, u nichž známe autora. Na rozdíl od ódy vznikala mnohá díla tohoto žánru ústním předáváním. Epos v našem průzkumu mezi ústní lidovou slovesnost řadí 15 % žáků. (Viz Tabulka č. 2.)

Epigram

Žánr reflexivní lyriky může být laděný komicky, satiricky, rozmarně, zábavně nebo didakticky. Původně byl nápisem na hrobech, později začal být spisovateli tvořen jako autorský žánr založený na jazykové hříčce. Epigram má však i lidové kořeny. „*Humoristicko-satirické epigramy lidové byly blízké popěvku či říkadlu.*“⁹⁵ (Viz Příloha č. 2)

Dnes zařazujeme epigram spíše mezi žánry autorské, což vyplývá i z našeho průzkumu, v němž 97 % dotázaných žáků epigram řadí k umělé tvorbě (viz Tabulka č. 2).

Romaneto

Moderním žánrem vznikajícím v 19. století je romaneto. Vytvořil jej Jakub Arbes jako „*intelektuálně laděnou románovou variantu novely s tajemstvím.*“⁹⁶

Tajemná atmosféra příběhu snad lidovou tvorbu připomíná, ale romaneto mezi lidové žánry nepatří, což správně vyhodnotilo a romaneto neoznačilo 93 % účastníků průzkumu.

---

⁹⁴ MOCNÁ, Dagmar et al. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s.422. ISBN 80-7185-669-X.

⁹⁵ Tamtéž, s. 145–149.

⁹⁶ Tamtéž, s. 590.

Další žánry umělé literatury

Mezi typicky autorské literární žánry patří epigram, román, novela, komedie, tragédie, veselohra a melodram. U veselohry a melodramu však vnímavý divák postřehne rysy lidovosti. Tyto žánry dokazují, že jasně vymezit literární žánry typické pro lidovou slovesnost není snadné. Žáci většinou uváděli, že tyto žánry k lidové slovesnosti nepatří. U románu tento názor zastávalo 68 % dotázaných, u novely 97 %, dramatické žánry za typicky autorské považuje v případě komedie 88 % a v případě tragédie 98 % žáků. Veselohru za žánr lidové slovesnosti neoznačilo 93 % a melodram 95 % žáků (viz Tabulka č. 2).

Tabulka č. 2: Literární žánry

LITERÁRNÍ ŽÁNŘ	je žánrem lidové slovesnosti	není žánrem lidové slovesnosti
Pohádka	57 %	43 %
Povídka	55 %	45 %
Pověst	50 %	50 %
Báje	45 %	55 %
Legenda	28 %	72 %
Humorka	12 %	88 %
Říkadlo	35 %	65 %
Zaříkávadlo	15 %	85 %
Rčení	33 %	67 %
Příслови	30 %	70 %
Anekdota	7 %	93 %
Balada	28 %	72 %
Píseň	20 %	80 %
Óda	8 %	92 %
Epos	15 %	85 %
Epigram	3 %	97 %
Romaneto	7 %	93 %
Román	32 %	68 %
Novela	3 %	97 %
Komedie	88 %	12 %
Tragédie	2 %	98 %
Veselohra	7 %	93 %
Melodram	5 %	95 %

Komentář k položce č. 3: Jak si představuješ lidového vypravěče?

Někteří respondenti ve svých odpovědích vycházejí z toho, co vědí o lidové slovesnosti. Zdůrazňují orální předání, např. *„je to nějaký člověk, který někomu vypravuje nějaký děj a on to posílá dál a dál“*, *„měl by umět dobře vyprávět, měl by znát hodně pohádek“*.

Aby člověk mohl být lidovým vypravěčem, musí mít podle žáků patřičné vlastnosti, např. *„měl by mít bujnou představivost, neměl by se zakoktávat...“*, *„musí si to vymýšlet sám, jakoby improvizoval“*, *„byli moudří a velmi chytrí“*, ale také dobré znalosti místně užívaného jazyka, *„mají slušné oblečení a velkou slovní zásobu“*, *„mluví nářečím“*.

Respondenti se shodují na tom, že lidový vypravěč musí mít životní zkušenosti a moudrost, kterou získává vlastním úsilím, ale také s pokročilým věkem. *„Je to někdo, kdo toho hodně zažil...“*, *„chodí po vesnicích mezi lidmi a poslouchá, co si lidé říkají“*, *„je starý, ale moudrý, umí dobře vyprávět“*.

Znalost a moudrost symbolizují také konkrétní představy žáků, kteří zapojili svou fantazii, př. *„má brýle a velkou inteligenci“*, *„starý vousatý dědeček, který má fajfku a hůl“*, *„dědeček Hříbeček s roztrhanou bundou prorostlý mechem“*.

Lidového vypravěče charakterizují také typické situace, v nichž svou úlohu zastává: *„představuji si ho mezi lidmi a dětmi, většinou jim vyprávěl nádherné a napínavé příběhy“*, *„stará paní nebo pán sedí u ohně a lidem vypráví příběhy“*.

Někteří žáci zdůrazňují, že je to normální člověk, že lidovým vypravěčem může být kdokoli, jiní jej ztotožňují se sběrateli lidové slovesnosti nebo při jejich charakteristice uvádějí podobné znaky. Lidového vypravěče si představují jako *„obyčejného pána, který sbírá ústní lidovou slovesnost“*.

Komentář k položce č. 4: Zakroužkuj, kdo ti někdy vyprávěl pohádky

Respondenti mají v uvedeném výčtu (viz Příloha č. 1) označit rodinné příslušníky a blízké, kteří jim někdy vyprávěli pohádku. Počet voleb není omezen, žáci mají i prostor pro vlastní doplnění.

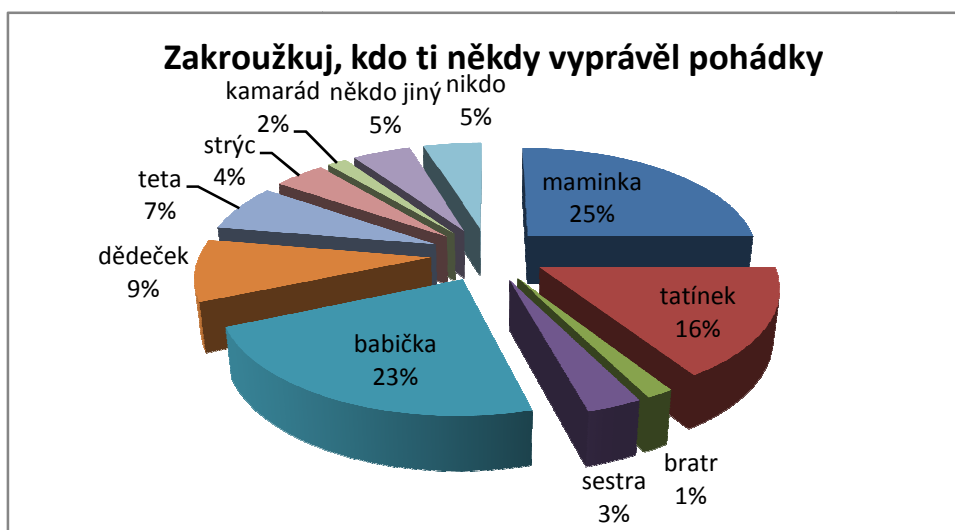
K dětství i dnes neodmyslitelně patří pohádky. Dříve byly často vyprávěny lidovými vypravěči, dnes je často nahrazují média. Rodiče, prarodiče, sourozenci, blízcí a známí však občas nejmenším vyprávějí pohádky či příhody z mládí. Lidového vypravěče si žáci

nejčastěji představují jako starého pána, dnešními lidovými vypravěčkami jsou podle průzkumu však spíše ženy.

Nejčastěji dětem vypráví pohádky maminky (25 %) a babičky (23 %). Roli vypravěčů zastávají také tatínkové (16 %). Čtvrtými nejčastějšími vypravěči jsou dědečkové (9 %). Občas povídají pohádky žákům také tety (7 %), strýcové (4 %), sestry (3 %), kamarádi (2 %) a bratři (1 %). Žáci dále uvádějí, že jim pohádky vypráví také paní vychovatelky, známí a vzdálení příbuzní. Dva respondenti místo živé osoby dokonce uvedli již zmíněná média, konkrétně rádio. Zkušenost s vyprávěním nemá 5 % žáků, kterým podle průzkumu pohádku nikdo nikdy nevyprávěl (viz Graf č. 27).

Graf č. 27: Zakroužkuj, kdo ti někdy vyprávěl pohádky

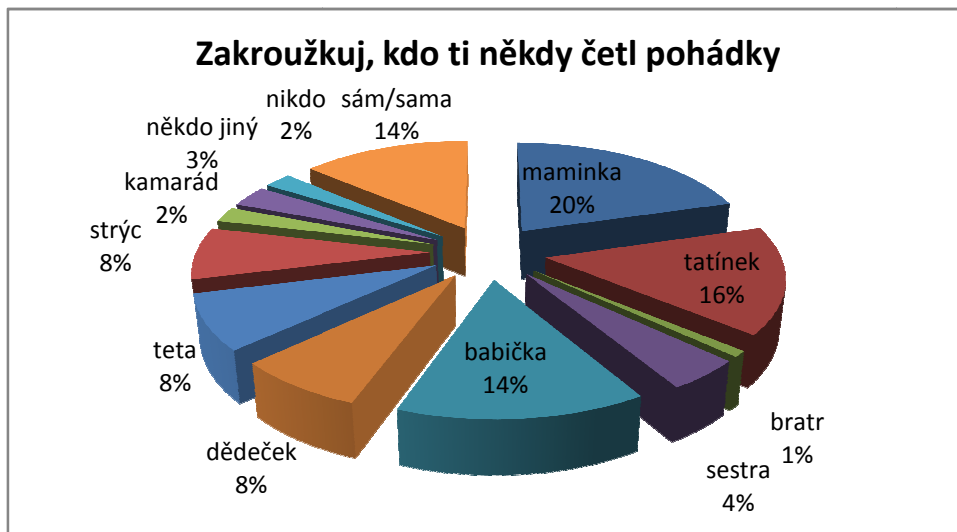

Komentář k položce č. 5: Zakroužkuj, kdo ti někdy četl pohádky

Žáci (podobně jako u předchozí položky) označují ty, kteří jim četli pohádky. Počet voleb opět není omezen, v závěru mají příležitost pro vlastní odpověď, škála možností je obohacena o položku „já sám/sama“.

Nejčastěji dětem čtou podle průzkumu rodiče, maminky (20 %) a tatínkové (16 %). Dále pak svůj čas věnují předčítání babičky (14 %). Když se děti naučí číst, přestávají být závislé na jiném čtenáři a otvírají pohádkové knihy samy (14 %). Někdy čtou žákům pohádky také dědečkové (8 %), tety (8 %) a strýcové (8 %), výjimečně i sourozenci (sestry 4 %, bratři 1 %) či kamarádi (2 %). Respondenti mezi čtenáře řadí dále vychovatele, učitele, nevlastní či vzdálené příbuzné a známé.

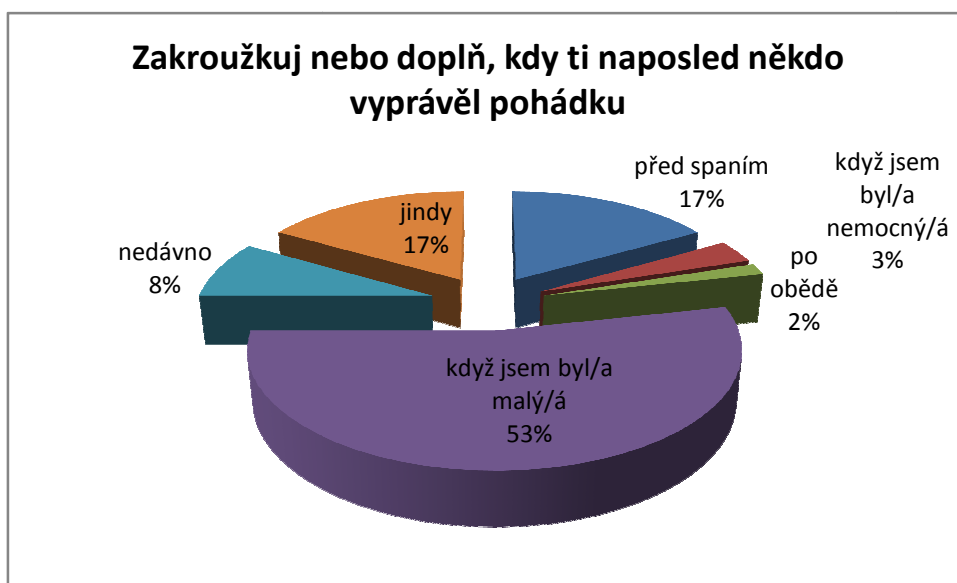
Graf č. 28: Zakroužkuj, kdo ti někdy četl pohádky

Komentář k položce č. 6: Zakroužkuj nebo doplň, kdy ti naposled někdo vyprávěl pohádku

S vyprávěním pohádek se žáci 6. ročníku již běžně nesetkávají. Více než polovina dotazovaných (53 %) uvádí, že naposled jim byla vyprávěna pohádka, když byli malí. Pouze 8 % zúčastněných slyšelo někoho vyprávět pohádku nedávno. Opakovaně pohádky povídali dětem před spaním (17 %), některým když byli nemocní (3 %) nebo po obědě (2 %). Žáci uvádí ještě další příležitosti, např. „na Vánoce“, nebo konkrétní časový údaj, např. „když mi byly 4 roky“, „v 5 letech“, „v pondělí“ apod.

Graf č. 29: Zakroužkuj nebo doplň, kdy ti naposled někdo vyprávěl pohádku

Komentář k položce č. 7: Jak si představuješ kladného hrdinu? Napiš jeho vlastnosti.

Za úvodní otázkou a instrukcí následuje v dotazníku prostor pro volné vyjádření respondentů.

Žáci jasně vymezují, že kladný hrdina stojí na straně dobra. V příběhu mu náleží role zachránce, je ochotný vrhnout se do boje a chránit slabší. Respondenti konkrétně uvádějí např.: *„Vždy zachrání situaci nějakým zajímavým a nepředvídatelným činem.“* *„Zachraňuje svět!“* *„Má dobré srdce. Pomáhá lidem a poráží zloduchy.“* *„Představuji si ho jako velkého muže nebo ženu, kteří se nebojí riskovat pro záchranu něčího života a umí pomáhat a chránit.“*

Kladný hrdina oplývá dobrými vlastnostmi. Ve vztahu k lidem je *spravedlivý, upřímný, slušný, milý, ochranářský, povahově čestný, slušný, pravdomluvný, dobrosrdečný, mírumilovný, štědrý, umí se rozdělit, bývá veselý a má smysl pro humor.*

Nezpochybnitelná je hrdinova síla. Žáci ji popisují vlastnostmi: *silný a mocný*. Projevy této vlastnosti by měly být patrné i navenek: *„Musí mít bicáky a kudlu s oboustranným ostřím.“* *„Umí zacházet s mečem a lukem...“* *„Má krásné lesklé brnění, meč ostrý jako břitva...“* *„Kladný hrdina je silák. Má velkou zbroj. A jeho oblíbené jídlo je kančí maso. Rád spí. Nemá rád lenochy. Dobře bojuje a má velkou armádu.“*

Hrdina si je vědom svých schopností a svou sílu dokáže použít. Může si dovolit být *odvážný, statečný a nebojácný (nebojsa).*

Představuje určitý ideál, který vyniká různými schopnostmi. Je *rychlý, mrštný, bystrý, chytrý, rozumný, krásný i moudrý.*

Na rozdíl od lidového vypravěče bývá kladný hrdina popisován jako mladík.

Představy žáků mají i konkrétní podoby idolů a vzorů. Odráží se v nich obliba fantasy příběhů. Na otázku, jak si představují kladného hrdinu, odpovídají:

„Nebyl by to Spiderman apod. Byla by to kočičí žena z filmu Catwoman. Hodná, sexy, nikoho nezabíjí, ale jen trestá!“

„Metromana. Má laserové oči, umí létat, má obrovskou sílu.“

Hrdinové fantasy literatury mají nelidské a nadlidské schopnosti, což uvádějí žáci i ve svých požadavcích na kladného hrdinu, např. *„měl by mít 4 ruky“.*

Mezi kladné hrdiny dnes žáci zařazují také postavy, které v lidové literatuře vystupovaly výhradně jako záporné (více viz Položka č. 8). Představa o kladném hrdinovi se mění. Žáci jako příklad kladného hrdiny volí např. čerta. Svou odpověď zdůvodňují výčtem vlastností, které považují za kladné: „*je hnusný, vtipný, zlý, hodný, hezký, škaredý*“, i když dříve byly užívány jako záporné.

Komentář k položce č. 8: Zakroužkuj svou oblíbenou literární postavu, dopiš její jméno a příběh, z něhož pochází.

Osmá položka dotazníku má část uzavřenou, v níž respondenti zvolí z uvedeného výběru svou oblíbenou postavu (viz Příloha č. 1). V otevřené části potom doplní její jméno, příběh, ze kterého pochází, a zdůvodní svou volbu.

Žáci 6. ročníku ZŠ Přerov, U Tenisu 4 z nabízených postav nejčastěji (v 16 % z celkového počtu respondentů) volili obyčejného muže. V některých případech se jedná opravdu o lidového hrdinu, obyčejného člověka, Honzu, kterého však děti znají spíše než z lidového vyprávění z filmové pohádky režiséra Bořivoje Zemana *Honza málem králem*.⁹⁷

Nejčastěji jsou v této kategorii zmiňováni hrdinové fantasy literatury a filmu. Edmunda ze série *Letopisy Narnie* od C. S. Lewise uvádí respondent, protože „*je hodný, statečný a příběhy o něm jsou zajímavé.*“

Mezi čtenáři je stále oblíbena literární postava J. K. Rowlingové Harry Potter, který zachraňuje svět. Příběhy o něm žákům připadají zábavné. Jako obyčejný muž ve filmovém příběhu vystupuje další oblíbený zachránce světa, Spiderman. Respondenti doplňují také hrdiny z počítačových her, které jsou další příležitostí, kdy se děti setkávají s pohádkovým příběhem, který navíc mohou ovlivňovat. Obyčejný muž uvedený v dotazníku se jmenuje Ezio Auditore da Firenze. Byl to italský renesanční šlechtic, kterého žáci znají ze série her *Assassin's Creed*.⁹⁸

Z velmi podobných důvodů respondenti volí i postavy obyčejných dívek (10 % z celkového počtu žáků). Z filmové pohádky *Princezna ze mlejna* známe Elišku, která je

97 *Honza málem králem (1977) | Galerie | ČSFD.cz.* [online] Česko-Slovenská filmová databáze, POMO Media Group s.r.o., © 2001-2013. [cit. 6. 6. 2013]. Dostupné z: <http://www.csfd.cz/film/10091-honza-malem-kralem/galerie/>

98 *Ezio Auditore da Firenze – Wikipedie.* [online] Creative Commons [cit. 7. 6. 2013] Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Ezio_Auditore_da_Firenze

oblíbená, protože „*je pěkná a obyčejná*“. Žáci mají v oblibě celou pohádku i její další postavy. Pohádku hodnotí jako „*dobře promyšlenou, srandovní a vše je v ní moc hezké*.“

I další obyčejné dívky pochází z filmové produkce. Sam z *Moderní popelky*⁹⁹ představuje splněný sen dívky, která najde svého prince. Hlavní hrdinka příběhu Alenka v říši divů, původního nonsensové pohádky od Lewise Carolla, je dětem přiblížena stejnojmenným rodinným filmem.¹⁰⁰

Druhou nejčastěji zvolenou postavou (13 % respondentů) byl čert. Na postavu, která v lidových pohádkách symbolizovala zlo a v lidech vzbuzovala strach, je dnes pohlíženo jinak. Vlivem filmových pohádek *Princezna ze mlejna* a *S čerty nejsou žerty* jsou čerti oblíbenými postavami, protože baví diváka či čtenáře, chovají se jak děti, více se podobají lidem a plní své úkoly. K čertovi má pozitivní vztah i žákyně, které byla od mala vyprávěna lidová pohádka *Čert a Káča*, kterou sebrala a upravila Božena Němcová. I zde má čert lidské vlastnosti a je hloupější než člověk.

Princezny jsou oblíbenými postavami dívek. V průzkumu je zvolilo 12 % z celkového počtu respondentů. Objevují se mezi nimi postavy z lidových pohádek, např.: *Zlatovláska*, kterou mají dívky rády, protože „*má dlouhé vlasy, je hezká, pozitivní postava v příběhu*“, *Růženka*, kvůli množství krásných šatů a účesů, které s ní má respondentka spojené, či hlavní hrdinka pohádky *Princezna na hrášku*, jež je úplně jiná než všechny ostatní princezny.

Mezi princeznami byla také jmenována postava současné produkce animovaného filmu, *Fiona*, která je hlavní hrdinkou vtipného a napínavého příběhu *Shrek*.

Oblíbenou pohádkovou postavou je pro žáky 6. ročníků (pro 10 % z celkového počtu respondentů) také drak. Ve většině případů děti vnímají jeho sílu a moc. Zmiňují draky z filmových pohádek, např. *Z pekla štěstí* nebo *Micimutr*.

O drakovi tvrdí, že „*je takový hrozivý, ale dobrým způsobem*“, vybírají si ho, „*protože měl 3 hlavy a byl velice děsivý*.“ Symbolem moudrosti a moci je poslední žijící drak z fantasy filmu *Dračí srdce*, děti uvádějí i draka z animovaného fantasy filmu z roku 2010

99 *Moderní Popelka / Cinderella Story, A (2004) / ČSFD.cz.* [online] Česko-Slovenská filmová databáze, POMO Media Group s.r.o., © 2001-2013. [cit. 16. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.csfd.cz/film/116959-moderni-popelka/>

100 *Alenka v říši divů / Alice in Wonderland (2010) / ČSFD.cz.* [online] Česko-Slovenská filmová databáze, POMO Media Group s.r.o., © 2001-2013. [cit. 16. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.csfd.cz/film/235922-alenka-v-risi-divu/>

Jak vycvičit draka. Jmenuje se Bezzubka a žáci ho mají rádi, „protože je roztomilý a vtipný“; „je to vtipná postava, je krutý a má rakovinu“.

Oblíbené čarodějnice (7 %) pocházejí z filmových pohádek, nejčastěji se vyskytuje baba Jaga z pohádky Mrazík a čarodějnice z pohádky Princezna ze mlejna.

Mezi čaroději (6 %) je zmíněn znovu Harry Potter a čaroděj Dobroděj.

Rytíře označilo v dotazníku 6 % respondentů, z konkrétních jmen postavy však uvádějí pouze rytíře Bajaju z převyprávěné pohádky B. Němcové Princ Bajaja.

Mezi vílami, které zvolilo také 6 % dotazovaných, vyniká Ariela z autorské pohádky od Hanse Christiana Andersena Malá mořská víla, která byla dětem čtena a později ji i viděly v animovaném televizním zpracování.¹⁰¹

Oblíbený král pochází z filmové pohádky Byl jednou jeden král, žáky uváděný vodník z pohádky Princezna ze mlejna, šašek Vašek z příběhu Tajemství štěstí a dědeček Hříbeček z již zmiňované pohádky Mrazík.

Graf č. 30: Zakroužkuj svou oblíbenou literární postavu

101 Malá mořská víla – Wikipedie. [online] Creative Commons [cit. 7. 6. 2013] Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Malá_mořská_víla

Komentář k položce č. 9: Znáš nějakou pověst o svém městě? Jak se jmenuje? O čem vypráví?

Většina respondentů (88 %) uvedla, že pověst o městě, ve kterém bydlí, nezná. Žáci, kteří doplnili název pověsti nebo alespoň část děje, nepocházejí často z Přerova, ale z okolních vesnic nebo místních částí, např. z Podolí, Oldřichova, Katové, Předmostí u Přerova. Uváděny jsou klasické pověsti s nadpřirozenými jevy (např. ohnivý pes v Katové), ale také vzpomínky prarodičů na události 2. světové války, kdy byly vesnice zázračně uchráněny válečných hrůz. Předmostí u Přerova je spojeno s archeologickými nálezy, což jeden respondent ztotožňuje s pověstí.

Z pověstí, které se vztahují k Přerovu, respondenti v našem průzkumu uvádějí pouze pověst o zubrovi, který uvízl mezi dvěma věžemi.

5 NÁVRHY PROJEKTŮ S TEMATIKOU LIDOVÉ SLOVESNOSTI

S lidovou slovesností učitelé většinou pracují v hodinách literární výchovy, někteří ji užívají jako motivaci i v hodinách mluvnice a slohu. Náměty práce s lidovou slovesností v klasické výuce poskytuje stejnojmenná kapitola. Pro hlubší seznámení s tematickým celkem někdy volíme zážitkové metody, mezi které patří projektové vyučování. Podle Kubínové je to „specifická vzdělávací strategie založená na aktivním přístupu žáka k vlastnímu učení. Umožňuje naplňovat potřeby a zájmy žáků, rozvíjet jejich schopnosti, posilovat seberegulaci při učení, změnou rolí týmovou spolupráci, aktualizaci školních podnětů, interdisciplinaritu a orientaci na prezentaci výsledků.“¹⁰²

Sestavování projektů probíhá v několika fázích. Pojmenovávání a seřazování bývají různě. Hanuš a Chytilová¹⁰³ popisují, že na začátku je potřebné specifikovat cílovou skupinu a zvolit základní myšlenky a cíle, které určují smysl výuky. Od nich se odvíjí volba metod, forem a velikost realizačního týmu. Následuje sestavení programu, zajištění prostoru, materiálů, případně také služeb, financování apod. Před samotnou realizací by mělo dojít k přípravě účastníků vhodnou formou propagace, motivace k účasti a k přípravě realizačního týmu. Důležité jsou dobré vztahy, schopnost spolupráce, ale také specifikace programu podle invencí osobností realizátorů. Po skončení je potřeba popsat průběh a vyhodnotit naplnění vytyčených cílů.¹⁰⁴

Podle Kašové se projektová výuka skládá ze zápisu projektu (anotace), dále motivace, fáze mapování a třídění, řešení, následuje realizace řešení neboli produkt projektu a v závěru nechybí reflexe.¹⁰⁵

Typologie projektů se vztahuje vždy ke kritériu. Nejčastěji se setkáváme s dělením projektů podle navrhovatele, místa, času, počtu zúčastněných žáků, velikosti, účelu projektu, informačních zdrojů, rozsahu zapojených tříd, způsobu organizace v projektu apod. V této práci budeme užívat typologii projektů podle času, podle níž jsou projekty děleny na

¹⁰² TOMKOVÁ, Anna, KAŠOVÁ, Jitka a DVOŘÁKOVÁ, Markéta. *Učíme v projektech*. Praha: Portál, 2009, s. 13–14. ISBN 978-80-7367-527-1.

¹⁰³ HANUŠ, Radek a CHYTILOVÁ, Lenka. *Zážitkově pedagogické učení*. Praha: Grada, 2009, s. 129–133. Pedagogika. ISBN 978-80-247-2816-2.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 129–133.

¹⁰⁵ TOMKOVÁ, Anna, KAŠOVÁ, Jitka a DVOŘÁKOVÁ, Markéta. *Učíme v projektech*. Praha: Portál, 2009, s. 13–14. ISBN 978-80-7367-527-1.

krátkodobé, realizované v rámci dvou a více vyučovacích hodin, které však nepřekročí jeden den,

střednědobé, jejichž realizace nepřekročí jeden týden, a

dlouhodobé, realizované v delším časovém úseku, např. projekty celoroční.¹⁰⁶

Jedním z dílčích cílů této práce je navrhnout plán projektu s využitím didaktické interpretace textů lidové slovesnosti.

---

¹⁰⁶ DÖMISCHOVÁ, Ivona. *Projektová výuka: moderní strategie vzdělávání v České republice a německy mluvících zemích*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011, s. 38–41. Monografie. ISBN 978-80-244-2915-1.

5.1 Projekt Hrdina

Typ projektu: krátkodobý

Cílová skupina: žáci 6. ročníku

Počet účastníků: 20 – 30 žáků, 1 třída

Časová dotace: 1 den, 5 vyučovacích hodin

Realizace: 24. dubna – v den svátku sv. Jiřího podle liturgického kalendáře (v občanském slaví svátek také Jiří), na konci školního roku, popř. kdykoliv v průběhu školního roku

Vzdělávací oblast: Jazyk a jazyková komunikace

Vzdělávací obor: Český jazyka a literatura

Průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova (poznávání druhých lidí, morální rozvoj).

Literatura a zdroje:

MOTLOVÁ, Milada. *Český rok od jara do zimy*.¹⁰⁷

LURKER, Manfred. *Slovník symbolů*.¹⁰⁸

HOŠŤÁLEK, Stanislav. *Knih o rytířích*.¹⁰⁹

BERÁNKOVÁ, Eva. *Tvořivá hra jako literární cesta k pochopení literárního díla*.¹¹⁰

MACHKOVÁ, Eva. *Projekty dramatické výchovy pro středoškoláky*.¹¹¹

FLORENTOVÁ, Helena. *Evropští světci v umění a legendách*.¹¹²

Soubory pohádek, pověstí a mýtů.¹¹³

čítanky pro 6. ročníky základních škol¹¹⁴.

---

¹⁰⁷ MOTLOVÁ, Milada. *Český rok od jara do zimy*. Praha: Fortuna Libri, 2010. 323 s. ISBN 978-80-7321-522-4.

¹⁰⁸ LURKER, Manfred. *Slovník symbolů*. V Praze: Euromedia Group - Knižní klub, 2005. 614 s. Universum. ISBN 80-242-1588-8.

¹⁰⁹ HOŠŤÁLEK, Stanislav. *Knih o rytířích*. Praha: Půdorys, 2002. 142 s. ISBN 80-86018-16-4.

¹¹⁰ BERÁNKOVÁ, Eva. *Tvořivá hra jako literární cesta k pochopení literárního díla*. Plzeň: Fraus, 2002. 106 s. Moderní pedagogika v teorii a praxi. ISBN 80-7238-182-2.

¹¹¹ MACHKOVÁ, Eva. *Projekty dramatické výchovy pro středoškoláky*. Praha: Portál, 2012. 149 s. ISBN 978-80-262-0093-2.

¹¹² FLORENTOVÁ, Helena. *Evropští světci v umění a legendách*. Praha: Granit, 2004. 120 s. ISBN 80-7296-038-5.

¹¹³ Viz Kap. 1.3 Významní sběratelé.

¹¹⁴ Pro příklad viz Kap. 3 Analýza ukázek v čítankách pro 6. ročník základní školy.

Pomůcky: projektor nebo interaktivní tabule, obrázek rytíře, pracovní listy, třída (pokud možno se 2 vchody a kobercem), látky teplých barev, svíce, kalendář, svitek s textem o rytíři Jiřím, odkládací mapy pro žáky, pastelky, nástěnka, instrukce k textům na nástěnku, nakopírované texty úryvků lidové slovesnosti, hudební nástroje, zvonek, gong, kostým vypravěče, rytíře, středověkých postav

Metody:

projektové, dramatické, metoda vyprávění, popis, demonstrační metoda ilustrace, metoda samostatné práce s textem

Téma: zobrazení hrdiny v textech lidové slovesnosti

Cíle:

žák

- na základě zkušenosti popíše znaky lidové slovesnosti,
- vysvětlí funkci lidového vypravěče,
- interpretuje texty lidové slovesnosti,
- popisuje vlastnosti kladného hrdiny,
- reaguje na podněty z textu,
- napodobuje formu textu,
- aplikuje načerpané znalosti v jiných situacích,
- tvoří vlastní díla,
- posuzuje lidské jednání,
- vyjadřuje a argumenty podkládá svůj názor.

Plán realizace projektu:

Plánovaný projekt se uskuteční v standardních podmínkách běžné školní výuky, přestávky mezi hodinami budou přizpůsobeny programu. Projekt je plánován pro jednu třídu tak, aby nenarušoval výuku ostatních vyučovacích skupin.

Úvodní motivace – Lidové vyprávění o hrdinovi

Realizace projektu proběhne z větší části formou dramatizace, kterou žáci ovlivňují vlastními invencemi v rámci prováděných aktivit. Úvodní část programu má za úkol motivovat žáky, aby se na chvíli přenesli do pohádkového světa. Program se neřídí pravidly klasické autoritativní výuky a vyučující s žáky prožívá program ve stejné pozici jako oni, usměrňuje a povzbuzuje žáky k výkonům.

Přechod do „jiného světa“ tvoří uzpůsobené prostředí učebny, do nějž žáci vstupují až těsně před zahájením projektu. Učebna je zatemněna, zútulněna látkami teplých barev, které zakrývají tabuli a klasické třídní vybavení. Žáci se usadí na připravená místa v půlkruhu na koberci. Uprostřed hoří silným plamenem svíce, vedle ní je položen kalendář a stužkami vytvarováno datum 24. 4. (není nutné). Atmosféru podtrhuje také jemná hudba puštěná v prostoru.

Vstupuje starý muž v otrhaných šatech s brýlemi na nose, plnovousem a kloboukem. Jeho vstup oznámí zazvonění zvonku. Posadí se tak, aby doplnil a uzavřel kruh a začne vyprávět, užívá klasických obrátů (př. Bylo nebylo...), aktualizuje vyprávění popisem cesty za posluchači, pomocí obrazných přirovnání přenáší své současné zážitky do pohádkové roviny. Naváže nějakou nespravedlností, kterou zažil a vzpomíná na útrapy lidu v dobách dřívějších, potom vypráví žákům o tom, jak navštěvoval domácnosti, kde se dralo peří a hostince, kde odpočívali unavení poutníci. Povídá o tom, že i v těch časech se vždy našli lidé, které ostatní označovali za hrdiny. Jejich patronem byl v dřívějších dobách člověk, jehož památku si dnes připomínáme.

Hrdina Jiří

Stal se vzorem čestného hrdiny pro celý tehdejší křesťanský svět a pověsti o jeho skutcích se šířily Evropou v příbězích, pohádkách a písních. Svatý Jiří se stal patronem mnoha rytířských řádů, jeho jméno obsahovala formule užívaná při pasování na rytíře, anglický král Richard Lví srdce si jej zvolil jako osobního patrona. Ve 13. století se stal patronem celého anglického království a vlajku země začal zdobit svatojiřský kříž (červený

v bílém poli). Než se tak však stalo, byl to úplně obyčejný člověk. „Žil ve 3. století v Kapadocii. Byl vychováván v urozené křesťanské rodině a jako mladík se rozhodl pro vojenskou kariéru u římského vojska; získal důstojnickou hodnost. Bylo to v době, kdy usedl na římský trůn císař Dioklecián, známý svým nepřátelstvím vůči křesťanství. Při pronásledování křesťanů se k víře přiznal. A když se ani při mučení křesťanské víry nezřekl, byl odsouzen, asi roku 303, k popravě mečem.“¹¹⁵

Ve dveřích se objeví mladík v obyčejném šatě, hudba podporuje jeho vstup, přejde tam a sem a zastaví se v pohybu, když vypravěč domluví. Postava během celého projektu nepromluví, vyjadřuje se pouze neverbální komunikací, což nutí žáky k větší pozornosti.

Lidový vypravěč vytáhne z kabátu zažloutlý papír a vysvětlí žákům, že dávní pisatelé uchovali legendy a pohádky o jeho životě v tomto svitku.¹¹⁶ Své prohlášení doplní poznámkou o svých unavených a starých očích a předá slovo žákům, kteří se střídají v předčítání úryvku. Zvukem jejich hlasu postava hrdiny ožívá a předvádí symbolická gesta vlastností a činů zobrazených v textu.

Vlastnosti rytíře

Po přečtení vypravěč vyzve žáky, aby vlastními slovy pojmenovali hrdinovy vlastnosti. Ten znovu reaguje gesty, v případě, že si žáci nemohou vzpomenout, gesty napovídá. Během vypravěčova povídání postava Jiřího nenápadně zmizí.

Vypravěč zopakuje, že Jiří se stal prototypem hrdiny pro tehdejší křesťanský svět. Způsob jeho zobrazení lidem připomínal hrdinovy vlastnosti. Vypravěč poodhalí látkou zakrytou zeď či interaktivní tabuli, na niž vyučující promítne rytíře.¹¹⁷ Stejně vyobrazení žáci uvidí na pracovních listech,¹¹⁸ které jsou jim rozdány. Šipky vedou k jednotlivým prvkům rytířovy zbroje a žáci k nim zkoušejí doplnit, které vlastnosti nebo charakteristiky mají předměty znázorňovat. Na základě vypravěčova dalšího povídání a promítnutí obrázku s doplněním¹¹⁹ si žáci zkontrolují, zda odhalili vlastnosti správně.

Můj hrdina

Na pracovních listech se ve spodní části nachází prostor pro vlastní náčrt žáka a nad ním místo pro nadpis, které je v další části zaplněno slovy Můj hrdina.

¹¹⁵ MOTLOVÁ, Milada. *Český rok od jara do zimy*. Praha:Fortuna Libri, 2010,s. 59.ISBN 978-80-7321-522-4.

¹¹⁶ Viz Příloha č. 4.

¹¹⁷ Viz Příloha č. 5.

¹¹⁸ Viz Příloha č. 7.

¹¹⁹ Viz Příloha č. 6.

Vypravěč dále pokračuje v povídání o tom, že lidových hrdinů, které zná, je hodně. Ptá se žáků, jestli si vzpomenu na některá jména kladných hrdinů. Poté je pošle na chodbu, aby „se seznámili“. Určí zároveň časový limit (cca 15 min.), kdy se mají vrátit. Žáky (se svačinami) vypustí na chodbu a prostor uzamkne. Na nástěnce tam visí cca 40 textů lidových příběhů o kladných hrdinech. Jsou to legendy, báje, mýty, pohádky a pověsti, v nichž je zobrazen příklad kladného hrdiny. Za každým úryvkem je uvedena kniha, ze které úryvek pochází, a také její autor. Texty nejsou všechny originální, mohou být vyvěšeny v několika kopiích. Je u nich připevněna instrukce. Žáci si mají jeden z textů zvolit, sejmut z nástěnky a po přestávce přinést s sebou.

Během přestávky je třída uzpůsobena do standardní podoby rozestavení lavic, čela lavic jsou však otočena ke stěně, kde je stále promítnuta postava rytíře Jiřího. Třída je částečně zbavena zatemnění, aby měli žáci dostatek světla pro práci. Barevné látky však stále zakrývají stěny, prostředí je zútulněno, hudba podbarvuje činnost. Na každém místě leží čistý list papíru na poznámky a papírová odkládací mapa, do které si žák bude skládat pracovní listy a závěry z projektu.

Žáci jsou po vstupu vyzváni, aby se usadili na místa. Instrukce pro další práci může zadávat vyučující výtvarné výchovy nebo českého jazyka. Úkolem žáků je důkladně si pročíst text, barevně podtrhnout pasáže, které se vztahují k popisu vlastností hlavní postavy. Tužkou si do textu mohou poznamenat, jakou vlastnost daný úryvek představuje. Dále vymýšlejí pro uvedené vlastnosti symboly a atributy postavy. Svě nápady si poznamenají na čistý list papíru. V závěru práce postavu překreslí do prázdného prostoru pod prototyp hrdiny v pracovním listě a znovu pomocí šipek vysvětlí její atributy. Po dokončení činnosti žáci znovu odcházejí na chodbu, kde své práce vyvěšují na místo, odkud vzali úryvek. Na vedlejší nástěnce se nachází i velký náčrt postavy a nad ním výzva, aby jí každý žák přimaloval nějaký atribut s vysvětlením. Žáci mohou použít nejzdařilejší atribut své postavy nebo vymyslet nějaký nový. Tato činnost probíhá během delší přestávky.

Hrdina zasahuje

Třída je znovu přeskupena do původní podoby, jen chybí svíčka a ve třídě je uvolněn prostor pro krátké herecké výstupy. Další blok začíná vstupem žáků do třídy. Usazují se k vypravěči, který tiše zpívá. Když jsou všichni usazeni na svém místě, do prostoru vpadne skupina učitelů nebo dobrovolníků a sehraje scénu, v níž pan kníže s vojáky přichází ke vdově a přikazuje zabavit všechno zvířectvo (možnost užít plyšových hraček) a majetek.

Poté, co žena dokončí nešťastný vysvětlující monolog zakončený prosbou o záchranu, vypravěč udeří do gongu a představení zastaví. Herci v ten okamžik zkamení. S žáky znovu popíše situaci, ujistí se tak o pochopení a fixuje jejich zkušenost. Ptá se žáků, jak myslí, že se pravý hrdina zachová, zazněním gongu situaci znovu spustí a na scénu vkročí hrdina Jiří, který knížeti předloží právo a pomocí náznaků síly nespravedlivé tyrany vyprovodí. Zůstane pak v koutě. Na stěně se objeví scény z dnešní doby ilustrující nejčastější porušování lidských práv,¹²⁰ ale také situace vyžadující morální jednání. Vypravěč s dětmi odhaduje, co je zobrazeno na obrázcích a jak by se měl hrdina v takových situacích zachovat. Pokud žáci nevědí, hrdina Jiří pomocí pantomimy naznačí.

Po zodpovězení situací vypravěč zkoumá, zda si žáci uvědomují nějaké hrdinské jednání ve svém okolí, pokud vznikne prostředí důvěry, táže se na to, kdo je pro žáky hrdina nebo vzor a proč. Následuje přestávka realizována stejným způsobem jako ty předchozí.

Oslavná píseň

Po přestávce se žáci vracejí do třídy a lidový vypravěč vyťukává rytmus na tamburínu a svolává tak své svěence originálním způsobem. Ve třídě je na tabuli vyvěšen nákras hrdiny, na jehož zobrazení se podíleli žáci celé třídy.

Pokračuje vyprávěním o trubadúrech, kteří hrdinské činy obyčejných lidí, ale hlavně šlechticů opěvovali ve svých písních. Naučí děti jednoduchý nápěv a sloku o rytíři Jiřím. Každý žák si potom vylosuje jednoho svého spolužáka a stejným způsobem vytvoří sloku písně o něm. Vhodné je jako pravidlo stanovit šestistopý verš a sdružený rým ve snaze napodobit v oslavách hrdinů hojně užívaný antický hexametr. Vypravěč mezi žáky prochází, pomáhá jim s vlastní tvorbou a vytvoří sám text písně o třídním hrdinovi. Lístky s texty si potom vybere a vyučující je přepíše do počítačové podoby tak, aby se celý text dal promítnout na stěnu. Pomocí lístkové metody žáci také navrhnou jméno třídního hrdiny.

Zápis a reflexe

Po dokončení žáci na základě zkušenosti doplní další pracovní list.¹²¹ Mohou se poradit s kamarády, nebo odpověď vyhledat v materiálech (knihách uvedených jako zdroje) rozložených na jedné z lavic. Popíší, kdo to byl lidový vypravěč, jaké znají lidové žánry, co je to lidová slovesnost, se kterými sbírkami lidové slovesnosti se setkali, jak se jmenují někteří lidoví hrdinové a příběhy, ze kterých pocházejí. V této části se mohou radit

---

¹²⁰ Viz Příloha č. 8.

¹²¹ Viz Příloha č. 10.

s kamarády. Pracovní list, který po skončení zkontroluje vyučující, bude žákům sloužit spolu s ostatními materiály jako zápis z vyučovacího bloku, zároveň reflektuje naplnění cílů projektu.

Závěr

Práci ukončuje vypravěč vybrnkáváním na loutnu či kytaru, může rozdat žákům i další hudební nástroje (např. dřívka, triangl), kterými jemně doprovázejí hru a pomáhají svolat ostatní žáky k činnosti. Do stálého brnkání vypravěč pronáší svá poslední slova, loučí se s budoucími hrdiny, o kterých jednou bude vyprávět po celé zemi, představuje jim jméno jejich třídního hrdiny a zpívá spolu s nimi jejich vlastní píseň. Celý projekt je ukončen zpěvem této oslavné písně, ve které jsou jmenováni všichni zúčastnění a v závěru i hrdina třídy.

5.2 Projekt Náš čarovný kraj

Typ projektu: krátkodobý

Cílová skupina: žáci 6. ročníku

Počet účastníků: 20 – 30 žáků, 1 třída 6. ročníku

Časová dotace: 6 vyučovacích hodin

Realizace: v měsíci říjnu, kdy téma podle ŠVP Přerov, U Tenisu 4, koresponduje s výukou v občanské výchově.

Samotné realizaci projektu předcházejí přípravné aktivity – např. beseda v knihovně spojená s programem výuky vyhledávání v knihovnickém katalogu.

Vzdělávací oblasti: Jazyk a jazyková komunikace, Člověk a společnost

Vzdělávací obory: Český jazyk a literatura, Výchova k občanství

Literatura a zdroje:

KANYZA, Jaroslav. *Helštyňské pověsti*.¹²²

SPÁČIL, Jindřich. *Ječmínková kytička. Hrst hanáckých pohádek a zkazek*.¹²³

ŠTÉGER, Bohumír. *Kam až dohlédneš z věže tovačovského zámku*.¹²⁴

ŠTÉGER, Bohumír. *Zázračná slunečnice: Moravské pohádky a pověsti*.¹²⁵

TROCHTOVÁ, Dagmar. *Pověsti z Přerovska*. Výbor sestavený pro vnitřní potřebu knihoven MěK v Přerově.¹²⁶

LISICKÁ, Helena. *Pohádky a pověsti z Moravské brány*.¹²⁷

LISICKÁ, Helena. *Za horama za dolama: Pohádky a pověsti z Olomoucka*.¹²⁸

---

¹²² KANYZA, Jaroslav. *Helštyňské pověsti*. Olomouc: Krajské nakladatelství, 1959. 56 s. Bez ISBN.

¹²³ SPÁČIL, Jindřich. *Ječmínková kytička. Hrst hanáckých pohádek a zkazek*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy v Praze, 1957. Bez ISBN.

¹²⁴ ŠTÉGER, Bohumír. *Kam až dohlédneš z věže tovačovského zámku*. Přerov: Sdružení obcí mikroregionu Střední Haná, 2001. 128 s. Bez ISBN.

¹²⁵ ŠTÉGER, Bohumír. *Zázračná slunečnice: Moravské pohádky a pověsti*. Ostrava, 1972. 152 s. Bez ISBN.

¹²⁶ TROCHTOVÁ, Dagmar. *Pověsti z Přerovska*. Přerov: Městská knihovna v Přerově, 2006. Bez ISBN.

¹²⁷ LISICKÁ, Helena. *Pohádky a pověsti z Moravské brány*. Praha: Svoboda, 1968. 213 s. Bez ISBN.

¹²⁸ LISICKÁ, Helena. *Za horama za dolama: Pohádky a pověsti z Olomoucka*. Ostrava: Profil, 1965. 143 s. Bez ISBN.

Pomůcky:

plánek Olomouckého kraje rozdělený na části, prezentace v Power-Pointu se základními informacemi o městě Přerově a kraji (není ale bezpodmínečně nutná), 5 balíčků papírů ve formátu A3, pastelky, fixy, obrázky města a památek, text pověstí o vzniku pojmenování, pověstí vztahujících se k prvkům znaku města, pověsti, které se vztahují k městům a k místním částem, informace o významných sběratelích působících v blízkém okolí, knihy lidových pověstí a vyprávění, blok s papíry formátu A7, lepidlo, podrobná mapa kraje.

Spolupracující instituce:

Městská knihovna Přerov

Metody:

metoda skupinové práce, metoda vyprávění, metoda ilustrační, metoda monologická, projektová metoda

Téma: město Přerov a Olomoucký kraj v pověstech

Cíle:

žák

- popíše přerovský znak a význam zobrazených symbolů,
- vysvětlí vznik pojmenování města,
- vyjmenuje významné sběratele lidové slovesnosti svého rodiště a okolí,
- vyhledává informace o historii města a kraje.
- rozlišuje historické skutečnosti a fikci,
- poznává širší okolí svého města,
- buduje pozitivní vztah ke svému rodišti.

Plán realizace projektu:

1. vyučovací hodina

Na počátku projektu jsou žáci seznámeni s jeho tématem, kterým je kraj, v němž účastníci bydlí. Připomínají si znalosti z občanské výchovy o velikosti, počtu obyvatel města Přerova, zařazení do kraje, umístění v rámci republiky, průmyslovém a hospodářském zaměření, významných firmách a osobnostech spojených s městy. Na informaci o prvotní zmínce o existenci města v historických dokumentech je možno navázat tím, že jméno města vzniklo již dříve.

Žáci s vyučujícím čtou texty¹²⁹ o možnostech vzniku pojmenování, zjištěné informace reprodukují vlastními slovy a zapíšou do sešitů.

Poté obdrží nákres městského znaku¹³⁰, který společně vybarví, popíší a vysvětlí důvody jeho vzniku přečtením pověstí¹³¹. Znak je opatřen šipkami s heslovitým vysvětlením.

V závěru hodiny vyučující rozdělí žáky do čtyř pracovních skupin. Každá obdrží část mapy kraje¹³². Učitel se pokouší k částem zařadit žáky, kteří v těchto oblastech bydlí nebo mají příbuzné. Dbá však zároveň na vyváženost schopností členů skupin. Úkolem žáků je do příští hodiny seznámit se s touto oblastí a přinést s sebou obrázky měst, vesnic, staveb či přírodnin – fotografie, části pohlednic, výstřižky z novin apod.

2. hodina

Výuka pokračuje v pracovních skupinách. Malý kus plánu žáci překreslí na balicí papír formátu A2, učitel pomáhá s procentuálním rozvržením náčrtu, aby bylo možné později plány spojit v jeden. Do plánu zaznamenávají skupiny žáků města, důležité orientační body a vlepují přinesené obrázky. K dispozici mají část plánu, ale i mapu pro kontrolu správného umístění budov a přírodnin. V závěru hodiny jsou žáci seznámeni s vysvětlením názvu projektu *Náš čarovný kraj*. Vyučující je pověří pátráním po tajemných příbězích o jejich oblasti a seznamuje je s osobnostmi sběratelů lidových vyprávění.¹³³ Každé skupině pomůže přidělením jednoho textu.¹³⁴

---

¹²⁹ Viz Příloha č. 10.

¹³⁰ Viz Příloha č. 12.

¹³¹ Viz Příloha č. 10.

¹³² Viz Příloha č. 13.

¹³³ Viz Kap. 1.3 Významní sběratelé lidové slovesnosti.

¹³⁴ Viz Příloha č. 14.

3.-4. hodina

Skupiny pokračují se sběrem materiálů v prostorách městské knihovny, kde procházejí knihy pověstí z Hané od lidových sběratelů. Užívají také internet. Pověsti ve skupině přečtou, poznamenají si jejich obsah. Do plánu zvýrazní místo, kde se pověst odehrává a přidělí mu kouzelné pojmenování, které odráží obsah pověsti. Heslovitě pak obsah pověsti napíší na papír formátu A7, nezapomenou uvést název a autora. Papír pak přilepí po stranách plánu (kromě té, kterou budou plány k sobě spojeny).

5.-6. hodina

Skupiny postupně představí oblast, které se věnovaly, ve stručnosti seznámí spolužáky s kouzelným vyprávěním, které vypátraly. Všichni účastníci se střídají v prezentování výsledků. Poté vyučující slepí části plánu dohromady a žáci rozhodnou, kam jej ve své třídě umístí.

V závěru žáci na základě zkušenosti a informací na jejich plánu města doplní pracovní list,¹³⁵ který vyučující vysbírá a zkontroluje jeho správnost. Ověří si tímto způsobem naplnění cílů projektu. Účastníci si jej poté vlepí jako zápis do sešitu.

---

¹³⁵ Viz Příloha č. 15.

ZÁVĚR

Cílem diplomové práce bylo poukázat na možnosti využití lidové slovesnosti ve výuce na 2. stupni základní školy. Ve druhé kapitole byly popsány možnosti rozvoje klíčových kompetencí a naplnění cílů základního vzdělání uvedených v kurikulárních dokumentech. Součástí kapitoly tvoří náměty možností práce s lidovou slovesností v hodinách literární, ale také komunikační a slohové výchovy. Podkapitola poukazuje na možnosti využití i v jazykové výchově a jiných předmětech.

Lidová slovesnost představuje téma, které pomáhá budovat mezipředmětové vztahy. To dokazují i návrhy projektů. Uplatňují a využívají znalosti a dovednosti z jiných vzdělávacích oborů.

V diplomové práci jsme se soustředili na popis kladného hrdiny, který poskytuje žákům možnost identifikovat se s postavou, motivuje při práci s lidovou slovesností a nenásilnou formou předává základní morální hodnoty.

Analýza úryvků lidové slovesnosti v nejužívanějších čítankách prokázala, že antologie textů umožňují seznámení žáků s kladnými vlastnostmi hrdiny, i když jejich morální chování většinou není primárně akcentováno, spíše je později potvrzeno výsledkem jejich konání. Ukázky poskytují pestrou škálu morálních vzorů. Hrdinství proto nezobrazují jednostranně. Využití možnosti, kterou zobrazení kladného hrdiny v příběhu poskytuje, však závisí na kvalitě didaktické interpretace uskutečněné ve výuce, na práci učitele, zejména na stanovených cílech a uplatnění kreativního přístupu učitele i žáků při jejich uskutečňování.

Další významnou proměnnou ve vzdělávacím procesu je postoj žáků k tématu výuky. Provedený průzkum prokázal, že většina žáků (95 %) zažila situaci, kdy jim někdo vyprávěl pohádky, ale už si nespojuje tuto zkušenost s literárním termínem lidová slovesnost, který jim připadá neznámý. Jeho obsah žáci většinou nedokážou popsat vlastními slovy. Vzhledem k tomu, že více než polovina respondentů uvádí, že situaci, kdy jim někdo vyprávěl pohádky, zažívala v mladším dětském věku, domníváme se, že nedochází k propojení učiva se zážitkem kvůli časovému odstupu.

Lidovým vypravěčem pro ně může být obyčejný člověk (jako u vyprávění pohádek nejčastěji uváděné maminky a babičky), někteří definují vypravěče jako osobu, u níž předpokládají moudrost a životní zkušenosti. Někteří žáci svými charakteristikami odhalují,

že i postavy vypravěčů zařazují spíše do pohádkové oblasti se specifickou atmosférou, která je odlišná od prožívané reality.

Vyprávění pohádek bývá u žáků nahrazeno četbou, ale také využitím médií, což dokazují překvapivé odpovědi respondentů. Mezi těmi, kteří jim někdy vyprávěli pohádky, uvedli například i rádio. I v průzkumu uváděné oblíbené literární postavy často pocházejí z filmových pohádek.

Popis vlastností kladného hrdiny odhaluje důraz kladený na fyzickou sílu, výkon, ale i na očekávání nadpřirozených schopností kladných hrdinů typických spíše pro fantasy literaturu, která využívá podobné atmosféry příběhu a je v dnešní době mezi pubescentními čtenáři oblíbenější než lidová tvorba. Neposkytuje však na rozdíl od lidové pohádky, mýtu, pověsti a legendy jasné vymezení dobra a zla, jež tvoří dobrý morální základ pro další literární zkušenosti, ale i pro život.

Návrh práce s lidovou slovesností a přiblížení lidové tvorby žákům poskytuje projekt Hrdina. Vychází z provedeného průzkumu, využívá základních informací o významných sběratelích a jejich dílech shrnutých v první kapitole, textů doporučených autory čítanek a poskytuje námět možnosti práce s lidovou slovesností. Zobrazuje kladného hrdinu v podobě ctnostného rytíře, ale seznamuje prostřednictvím užitých textů i s dalšími možnostmi podoby hrdiny. Projekt prostorem pro identifikaci umožňuje naplnění nejen kognitivních, psychomotorických, ale i afektivních cílů.

Na základě výsledků průzkumu vznikl i další projekt s názvem Náš čarovný kraj. Umožňuje žákům bližší poznání místa, ve kterém žijí, ale i oblastí jejich širšího domova zachycených v textech lidové slovesnosti. Poskytuje příležitost získat o svém domově další informace, spojovat znalosti z různých vzdělávacích oblastí, získat komplexnější poznání svého kraje, ale hlavně budovat k němu kladný vztah.

Lidová slovesnost může být žákům inspirací při hledání toho, jak prožít dobrý život, může poskytovat jistotu stanovením jasných pravidel, zobrazením modelu jednání, pomáhat budovat úctu k minulým generacím, ale také nalézat smysl života a místo člověka v něm pomocí poznání vlastních „kořenů“, např. místa, ve kterém žije. Měla by být proto častěji využívána ve výuce českého jazyka, ale i jiných předmětů.

POUŽITÁ LITERATURA

BERÁNKOVÁ, Eva. *Tvořivá hra jako literární cesta k pochopení literárního díla*. Plzeň: Fraus, 2002. 106 s. Moderní pedagogika v teorii a praxi. ISBN 80-7238-182-2.

BRADÁČOVÁ, Lenka. *Čítanka pro 6. ročník*. Všeň: Alter, 1998. 183 s. ISBN 80-85775-74-3.

ČEŇKOVÁ, Jana, MARINKOVÁ, Helena a SOLFRONKOVÁ, Jaroslava. *Čítanka pro 6. ročník základní školy*. Praha: Fortuna, 2005. 176 s. ISBN 80-7168-937-8.

DÖMISCHOVÁ, Ivona. *Projektová výuka: moderní strategie vzdělávání v České republice a německy mluvících zemích*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. 212 s. Monografie. ISBN 978-80-244-2915-1.

DOROVSKÁ, Dagmar a ŘEŘICHOVÁ, Vlasta. *Čítanka 6*. Olomouc: Prodos, 1998. 207 s. ISBN 80-7230-018-0.

DOROVSKÁ, Dagmar a ŘEŘICHOVÁ, Vlasta. *Čítanka 6: příručka pro učitele*. Olomouc: Prodos, 1998. 61 s. ISBN 80-7230-019-9.

DOROVSKÁ, Dagmar a ŘEŘICHOVÁ, Vlasta. *Čítanka 6: pracovní sešit*. Olomouc: Prodos, 1998. 55 s. ISBN 80-7230-013-X.

ERBEN, Karel Jaromír. *České pohádky*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958. 169 s. Bez ISBN.

FLORENTOVÁ, Helena. *Evropští světci v umění a legendách*. Praha: Granit, 2004. 120 s. ISBN 80-7296-038-5.

GEJGUŠOVÁ, Ivana. *Interpretace uměleckého textu v literární výchově na základní škole*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2009. 117 s. ISBN 978-80-7368-729-8.

GEJGUŠOVÁ, Ivana. *Komplexnost ve výuce literární výchovy*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008. 54 s. ISBN 978-80-7368-541-6.

HAMAN, Aleš. *Úvod do studia literatury a interpretace díla*. Jinočany: H & H, 1999. 179 s. ISBN 80-86022-57-9.

HANSEN ČECHOVÁ, Barbara. *Nápady pro rozvoj a hodnocení klíčových kompetencí žáků*. Praha: Portál, 2009. 117 s. ISBN 978-80-7367-388-8.

- HANUŠ, Radek a CHYTILOVÁ, Lenka. *Zážitkově pedagogické učení*. Praha: Grada, 2009. 192 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-2816-2.
- HOMOLOVÁ, Květa et al. *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*. Praha: Československý spisovatel, 1982. 371 s. Bez ISBN.
- HOŠŤÁLEK, Stanislav. *Kniha o rytířích*. Praha: Půdorys, 2002. 142 s. ISBN 80-86018-16-4.
- HRABÁK, Josef a ŠTĚPÁNEK, Vladimír. *Úvod do teorie literatury*. Praha: SPN, 1987. 269 s. Učebnice pro vysoké školy. Bez ISBN
- HULPACH, Vladimír a FRYNTA, Emanuel. *Hrdinové starých evropských bájí*. Praha: Victoria Publishing, 1995. 191 s. ISBN 80-85865-92-0.
- HULPACH, Vladimír. *Rytíři krále Artuše*. Praha: Fénix, 1992. 248 s. ISBN 80-85-245-05-1.
- CHALOUPKA, Otakar, ed. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985. 480 s. Bez ISBN.
- JECH, Jaromír. *Povídá babička povídačku*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962. 177 s. Bez ISBN.
- JEŽKOVÁ, Alena. *33 moravských legend*. Praha: Práh, 2009. 189 s. ISBN 978-80-7252-251-4.
- KANYZA, Jaroslav. *Helřtýnské pověsti*. Olomouc: Krajské nakladatelství, 1959. 56 s. Bez ISBN.
- KALHOUS, Zdeněk et al. *Školní didaktika*. Praha: Portál, 2002. 447 s. ISBN 978-80-7367-571-4.
- KAŠOVÁ, Jitka. *Škola trochu jinak: projektové vyučování v teorii i praxi*. Kroměříž: Iuventa, 1995. 81 s. Bez ISBN.
- KOTÁSEK, Jiří et al. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice: bílá kniha*. Praha: Tauris, 2001. 98 s. ISBN 80-211-0372-8.
- KRATOCHVÍLOVÁ, Jana. *Teorie a praxe projektové výuky*. Brno: Masarykova univerzita, 2006. 160 s. Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity; sv. č. 100. ISBN 80-210-4142-0.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H & H, 2002. 355 s. ISBN 80-7319-020-6.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Didaktická interpretace uměleckého textu jako metoda literární výchovy na občanské a střední škole I*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1995. 57 s. ISBN 80-7043-170-9.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Didaktická interpretace uměleckého textu jako metoda literární výchovy na občanské a střední škole II*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1997. 120 s. ISBN 80-7082-364-X.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Literatura ve škole: četba žáka a didaktická interpretace uměleckého textu v literární výchově na 2. stupni základní školy a v odpovídajících ročnících víceletého gymnázia*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2010. 265 s. ISBN 978-80-7043-891-6.

LIPTÁKOVÁ, Ludmila. *Integrovaná didaktika slovenského jazyka a literatury pre primárne vzdelávanie*. Prešov: Pedagogická fakulta, Prešov, 2011. 579 s. ISBN 978-80-555-0462-9.

LISICKÁ, Helena. *Pohádky a pověsti z Moravské brány*. Praha: Svoboda, 1968. 213 s. Bez ISBN.

LISICKÁ, Helena. *Za horama za dolama: Pohádky a pověsti z Olomoucka*. Ostrava: Profil, 1965. 143 s. Bez ISBN.

LURKER, Manfred. *Slovník symbolů*. V Praze: Euromedia Group - Knižní klub, 2005. 614 s. Universum. ISBN 80-242-1588-8.

MACHKOVÁ, Eva. *Projekty dramatické výchovy pro středoškoláky*. Praha: Portál, 2012. 149 s. ISBN 978-80-262-0093-2.

MĚCHUROVÁ, Albína et al. *Čítanka pro 6. ročník ZŠ a pro primu osmiletého gymnázia*. Havlíčkův Brod: Fragment, 1997. 234 s. ISBN 80-7200-121-3.

MOCNÁ, Dagmar et al. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. 699 s. ISBN 80-7185-669-X.

MOHYLA, Otakar et al. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Československý spisovatel, 1964. 625 s. Bez ISBN.

- MOJŽÍŠEK, Lubomír. *Vyučovací metody*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975. 324 s. Pedagogická teorie a praxe. Bez ISBN.
- MOTLOVÁ, Milada. *Český rok od jara do zimy*. Praha: Fortuna Libri, 2010. 323 s. ISBN 978-80-7321-522-4.
- NĚMCOVÁ, Božena. *Národní báchorky a pověsti*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1954. Bez ISBN.
- OPELÍK, Jiří et al. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 2000. sv. 3. ISBN 80-200-0708-3.
- POLÁK, Milan, ed. a VODRÁŽKOVÁ, Kamila, ed. *Tradiční a netradiční metody a formy práce ve výuce českého jazyka na základní škole: sborník prací z mezinárodní konference konané 19. března 2004 na Pedagogické fakultě UP v Olomouci*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005. 238 s. Sborníky. ISBN 80-244-1002-8.
- PRÁŠILOVÁ, Michaela. *Tvorba vzdělávacího programu*. Praha: Triton, 2006. 191 s. První pomoc pro pedagogy; 3. ISBN 80-7254-712-7.
- PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 2009. 481 s. ISBN 978-80-7367-503-5.
- PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009. 395 s. ISBN 978-80-7367-647-6.
- SIROVÁTKA, Oldřich. *Byly časy, byly: lidové pověsti z Moravy*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960. 172 s. Bez ISBN.
- SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998. 183 s. ISBN 80-85010-06-2.
- SIROVÁTKA, Oldřich. *Čarovná stolička: Pohádky z Hané*. Ostrava, 1979. Bez ISBN.
- SOUKAL, Josef. *Čítanka 6: literární výchova pro 6. ročník základní školy a pro odpovídající ročník víceletých gymnázií*. Praha: SPN, 1997. 232 s. ISBN 80-85937-85-9.
- SPÁČIL, Jindřich. *Ječmínková kytička. Hrst hanáckých pohádek a zkazek*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy v Praze, 1957. Bez ISBN.
- ŠRÁMKOVÁ, Marta. *Česká prozaická folkloristika v letech 1945-2000: přehled, vývoj, témata, bibliografie*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2008. 150 s. ISBN 978-80-87112-08-3.

ŠRÁMKOVÁ, Marta, ed., SIROVÁTKA, Oldřich, ed. a VÍŠKOVÁ, Jarmila, ed. *Moravské národní pohádky a pověsti: ze sbírek J.S. Menšíka, J. Pleskáče, K. Orla, J. Soukopa a V. Švédy*. Praha: Odeon, 1983. 342 s. Lidové umění slovesné. Řada A; sv. 27. Klasické sbírky českého folklóru; sv. 4. Bez ISBN.

ŠTÉGER, Bohumír. *Kam až dohlédneš z věže tovačovského zámku*. Přerov: Sdružení obcí mikroregionu Střední Haná, 2001. 128 s. Bez ISBN.

ŠTÉGER, Bohumír. *Zázračná slunečnice: Moravské pohádky a pověsti*. Ostrava, 1972. 152 s. Bez ISBN.

ŠUBRTOVÁ, Milena et al. *Slovník autorů literatury pro děti a mládež II. Čeští spisovatelé*. Praha: Libri, 2012. 466 s. ISBN 978-80-7277-506-4.

TOMKOVÁ, Anna, KAŠOVÁ, Jitka a DVOŘÁKOVÁ, Markéta. *Učíme v projektech*. Praha: Portál, 2009. 173 s. ISBN 978-80-7367-527-1.

TROCHTOVÁ, Dagmar. *Pověsti z Přerovska*. Přerov: Městská knihovna v Přerově, 2006. Bez ISBN.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2012. s. 256. ISBN 978-80-246-2153-1.

VALA, Jaroslav. *Poezie v literární výchově*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. 119 s. Monografie. ISBN 978-80-244-2761-4.

VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984. s. 465. Bez ISBN.

WOLLMAN, Frank, POSPÍŠIL, Ivo a ZELENKA, Miloš. *Slovesnost Slovanů*. Brno: Tribun EU, 2012. 474 s. ISBN 978-80-263-0223-0.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Alena Ježková | autorka. [online] Ms.cz, © 2013. [cit. 16. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.alenajezkova.cz/autorka/>

Alenka v říši divů / Alice in Wonderland (2010) | ČSFD.cz. [online] Česko-Slovenská filmová databáze, POMO Media Group s.r.o., © 2001-2013. [cit. 16. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.csfd.cz/film/235922-alenka-v-risi-divu/>

Ezio Auditore da Firenze – Wikipedie. [online] Creative Commons [cit. 7. 6. 2013] Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Ezio_Auditore_da_Firenze

Honza málem králem (1977) | Galerie | ČSFD.cz. [online] Česko-Slovenská filmová databáze, POMO Media Group s.r.o., © 2001-2013. [cit. 6. 6. 2013]. Dostupné z: <http://www.csfd.cz/film/10091-honza-malem-kralem/galerie/>

Jaromír Jech. [online] [cit. 16. 5. 2013]. Dostupné z: <http://kladsko.unas.cz/Text/ar01s04.html>

Malá mořská víla – Wikipedie. [online] Creative Commons [cit. 7. 6. 2013] Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Malá_mořská_víla

Mapy.cz. [online] Praha: Seznam.cz, a.s., © 1996-2013. [cit. 5. 6. 2013]. Dostupné z: http://www.mapy.cz/#!x=17.465400&y=49.502501&z=8&t=s&q=olomouc&qp=16.236505_49.725023_16.311735_49.761038_12&d=muni_1_1

Moderní Popelka / Cinderella Story, A (2004) | ČSFD.cz. [online] Česko-Slovenská filmová databáze, POMO Media Group s.r.o., © 2001-2013. [cit. 16. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.csfd.cz/film/116959-moderni-popelka/>

ON-LINE katalog - Zadání dotazu - Městská knihovna v Přerově, p.o. - katalog Clavius. [online] Městská knihovna v Přerově, p.o. 2004 – 2013. [cit. 13. 3. 2013]. Dostupné z: <http://www.knihovnaprerov.cz/clavius/>

Projektové vyučování. [online] Projektové vyučování, ©2009. [cit. 6. 6. 2013]. Dostupné z: <http://www.projektovavyuka.cz/>

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání platný od 1. 9. 2010. [online] Praha: VÚP, 2007. [cit. 5. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV-pomucka-ucitelum.pdf>

Slovník české literatury. [online] ÚČL AV ČR, inSophy, Studio Vémola, ©2006-2008. [cit. 16. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=710&hl=hulpach+>

Statutární město Přerov. Základní školy. [online] Publikační a redakční systém 4u, © 2000-2013. [cit. 5. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.prerov.eu/cs/samosprava/zarizeni-a-organizace-mesta/zakladni-skoly.html>

Symboly města - Město Přerov. [online] Publikační a redakční systém Public4u, © 2000-2013. [cit. 8. 6. 2013]. Dostupné z: <http://www.prerov.eu/cs/o-prerove/soucasnost-mesta/symboly-mesta.html>

Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání Základní škola Přerov, U Tenisu 4. [online] Arthur Konze, © 2004. [cit. 5. 5. 2013]. Dostupné z: http://zstenis.com/files/dok/svp_zs_utenisu_web.pdf

Školská reforma, MŠMT ČR. [online] QCM, s.r.o, © 2006 MŠMT. [cit. 16. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolskareforma>

Základní informace - Základní škola Přerov, U Tenisu 4. [online] Arthur Konze, © 2004. [cit. 5. 5. 2013]. Dostupné z: <http://zstenis.com/zakladni-informace>

Slovník české literatury. [online] ÚČL AV ČR, inSophy, Studio Vémola, ©2006-2008. [cit. 16. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=710&hl=hulpach+>

Projektové vyučování. [online] Projektové vyučování, ©2009. [cit. 6. 6. 2013]. Dostupné z: <http://www.projektovavyuka.cz/>

ON-LINE katalog - Zadání dotazu - Městská knihovna v Přerově, p.o. - katalog Clavius.
[online] Městská knihovna v Přerově, p.o. 2004 – 2013. [cit. 13. 3. 2013]. Dostupné z:
<http://www.knihovnaprerov.cz/clavius/>

Mapy.cz. [online] Praha: Seznam.cz, a.s., © 1996-2013. [cit. 5. 6. 2013]. Dostupné z:
http://www.mapy.cz/#!x=17.465400&y=49.502501&z=8&t=s&q=olomouc&qp=16.236505_49.725023_16.311735_49.761038_12&d=muni_1_1

Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání Základní škola Přerov, U Tenisu 4.
[online] Arthur Konze, © 2004. [cit. 5. 5. 2013]. Dostupné z:
http://zstenis.com/files/dok/svp_zs_utenisu_web.pdf

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání platný od 1. 9. 2010. [online] Praha: VÚP, 2007. [cit. 5. 5. 2013]. Dostupné z: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Dotazník

Příloha č. 2: Lidový epigram

Příloha č. 3: Doporučený výběr textů s kladným hrdinou

Příloha č. 4: Navrhovaný text svitku o hrdinovi Jiřím

Příloha č. 5: Rytíř Jiří

Příloha č. 6: Rytíř Jiří a jeho vlastnosti

Příloha č. 7: Pracovní list k projektu Hrdina č. 1

Příloha č. 8: Materiál k bloku Hrdina zasahuje

Příloha č. 9: Návrh oslavné písně

Příloha č. 10: Pracovní list k projektu Hrdina č. 2

Příloha č. 11: Vznik pojmenování města Přerova v pověstech

Příloha č. 12: Znak města Přerova

Příloha č. 13: Plán Hané (Olomouckého kraje)

Příloha č. 14: Návrh lidových textů užitých v projektu Náš čarovný kraj

Příloha č. 15: Pracovní list Čarovné město Přerov

1 Dotazník

Milí žáci,

zabývám se výukou lidové slovesnosti v hodinách literární výchovy na 2. stupni základních škol. Prosím vás o vyplnění dotazníku, který bude sloužit jako podklad pro mou diplomovou práci. Dotazník je anonymní. Zakroužkujte nebo vyplňte prosím všechny položky.

Děkuji za spolupráci!

Bc. Hana Přivřelová
(studentka PdF UP)

Pohlaví: muž / žena

věk:.....

ročník: .....

1. Napiš vlastními slovy, co je to lidová slovesnost:

.....
.....
.....

2. Zakroužkuj žánry, které patří do lidové slovesnosti

román	povídka	anekdota	humorka	novela	pohádka
pověst	epos	báje	píseň	balada	komedie
příslloví	tragédie	romaneto	epigram	rčení	legenda
óda	veselohra	melodram	říkadlo	pranostika	zaříkávadlo

3. Jak si představuješ lidového vypravěče?

.....
.....
.....

4. Zakroužkuj, kdo ti někdy vyprávěl pohádky:

maminka
tatínek
bratr
sestra
babička
dědeček
teta
strýc
kamarád
nikdo
někdo jiný: ..... (případně doplň)

5. Zakroužkuj, kdo ti někdy četl pohádky:

já sám/sama
maminka
tatínek
bratr
sestra
babička
dědeček
teta
strýc
kamarád
nikdo
někdo jiný: ..... (případně doplň)

6. Zakroužkuj nebo doplň, kdy ti naposled někdo vyprávěl pohádku

před spaním

když jsem byl nemocný/á

po obědě

když jsem byl/a malý/á

nedávno

jindy: .....

7. Jak si představuješ kladného hrdinu? Napiš jeho vlastnosti.

.....
.....
.....
.....

8. Zakroužkuj svou oblíbenou literární postavu, dopiš její jméno a příběh, z něhož pochází.

princezna

královna

obyčejná dívka

čarodějnice

víla

princ

král

obyčejný muž

čaroděj

rytíř

šašek

vodník

čert

drak

pohádkový dědeček

jméno: .....

příběh: .....

Proč ji máš rád/a?

.....
.....

9. Znáš nějakou pověst o svém městě? Jak se jmenuje? O čem vypráví?

.....
.....
.....
.....
.....

2 Lidový epigram

*Kdo by tě, má milá,
nemiloval,
vždyť jsi ty, jak by tě
vymaloval:
červené tvářičky,
bílé tělo –
jako by z komína
vyletělo!*¹³⁶

3 Doporučený výběr textů s kladným hrdinou

Pohádka Princezna Turandot nebo-li Pohádka o kruté princezně,¹³⁷

David a Goliáš od Ivana Olbrachta,¹³⁸

Lesní ženka od B. Němcové,¹³⁹

O Bivoji od A. Jiráska,¹⁴⁰

Drak na brněnské radnici od O. Sirovátky,¹⁴¹

Co Marko vyoral od Hulpacha,¹⁴²

texty v knize Hrdinové starých evropských bájí,¹⁴³

O ptáčníku Velenovi,¹⁴⁴

Kníže Václav,¹⁴⁵

---

¹³⁶ MOCNÁ, Dagmar et al. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 145-149. ISBN 80-7185-669-X.

¹³⁷ SOUKAL, Josef. *Čítanka 6: literární výchova pro 6. ročník základní školy a pro odpovídající ročník víceletých gymnázií*. Praha: SPN, 1997, s. 28–33. ISBN 80-85937-85-9.

¹³⁸ BRADÁČOVÁ, Lenka. *Čítanka pro 6. ročník*. Všeň: Alter, 1998, s. 154 - 158. ISBN 80-85775-74-3.

¹³⁹ DOROVSKÁ, Dagmar a ŘEŘICHOVÁ, Vlasta. *Čítanka 6*. Olomouc: Prodos, 1998, s. 16–19. ISBN 80-7230-018-0.

¹⁴⁰ MĚCHUROVÁ, Albína et al. *Čítanka pro 6. ročník ZŠ a pro primu osmiletého gymnázia*. Havlíčkův Brod: Fragment, 1997, s. 73–76. ISBN 80-7200-121-3.

¹⁴¹ MĚCHUROVÁ, Albína et al. *Čítanka pro 6. ročník ZŠ a pro primu osmiletého gymnázia*. Havlíčkův Brod: Fragment, 1997, s. 82–84. ISBN 80-7200-121-3.

¹⁴² MĚCHUROVÁ, Albína et al. *Čítanka pro 6. ročník ZŠ a pro primu osmiletého gymnázia*. Havlíčkův Brod: Fragment, 1997, s. 91-92. ISBN 80-7200-121-3.

¹⁴³ HULPACH, Vladimír a FRYNTA, Emanuel. *Hrdinové starých evropských bájí*. Praha: Victoria Publishing, 1995. 191 s. ISBN 80-85865-92-0.

¹⁴⁴ JEŽKOVÁ, Alena. *33 moravských legend*. Praha: Práh, 2009, s. 15-19. ISBN 978-80-7252-251-4.

¹⁴⁵ FLORENTOVÁ, Helena. *Evropští světci v umění a legendách*. Praha: Granit, 2004. 120 s. ISBN 80-7296-038-5.

4 Navrhovaný text svitku o hrdinovi Jiřím

Legenda

„Město Silenu v Libyi sužoval zlý drak, který sídlil v nedalekém jezeře. Denně vylézal na břeh a otravoval okolí svým jedovatým dechem. Nikdo se mu neodvážil čelit. Obyvatelé města mu nejprve dávali každý den dvě ovce, aby se nasýtil a nevydával se za potravou do městských ulic. Jak však čas plynul, stáda ovcí byla vyhubena a přišla řada i na lidi. Oběti byly vybírány losem. Jednou los padl i na královu jedinou dceru. Oblékli dívku do nejkrásnějších šatů a odvedli ji na břeh jezera. S pláčem čekala, kdy se drak vynoří a pohltí ji. V tu chvíli jel kolem Jiří, tribun římského vojska. Když viděl plačící dívku, zeptal se jí, co se jí přihodilo. S nářkem mu vyprávěla, že má být obětována strašlivé obludě, která hubí celý kraj. Nabídl se ihned, že jí pomůže, a trval na svém, i když ho varovala, že ho drak může připravit o život. Sotva se obluda objevila, Jiří se pokřičoval a zaútočil na ni a srazil ji kopím k zemi. Vyzval pak dívku, aby drakovi hodila kolem krku svůj pás. Jakmile tak učinila, drak zkroutil, jako beránek a poslušně ji následoval.

Lidé ve městě se divili, že se panna navrácí. A když jim Jiří řekl, že draka přemohl jedině s pomocí Boží, přijali všichni křesťanskou víru a král nechal zbudovat velký kostel na počest Panny Marie a jejich zachránce.

V té době nastoupil na císařský trůn Diošklecian, který usiloval o vyhubení křesťanů. Jeho místodržící Dacián vykonával císařské příkazy tak horlivě, že mu zakrátko padaly za oběť celé zástupy křesťanů. Mnozí další pak ze strachu o život zapřeli svou víru a vrátili se k modloslužebnictví. Když se o tom dozvěděl Jiří, odložil vojenský šat a v prosté tunice vyšel mezi lid, aby kázal slovo Boží a povzbuzoval ty, kdo ze strachu slábli ve víře.

Zpráva o jeho působení se rychle donesla k místodržiteli. Ten se rozhněval, dal Jiřího zajmout a poručil, aby byl krutě mučen. V noci se však Jiřímu zjevil Ježíš Kristus a zázračně zhojil všechny rány, takže ráno Jiří vyšel z vězení svěží a usměvavý, jako by se mu nebylo nic přihodilo. ...

Dacián pak rozhodl, že Jiří bude smýkáán městem a nakonec stát. Světec poklekl a prosil Pána, aby napříště vyhověl prosbě každého, kdo se v jeho jménu obrátí k Bohu o pomoc. Hlas přicházející z nebe ho ujistil, že se tak stane. Kat pak vykonal své krvavé dílo.⁴⁴⁶

Případně je možné užít také pohádku Zlatovláska¹⁴⁷. Vznikla inspirací ze svatojiřských legend, lidových zvyklostí a magických rituálů vkládání hadích jazyků na různá místa pro záruku síly a úspěchu. Legenda vypráví o tom, že Jiří přemohl draka. Na jejím základě vzniká pohádka o tom, že Jiří sni kus kouzelného hada. I v této pohádce je možné rovněž vysledovat kladné vlastnosti hlavního hrdiny.

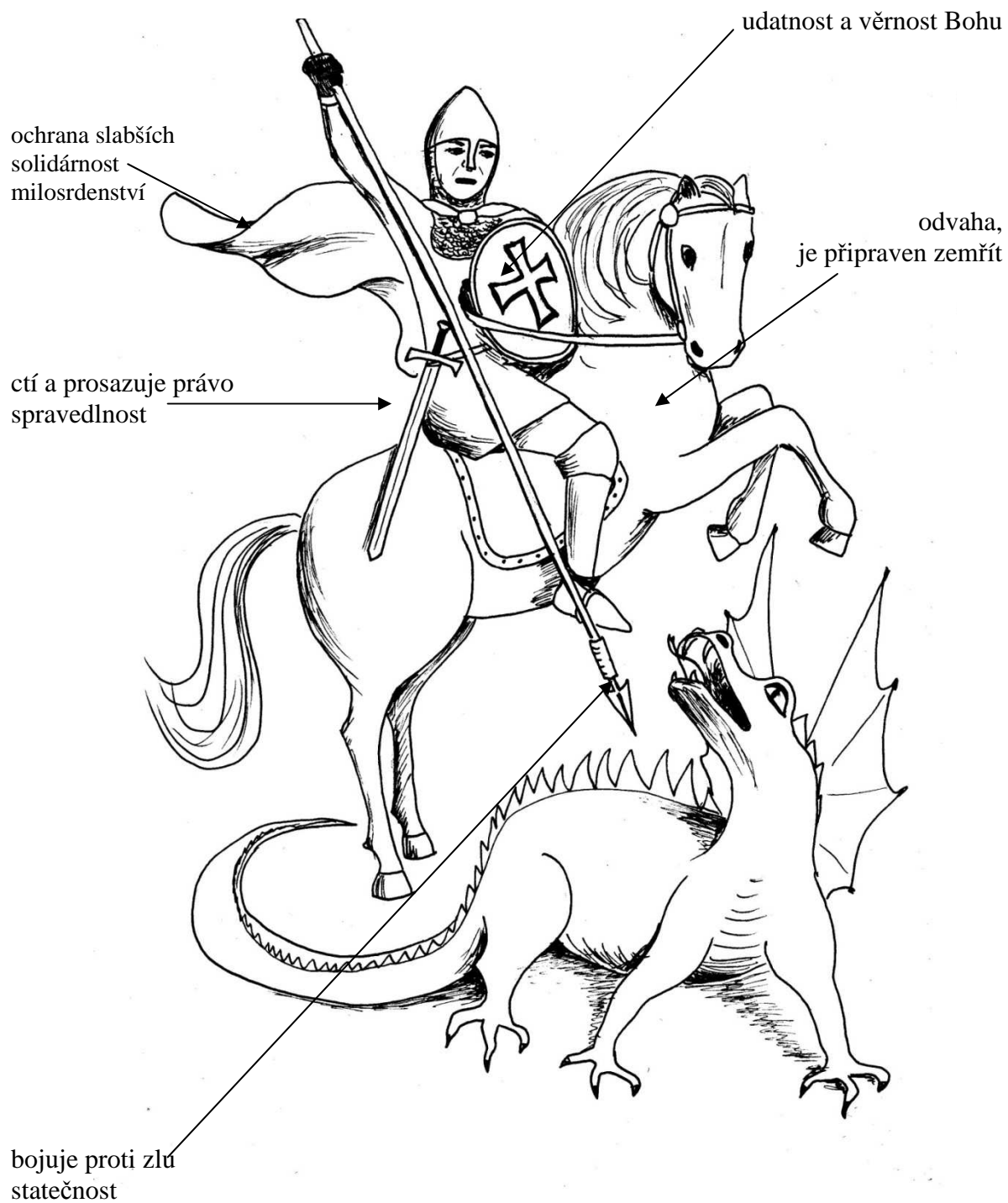
¹⁴⁶ FLORENTOVÁ, Helena. *Evropští světci v umění a legendách*. Praha: Granit, 2004, s. 46 -47. ISBN 80-7296-038-5.

¹⁴⁷ MOTLOVÁ, Milada. *Český rok od jara do zimy*. Praha: Fortuna Libri, 2010, s. 63 -66. ISBN 978-80-7321-522-4.

5 Rytíř Jiří

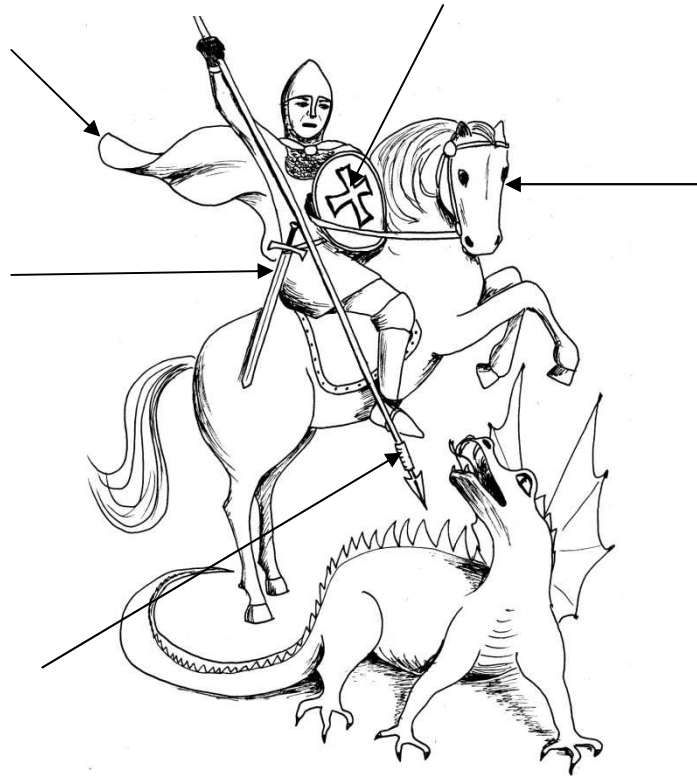

6 Rytíř Jiří a jeho vlastnosti

7 Pracovní list k projektu Hrdina č. 1

1. Zkus odhadnout, jaké vlastnosti symbolizují zobrazené předměty. Své nápady dopiš k šipkám.

2. Přečti si text, barevně podtrhni věty, které vypovídají o vlastnostech hrdiny. Vymysli předměty, které by mohly být symboly těchto vlastností. Nakresli hrdinu, nadepiš jeho jméno a podle vzoru z prvního úkolu napiš, které vlastnosti tebou zvolené předměty představují.

.....

8 Materiál k bloku Hrdina zasahuje

9 Návrh oslavné písňe

<i>- uu</i>	<i>-uu</i>	<i>-uu</i>	<i>-uu</i>	<i>-uu</i>	<i>--</i>
<i>Před drakem</i>	<i>dívěnkou</i>	<i>překrásnou</i>	<i>zachránil</i>	<i>válečník</i>	<i>Jiří.</i>
<i>Od těch dob</i>	<i>pověsti</i>	<i>hrdinské</i>	<i>křesťanským</i>	<i>světem se</i>	<i>šíří.</i>
<i>o tom, že</i>	<i>pomoci</i>	<i>neváhá</i>	<i>a k nebi</i>	<i>statečně</i>	<i>míří.</i>
<i>Rytíře</i>	<i>věrného</i>	<i>bojí se</i>	<i>císaři,</i>	<i>hadi i</i>	<i>štíří.</i>

10 Pracovní list k projektu Hrdina č. 2

Vlastními slovy doplň, pokud něco nevíš, porad' se s kamarády, vyhledej v textech na nástěnce nebo v knihách.

1. Lidový vypravěč je .....

.....

2. Vyjmenuj alespoň 3 žánry lidové slovesnosti.

.....

3. Vypiš jména 5 lidových hrdinů

.....

4. Uved' alespoň 3 autory, kteří sbírali a vydávali lidová vypravování. Ke každému doplň název jeho díla.

.....

.....

.....

5. Vyber si jeden příběh, který jsi dnes slyšel nebo četl, a vlastními slovy jej popiš.

.....

.....

.....

.....

.....

11 Vznik pojmenování města Přerova v pověstech¹⁴⁸

---

¹⁴⁸ TROCHTOVÁ, Dagmar. *Pověsti z Přerovska*. Přerov: Městská knihovna v Přerově, 2006, s. 3-4. Bez ISBN.

12 Znak města Přerova¹⁴⁹

2 věže původní symbol města,
které bylo královské

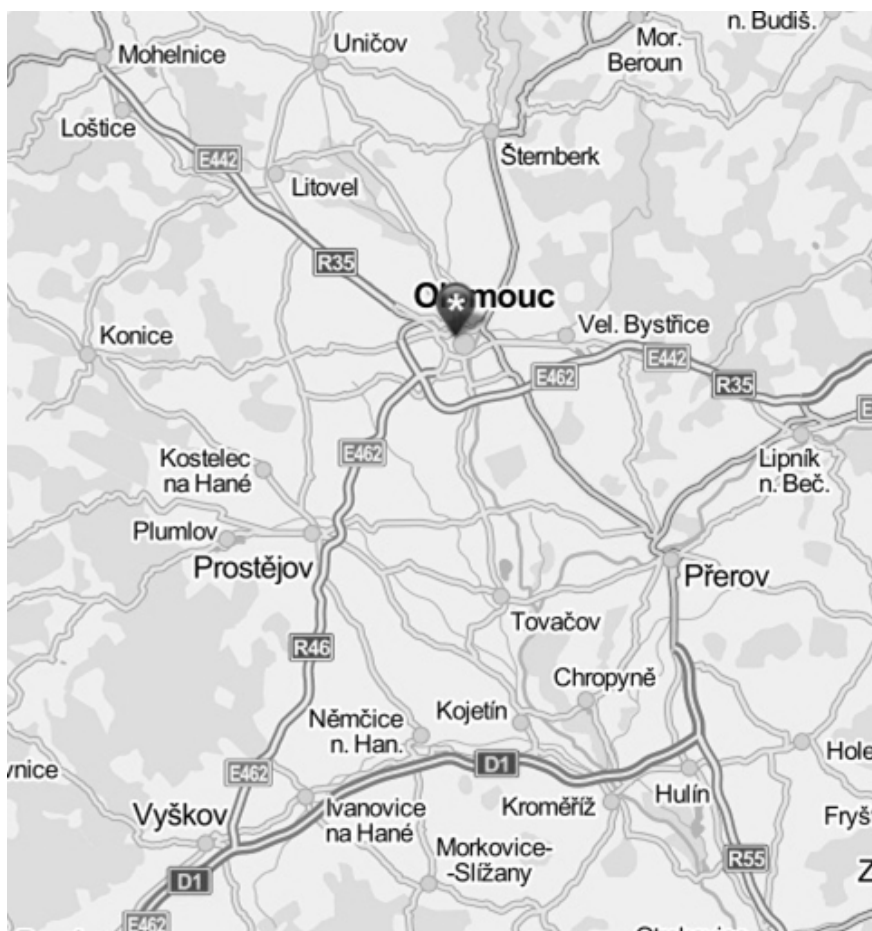
symbol rodu pánů z Pernštejna,
kteří město obývali od 15. století
podle pověsti o Věňavovi,
který ulovil zubra

¹⁴⁹ *Symboly města - Město Přerov.* [online] Publikační a redakční systém Public4u, © 2000-2013. [cit. 8. 6. 2013]. Dostupné z: <http://www.přerov.eu/cs/o-přerove/soucasnost-mesta/symboly-mesta.html>

13 Plán Hané (Olomouckého kraje)

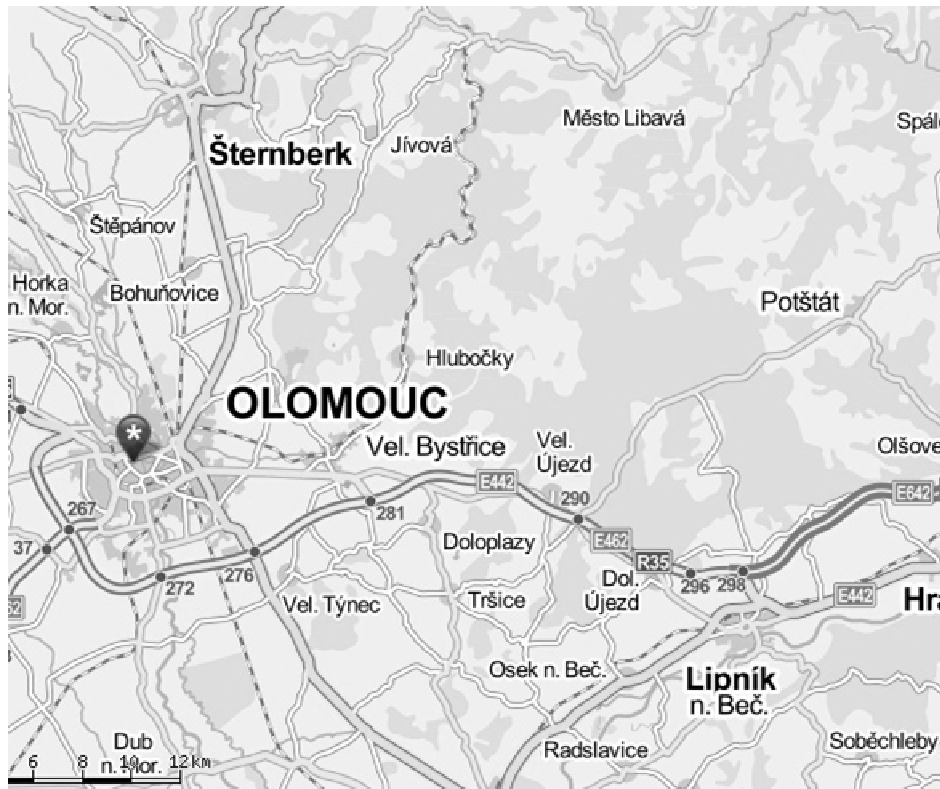
Mapa celého kraje¹⁵⁰

¹⁵⁰ *Mapy.cz.* [online] Praha: Seznam.cz, a.s., © 1996-2013. [cit. 5. 6. 2013]. Dostupné z: http://www.mapy.cz/#!x=17.465400&y=49.502501&z=8&t=s&q=olomouc&qp=16.236505_49.725023_16.311735_49.761038_12&d=muni_1_1

Mapy jednotlivých částí

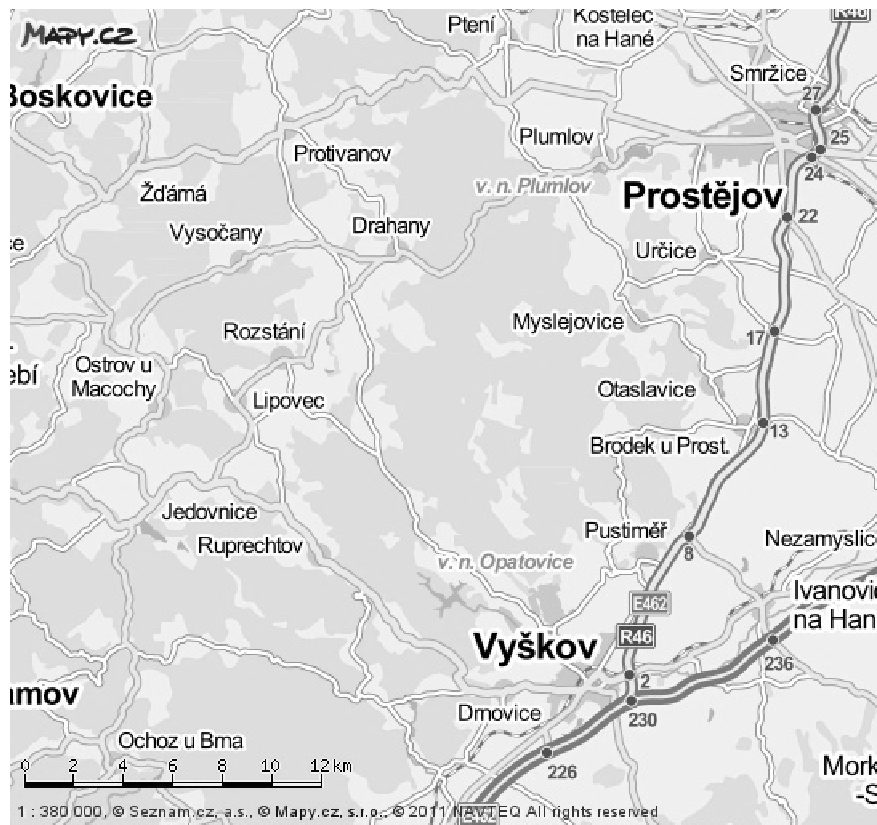
Oblast č. 1

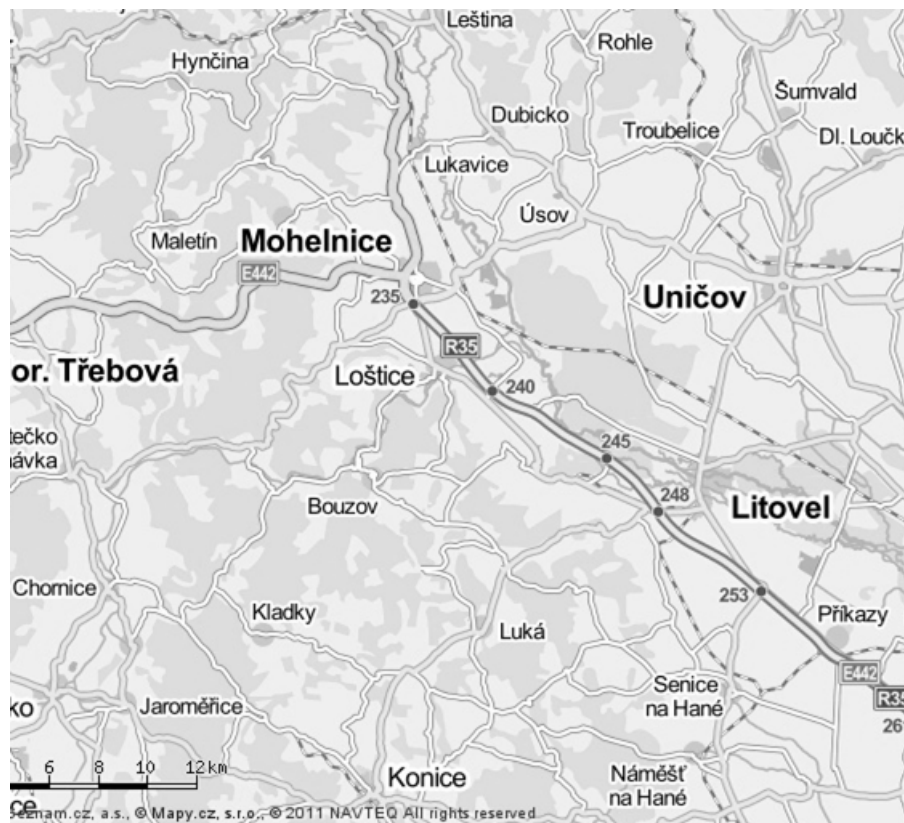
Oblast č. 2

Oblast č. 3

Oblast č. 4

14 Návrh pověstí užitých v projektu Čarovné město Přerov

Oblast č. 1:

O lásce a smrti – pověst z Olomouce¹⁵¹

Oblast č. 2

O černé paní tovačovské – lidové vyprávění z tovačovského zámku¹⁵²

Oblast č. 3

*Plumovská travička*¹⁵³

Oblast č. 4

*O založení hradu Bouzova*¹⁵⁴

---

¹⁵¹ LISICKÁ, Helena. *Za horama za dolama: Pohádky a pověsti z Olomoucka*. Ostrava: Profil, 1965, s. 23–26. Bez ISBN.

¹⁵² ŠTÉGER, Bohumír. *Kam až dohlédneš z věže tovačovského zámku*. Přerov: Sdružení obcí mikroregionu Střední Haná, 2001, s. 55 – 59. Bez ISBN.

¹⁵³ ŠTÉGER, Bohumír. *Zázračná slunečnice: Moravské pohádky a pověsti*. Ostrava, 1972, s. 145–147. Bez ISBN.

¹⁵⁴ ŠTÉGER, Bohumír. *Zázračná slunečnice: Moravské pohádky a pověsti*. Ostrava, 1972, s. 150 – 151. Bez ISBN.

15 Pracovní list Čarovné město Přerov

1. Proč se podle pověsti naše město jmenuje Přerov?

.....

.....

2. Vybarvi přerovský znak a popiš, co je na něm vyobrazeno.

3. Vyjmenuj 3 sběratele lidových pohádek a pověstí tvého kraje. U každého uveď jeden název jeho díla.

.....

.....

.....

4. Vyber si jednu pověst, kterou jsi během projektu slyšel nebo četl a vlastními slovy ji převyprávěj.

.....

.....

.....

.....

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Hana Přivřelová
Katedra:	Katedra českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	doc. PhDr. Vlasta Řeřichová, CSc.
Rok obhajoby:	2013

Název práce:	Lidová slovesnost v hodinách literární výchovy na 2. stupni základní školy
Název v angličtině:	Folk literature in lessons of literary education at the second grade of elementary school
Anotace práce:	<p>Diplomová práce popisuje možnosti naplnění klíčových kompetencí a výstupů RVP prací s lidovou slovesností. Zkoumá vztah žáků k lidové slovesnosti v dnešní době, srovnává zobrazení kladného hrdiny v textech užitých v čítankách pro 6. ročník základních škol.</p> <p>Cílem diplomové práce je navržení možností uplatnění lidové slovesnosti v pedagogické praxi.</p>
Klíčová slova:	lidová slovesnost, kladný hrdina, projektové vyučování, základní škola, pověst, lidová pohádka
Anotace v angličtině:	This thesis describes the options for achieving key competencies and goals of Framework Educational Programme by work with Folk Literature. The thesis examines the contemporary relationship of students to folklore and compares the image of the hero in texts used in reading books for 6 th grade of elementary schools. The aim of this thesis is to propose the options for application of folk literature in educational practice.
Klíčová slova v angličtině:	folk literature, hero, project teaching, elementary school, fable, folk tale
Přílohy vázané v práci:	<p>Příloha č. 1: Dotazník Příloha č. 2: Lidový epigram Příloha č. 3: Doporučený výběr textů s kladným hrdinou Příloha č. 4: Navrhovaný text svitku o hrdinovi Jiřím Příloha č. 5: Rytíř Jiří Příloha č. 6: Rytíř Jiří a jeho vlastnosti Příloha č. 7: Pracovní list k projektu Hrdina č. 1 Příloha č. 8: Materiál k bloku Hrdina zasahuje Příloha č. 9: Návrh oslavné písně Příloha č. 10: Pracovní list k projektu Hrdina č. 2 Příloha č. 11: Vznik pojmenování města Přerova v pověstech Příloha č. 12: Znak města Přerova Příloha č. 13: Plán Hané (Olomouckého kraje) Příloha č. 14: Návrh lidových textů užitých v projektu Náš čarovný kraj Příloha č. 15: Pracovní list Čarovné město Přerov</p>
Rozsah práce:	85 stran
Jazyk práce:	čeština